

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (SOSYAL PSİKOLOJİ) ANABİLİM DALI

FARKLI MEZHEPTEN BİREYLERİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Halit Bahadır Bostancı

Ankara -2011

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (SOSYAL PSİKOLOJİ) ANABİLİM DALI**

**FARKLI MEZHEPTEN BİREYLERİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Halit Bahadır Bostancı

**Tez danışmanı
Prof.Dr. Ali DÖNMEZ**

Ankara -2011

Bu çalışmanın hazırlandığı süreçte sonsuzluğa yürüyen;

Dedem ve babaannem HALİT ve NAZİFE BOSTANCI'nın,

Her yeni güne yeni bir hayatla başlamış ERDOĞAN BOSTANCI'nın,

Onuru için yaşamış, aydın insan ERMAN GÖKALP'in,

Huysuz ve tatlı kadın ZAHİDE POLAT'ın

Anısına.....

İLK SÖZ VE TEŞEKKÜR

Sosyal Psikoloji Yüksek Lisans Programına neden başladığımı görünmeyen nedeni hiçbir zaman görünmeyecek. Fakat şu bir gerçek ki, hayatta verdiğim en doğru kararlardan biri. Bu özelliğini yitireceğini de pek zannetmiyorum.

Gelelim teşekkür faslına. Teşekkür ettiğime bakmayın. Aslında ismini yazacağım herkese minnettarım (unuttuğum varsa üstüne alınmayı ihmal etmesin☺).

Öncelik tabii ki Ali Hoca'mın. Nam-ı diğer Prof. Dr. Ali Dönmez. Bana gösterdiği sabır ve hoşgörü olmasaydı bu çalışmanın yapılmasına imkan yoktu. Ve hatta tez aşamasına gelmem bile çok zordu. Yazdığım her satırı noktası virgülüne kontrol edene kadar Türkçemin mükemmel olduğunu düşünürdüm. İnanın haddimin farkına vardığım anlardır o kontroller. Bilimin ne demek olduğunu, attığı her fırçada (☺) daha da iyi anladım. Her şey için teşekkürler hocam...

Bu konuyu seçmemdeki en önemli neden Hasan Amca'dır. Nam-ı diğer Hasan Bektaşoğlu. Alevilik hakkında çok şey öğrendim ondan. Rahatsızlığına rağmen bu çalışma için ortaya koyduğu çabanın karşılığı niteliğinde bir teşekkür şeklinin olduğunu zannetmiyorum.

Veri toplama aşamasında bana yardımcı olanlara gelince. Yasemin Koç Ersoy, Seda Çelik Doğanay, Deniz Göçener, Murat Çıplak, Baki ve Veli Özdemiroğlu, İsmet Erkal Yavuz ve ismini şu an hatırlayamadıklarım. Beni yalnız bırakmadığınız için teşekkürler. Değerli katkılarınız unutulmayacak.

İstatistiksel analizler tek başıma halledebileceğim bir iş değildi. İstatistik bilmeden kullanılan paket programlar safsatadan ibarettir. Bir yandan analizlere yardımcı olan, diğer yandan da istatistiksel açıdan ayrıntıları gösteren değerli dostum Atakan Erdem'e de minnettarım.

Saatlerce bilgisayar başında, en ufak bir bıkkınlık belirtisi göstermeden bana yardımcı olan ve yol gösteren Prof. Dr. Zehra Dökmen'e ve Yrd.Doç.Dr. Derya Hasta'ya, tez jürisine katılarak değerli katkılarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Yonca Odabaş'a sonsuz teşekkürler. Umarım gösterdiğiniz sabır boşa gitmemiştir.

Yüksek lisans programına devam ederken, mesleğimle ilgili yoğunluk yüzünden bazen contayı yakar (☺) ve 'Üfff! Ne işim var benim burada, bırakıyorum arkadaş' cümlesini çok sık kullanırdım. Bırakmadım. Çünkü her defasında bana destek olan, aynı programa devam eden arkadaşlarım Melis Çelik, Deniz Göçener ve Onur İnan yanımdaydılar. İyi ki varsınız.

Önceliği annem ve babama da verebilirdim. Eğer böyle yapsaydım muhtemelen beni uyaracaklardı. Uyarmalarına gerek kalmadan ben gereğini yaptım. Şu 'anlayış' sözcüğü var ya, onları görmeden, ne anlama geldiğini bilmeniz çok zor. 'Beni bu günlere getiren' edebiyatı(☺) yaparak sıradanlaşmak istemem. Ancak şunu bilmenizi isterim ki ikisi de on tane anketörü cebinden çıkarır.

Beni çok uğraştırdı ama sonunda tez bitti. Umarım verdiğim emeğe değer. Şimdilik bu kadar. Orhan Veli'nin size birkaç sözü var. Onun söyleyecekleri bittikten sonra tezi okumaya başlayabilirsiniz.

*Gün olur alır başımı giderim,
Denizden yeni çıkmış ağların kokusunda
Şu ada senin, bu ada benim,
Yelkovan kuşlarının peşi sıra
Dünyalar vardır, düşünemezsiniz;
Çiçekler gürültüyle açar;
Gürültüyle çıkar duman topraktan
Hele martılar, hele martılar,
Her bir tüylerinde ayrı telaş!..
Gün olur, başıma kadar mavi;
Gün olur, başıma kadar güneş;
Gün olur, deli gibi*

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (SOSYAL PSİKOLOJİ) ANABİLİM DALI

FARKLI MEZHEPTEN BİREYLERİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Halit Bahadır Bostancı

Tez danışmanı

Prof.Dr. Ali DÖNMEZ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim. .../.../2011

Halit Bahadır BOSTANCI

İÇİNDEKİLER

1.BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. ÖNYARGI.....	3
1.1.1 Yetkeci kişilik kuramı.....	6
1.1.2 Toplumsal Baskınlık Yönelimi Kuramı.....	10
1.1.3 Dogmatik Kişilik Kuramı.....	12
1.1.4 Engellenme-Saldırganlık Kuramı ve Günah Keçisi Anlayışı.....	14
1.1.5 Diğer Kuramlar.....	15
1.1.6 Önyargıyı Azaltıcı Bir Değişken: Toplumsal Temas.....	16
1.1.7 Önyargının Değişen Yüzü.....	20
1.1.8 Açık Önyargı.....	21
1.1.9 Örtülü (kapalı) Önyargı.....	23
1.2 DEĞERLER.....	26
1.2.1 Rokeach'ın Değerler Kuramı.....	27
1.2.2 Schwartz'ın Değerler Kuramı.....	31
1.2.3 Türkiye'de Değerler.....	36
1.3 SİYASAL YÖNELİMLER.....	42
1.3.1 Türkiye'de Siyasal Yönelimler.....	49
1.4 Araştırmanın Amacı.....	57
1.5 Araştırmanın Soruları.....	58

2. BÖLÜM

YÖNTEM	60
2.1 DENEKLER.....	60
2.2 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	61
2.2.1 Kişisel Bilgi Formu.....	62
2.2.2 Önyargı Ölçeği.....	62
2.2.3 Portre Değerler Ölçeği.....	68
2.2.4 Sosyo-Politik Kimlik Algıları Ölçeği.....	70
2.2.5 Sağ Kanat Yetkecilik Ölçeği.....	73
2.3 İŞLEM.....	75

3. BÖLÜM

BULGULAR	76
3.1 ÖNYARGI.....	77
3.1.1 Alevi ve Sünnilerde Önyargı Düzelerinin Karşılaştırılması.....	77
3.1.2 Toplumsal Temas ve Önyargı.....	79
3.1.3 Önyargı ile Siyasal Yönelimler Arasındaki İlişkiler.....	81
3.1.4 Önyargı ve Değerler Arasındaki İlişkiler.....	83
3.2 DEĞERLER.....	84
3.2.1 Alevilerin ve Sünnilerin Değerler Açısından Karşılaştırılması.....	84
3.2.2 Değerler ve Toplumsal-Siyasal Kimlik Algıları Arasındaki İlişkiler.....	95
3.2.3 Değerler ve Siyasal Tutumlar.....	96

3.3. SİYASAL YÖNELİMLER.....	100
3.3.1 Alevi ve Sünni Grupların Siyasal Tutumlar Açısından Karşılaştırılması.....	100
3.3.2 Alevi ve Sünnilerin Toplumsal-Siyasal Kimlik Algıları Açısından Karşılaştırılması.....	102

4. BÖLÜM

TARTIŞMA.....	106
4.1. ÖNYARGI.....	107
4.1.1. Mezhep, Eğitim Düzeyi ve Cinsiyetin Önyargı Üzerindeki Etkisi.....	107
4.1.2 Toplumsal Temasın Önyargı Üzerindeki Etkisi.....	110
4.1.3 Önyargı ve Siyasal Yönelimler Arasındaki İlişkiler.....	113
4.1.4 Önyargı ve Değerler Arasındaki İlişkiler.....	115
4.2 DEĞERLER.....	117
4.2.1 Mezhep, Eğitim Düzeyi ve Cinsiyetin Değerler Üzerindeki etkisi.....	117
4.2.2 Değerler ve Siyasal yönelimler Arasındaki İlişkiler.....	121
4.3 SİYASAL YÖNELİMLER.....	125
4.4 ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE ÖNERİLER.....	133
ÖZET.....	136
ABSTRACT.....	140
KAYNAKÇA.....	144
EKLER.....	161

EKLER

EK 1 Açıklama.....	162
EK 2 Kişisel Bilgi Formu.....	163
EK 3 Alevilerin Sünnilere Yönelik Önyargısı Ölçeği.....	164
EK 4 Sünnilerin Alevilere Yönelik Önyargısı Ölçeği.....	166
EK 5 Portre Değerler Ölçeği.....	168
EK 6 Sosyo-Politik Kimlik Algıları Ölçeği.....	172
EK 7 Sağ Kanat Yetkeçiliği Ölçeği.....	174

ÇİZELGELER

Çizelge1.1. Rokeach'ın Değerler Ölçeği.....	30
Çizelge 1.2. Sağ ve Sol Siyasal İdeolojinin Farklılaştıkları Yönler.....	43
Çizelge 2.1. Katılımcıların Cinsiyet ve Yaş Ortalamasına Göre Dağılımı.....	61
Çizelge 2.2. Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	61
Çizelge 2.3 Önyargı Ölçeğinin Uyarlanmış Madde Toplam Korelasyonları ve Alfa Değerleri.....	64
Çizelge 2.4 Önyargı Ölçeğinin Maddeleri İle İlgili Etmen Çözümlemesi Sonuçları.....	67
Çizelge 2.5 Portre Değerler Ölçeğinin 1. ve 2. Uygulamalardaki İç Tutarlılık Katsayıları ve Test-Tekrar Test Katsayıları.....	69
Çizelge 2.6 Toplumsal-Siyasal Kimlik Alanlarını Oluşturan Maddelerin Arasındaki Korelasyonlar.....	72
Çizelge 2.7 SKÖ Ölçüt Bağıntılı Geçerlik Analizi Sonuçları.....	74

Çizelge 3.1. Mezhep, Cinsiyet ve Üniversite Mezunu Olup Olmama Durumuna Göre Önyargı Puanı Ortalamaları ve Standart Sapmaları.....	78
Çizelge 3.2 Mezhep, Cinsiyet ve Üniversite Mezunu Olup Olmama Durumuna Göre Önyargı Puanlarına Uygulanan Çok Yönlü Varyans Çözümlemesi (ANOVA) Sonuçları.....	78
Çizelge 3.3. Toplumsal Temasın Önyargı Üzerindeki Etkisine İlişkin t Testi Sonuçları.....	80
Çizelge 3.4 Alevi ve Sünnilerde Toplumsal-Siyasal Kimlik Alanları ile Önyargı Arasındaki Korelasyonlar.....	81
Çizelge 3.5 Sünni Katılımcılarda Siyasal Tutumlarına Göre Önyargı Puanı Ortalamaları.....	82
Çizelge 3.6 Önyargı ve Değerler Arasındaki Korelasyonlar.....	83
Çizelge 3.7 Çizelge 3.7 PDÖ'den alınan puanlara ilişkin ortalama..... ve standart sapmalar	85
Çizelge 3.8 Mezhep, Cinsiyet ve Üniversite Mezunu Olup Olmama Durumuna Göre Değer Türü ve Değer Boyutlarına Uygulanan Çok Yönlü Varyans Çözümlemesi (MANOVA) Sonuçları.....	92

Çizelge 3.9 Değerler ve Toplumsal-Siyasal Kimlik	
Algıları Arasındaki Korelasyonlar.....	95
 Çizelge 3.10 Siyasal Tutumlar ve Değerler Arasındaki İlişkileri	
Gösteren Tek Yönlü Varyans Analizi Bulguları.....	97
 Çizelge 3.11 Siyasal Tutumların Değerler Üzerindeki Temel Etkilerine	
İlişkin F Değerleri ve Serbestlik Dereceleri.....	99
 Çizelge 3.12 Siyasal Tutumlarına Göre Oluşturulan Grupların	
Mezheplere Göre Yapılan Ki-Kare Sonuçları.....	101
 Çizelge 3.13 Sosyo-Politik Kimlik Algısı Ölçeğinden alınan puanlara ilişkin	103
ortalama ve standart sapmalar	
 Çizelge 3.14 Mezhep, Cinsiyet ve Üniversite Mezunu Olup	
Olmama Durumuna Göre Toplumsal-Siyasal Kimlik	
Algılarına Uygulanan Çok Yönlü Varyans Çözümlemesi	
(MANOVA) Sonuçları.....	104

ŞEKİLLER

Şekil 1.1 Değerlerin yapısı.....	34
Şekil 1.2 Eysenk'e (1960) Göre Siyasal İdeoloji Boyutları.....	44
Şekil 1.3 Siyasal İdeoloji Boyutlarının Özellikleri.....	45

1.BÖLÜM

GİRİŞ

Bu araştırmada önyargı, değerler ve siyasal tutumlar Aleviler ve Sünniler arasında karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılmaktadır. Bu değişkenler ve bunların birbirleriyle ilişkileri başka bağlamlarda incelenmekle birlikte farklı mezheplerden bireyler arasında karşılaştırmalı çalışmalara rastlanmamaktadır. Dahası, bu araştırmada önyargılar karşılıklı olarak incelenmeye çalışılmış, değerlerin ve siyasal tutumların önyargılar üzerindeki etkilerine de bakılmıştır. Değerlerin ve siyasal tutumların farklı mezheplerden bireyler arasında farklılaşıp farklılaşmadığına bakma da araştırmanın temel amaçlarından biridir. Türkiye’deki mevcut siyasal duruma bakıldığında farklı mezheplerden bireyler açısından ne gibi farklılaşmalar olacağı kestirilebilse bile sosyal psikolojik bir çalışmanın eksikliği belirgindir. Bu çalışmada değerlerin siyasal tutumlar üzerindeki etkisi de araştırılmıştır.

Önyargıları ölçmede kullanılabilecek Türkçe bir ölçek bulunamamıştır. Dolayısıyla buradaki boşluk da Türkçeye uyarlanmış bir ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışması yapılarak giderilmeye çalışılmıştır.

Araştırma grupları olarak, Alevilerle ve Sünnilerin alınmasının nedeni konunun tarihsel, siyasal, sosyolojik v.b. açılardan incelenmesine karşın sosyal psikolojik araştırmalara rastlanmamasıdır. Konuya tarihsel açıdan bakıldığında belirgin bir sorun göze çarpmaktadır. Anadolu Aleviliği olarak bilinen Alevilik

kültürel ve coğrafyasal açıdan özelleşerek, İslam içinde kendine özgü bir inanç ve yaşama biçimi olarak yüzyıllar alan bir süreçte biçimlenmiştir. Bunun karşısında oluşan şeriatçı ideoloji de siyasal bir içerik kazanmıştır. Ancak görüntüsü dinseldir. Sünnilik, değiştirilmiş, geliştirilmiş ve bütün İslam ülkelerinde yönetim kesimlerinin sarıldığı siyasal bir içeriği de sahip olmuştur. Dolayısıyla Alevilik ile Sünnilik arasında inanç ayrılığından çok siyasal tavır ayrılığı oluşmuş, bu siyasal mücadele inanca ilişkin ayrılıkları da derinleştirmiştir (Zelyut, 2010).

Daha da somutlaştırılacak olursa, Selçuklular'dan Osmanlı'ya geçen ve Osmanlı'da zamanla kalıplaşan, kurumlaşan bir çevre-merkez modeli bulunmaktadır. Selçuklular ve Osmanlılar yüzlerce yıl boyunca kendilerini Oğuzlar olarak görmüşler ve "merkez"e almışlar, "çevre"yi ise Türkmen kabul ederek dışlamış, başka bir deyişle "öteki" olarak görmüşlerdir. Bu durum Türk tarihinin önemli bir açmazını oluşturmaktadır. Selçuklu ve Osmanlı kendilerini merkez olarak algılarken "sünni" kimliğini ön plana çıkarıyor ve "çevre"yi de "Şia" unsuru olarak kabul ediyordu. Merkezin sürekli çevreyi dışlayıp öteki olarak görmesi, yüzyıllarca Türk Aleviliğinin bir değerler sistemi olarak işlenememesine, fitne ve fesat kaynağı olarak görülmesine neden olmuştur (Türkdoğan, 2006).

Türk İslam topluluklarının yaşadığı sınıf kavgalarında alt katmanların Aleviliği, üst katmanların ise Sünniliği ideoloji olarak benimsedikleri söylenebilir. Başka bir anlatımla Sünni grup devlet yönetimine egemen olan bir kesim olarak kendisini üst sınıf olarak görürken, Alevi topluluğu alt sınıf olarak tanımlamıştır. Alevilik alt katmanların yaşam anlayışı olarak biçimlendiği için yüzyıllar boyunca

değişerek ve gelişerek mevcudiyetini korumuştur. Sadece dinsel bir tavır olsaydı zamanla ezici bir Sünni çoğunluğun karşısında kaybolması kaçınılmaz olurdu. Bu açıdan bakıldığında Aleviliğin, inanç dokulu bir yaşam biçimi olarak kendisine özgü bir kültüre, sanata ve toplumsal düzene sahip olduğu görülebilmektedir (Zelyut, 2010).

Günümüzde boğuşulan güncel sorunların temelinde (zorunlu din dersi, cem evlerinin ibadethane olarak devlet desteğinden mahrum kalması v.b.) kısaca anlatılan tarihsel ve sosyolojik sürecin yattığı söylenebilir. Sorunlara çözüm önerilerinin getirilemeyişi ya da getirilmeyişi, toplumdaki ayrılığın derinleşmesine neden olmakta, bu da sorunların büyümesine ya da daha büyüklerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bünyesinde önemli sorunlar barındıran böylesine önemli bir konuda sosyal psikoloji alanındaki çalışmaların yok denecek kadar az olması şaşırtıcıdır.

Değerler, siyasal tutumlar ve önyargılar çerçevesinde bir araştırmanın, sorunların anlaşılabilmesi, değerlendirilebilmesi ve çözümlenebilmesinde yol gösterici olması bakımından yararlı olacağı düşünülmektedir.

1.1 Önyargı

Önyargı insan toplumsal davranışının sık sık şiddet davranışına yol açan en yıkıcı yönlerinden biri olarak düşünülebilir. Avrupalı ırkını saflaştırma örtüsü altında altı milyondan fazla Yahudi'nin öldürülmesi, köle olarak Amerika'ya

getirilen Afrikalıların mal işlemi görmeleri ve Aydınlanma'dan sonra bile resmi bir ayrımcılık sistemi altında yaşamaları buna örnek olarak gösterilebilir.(Taylor, Peplau ve Sears, 2003). Ek olarak, önyargı bazen kötüleyici ve aşağılayıcı ifadelerde de kendisini gösterebilmektedir. Türkdogan'ın (2006) yaptığı araştırma, Alevilere yönelik olarak "içkicidirler", "ensest yaparlar", "mum söndürürler" gibi küçültücü ifadelerin kullanıldığını göstermektedir.

Latince 'prae'(ön) ve 'judicium'(yargı) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan önyargı (prejudice) sözlük anlamıyla bir olay, insan, durum vb. ile ilgili olarak yeterince bilgiye sahip olmaksızın oluşturulan bir inanç ya da tutum olarak tanımlanabilir. Ayrıca, ırksal, etnik, dinsel, cinsiyet ilişkili, mesleki, eğitimsel kavramlarla nitelendirilen bir topluluğun bireylerine yönelik genellikle olumsuz, düşmanca bir değerlendirme ve tutum olarak da anlatılabilir (Budak,2005). Sözlük anlamı da Allport'un tanımından gelmektedir. Allport (1954) The Nature Of Prejudice (Önyargının Doğası) adlı kitabında önyargıyı "yeterli bilgiye sahip olmaksızın bir dış gruba karşı oluşturulan olumsuz düşünceler" olarak tanımlamaktadır. Bu bakış açısına göre, önyargı olumsuz duyguları ve nefreti içeren inançları kapsamaktadır (Pettigrew, 2008). Allport'a göre (1954) sözcük, zaman içerisinde anlam değişikliğine uğramış, geçmişteki karar ve tecrübelerin dayanak olduğu bir yargı olarak kabul edilmiş (praejudicium), sonra İngilizce'de gerçekler hakkında bir inceleme yapmaksızın, düşünülmeden oluşturulmuş bir yargı (olgunlaşmamış ve aceleci bir yargı) olarak anlam kazanmış, en sonunda da önceden varılmış ve desteklenmiş bir yargıyla birlikte bir şeyin lehinde ya da aleyhinde olmayla ilgili duyguları da içerecek biçimde geliştirilmiştir. Günümüzdeki anlamıyla

önyargı deyimi Billig ve arkadaşlarına göre (1988), Aydınlanma çağında ortaya çıkmış olup, Aydınlanma düşünürleri tarafından ‘akılcılığın düşmanı’ olarak görülmüştür. Ancak yazın incelendiğinde sosyal bilimcilerin “önyargı”yı tanımlarken farklılıklar göstermelerine karşın önyargının bir grup ya da bir grubun üyelerine karşı, genelde olumsuz bir ön değerlendirme olduğu düşüncesinde aşağı yukarı uzlaştıkları görülmektedir (Plous, 2008).

Allport (1954) Önyargının Doğası adlı kitabında önyargıyı iki nedene bağlamıştır. Bunlardan ilki, düşmanlıktır. Bu, uyarılma ve biliş ile ilgili genel bir etmendir. Düşmanlığın davranışsal göstergeleri doğrudan belirli bir hedefe yöneliktir ve önyargının ikinci bir nedeni olan ‘hatalı genelleme’ ile sonuçlanır. Allport’a göre, önyargılı insanlar, sonradan düşmanları olarak algıladıkları hedef kişiler hakkında, bir ya da daha fazla yanlış genellemede bulunurlar. Bu iki nedenli görüş, tutum ve önyargı ile ilgili çalışmalar yapan geniş bir grup araştırmacıda hala geçerliliğini korumaktadır. Önyargısal düşmanlıklara neden olan bu hatalı genellemeler “kategorilendirme” kavramının yapısını oluşturmaktadır. Allport kategorilendirme ile algı arasında kesin bir ayrım yapmamıştır. Algıyı, yaşanan bir deneyim üzerine elde edilen bilginin bir kategorilendirmesi olarak kabul etmektedir. Bu modele göre önyargı yaratılış gereği var olan bir durumdur. Yani önyargı, yeterli bilgi yokluğunda diğer bir kişi hakkında sağlıklı ve kulaktan dolma bilgiye dayanır ve insan algısının ve bilişsel süreçlerinin yanılabilirliğinden kaynaklanmaktadır (Gaines ve Reed, 1995).

Allport’un bu kuramı haricinde önyargıya açıklama getirmeye çalışan başka birçok kuram vardır. Bunların hepsi değilse bile özellikle Otoriteryan (yetkeci)

Kişilik (Adorno ve diğ.,1950), Sosyal Baskınlık Yönelimi (Sidanius ve Pratto,19..), Dogmatik Kişilik (Rokeach,1960), Engellenme-Saldırganlık (Dollard ve diğ.,1939) ve Yükleme kuramları bunların arasındadır. Önyargının daha iyi anlaşılması bakımından bunların her biri üzerinde genel çizgileriyle durmak yararlı olacaktır.

1.1.1.Yetkeci Kişilik Kuramı

Adorno ve arkadaşlarının (1950) The Authoritarian Personality (Yetkeci Kişilik) adlı kitaplarının yayınlanmasından başlayarak, yetkeci kişilik sosyal psikolojinin temel kavramlarından biri haline gelmiştir. Özellikle 1930'ların Avrupa'sında Faşizm ve Nazizm'in etkilerinin çözümlenmesi üzerine odaklanılmıştır. Yetkeci kişilikle ilişkili öncü çalışmaları yapan bilim insanları (Adorno ve ark., 1950, Fromm, 1941, Reich, 1933) yetkeciliğin gelişimiyle yetkeci toplumsallaşma ve anababa-çocuk ilişkilerindeki yanlışlıklar arasında bağlantılar kurmaya çalışmışlardır (Passini, 2008). Adorno ve arkadaşlarına göre, hiyerarşik, yetkeci ve kötüye kullanıcı anababa-çocuk ilişkileri, güç yönelimli, kötüye kullanıcı kişiliklerle ve dar görüşlü toplumsal ve siyasal bakış açılarıyla sonuçlanmakta, katı yetkecilik ve cinselliğin yasak olduğu bir çocukluk dönemi yetkeci kişilik olasılığını arttırmaktadır (Hasta, 2009). Psikoanalitik bir yaklaşımı benimseyen bu araştırmacılar yetkeci kişiliğin gelişmesini, baskın bir baba ve katı bir anne ile nitelik kazanan, disiplinli ve sert bir aile yaşantısıyla açıklamaya çalışmışlardır.

Adorno ve arkadaşlarına (1950) göre yetkeci bir kişiliğe sahip olan insanlar yetkeye ve yetkeci kişiliklere boyun eğip, kurulu düzeni sürdürmek isterler,

öfke ve kızgınlıkların acısını zayıf kişilerden çıkarmak eğilimindedirler. Ayrıca, sınırları net çizilmiş bir dünya arzularken, başkalarıyla yakınlık kurmakta güçlük çekerler (Hogg ve Vaughan, 2005).

Berkeley grubu da Adorno ve arkadaşlarında olduğu gibi yetkeci kişiliği inanç ve tutumların birbiriyle ilişkili olduğu bir sistemden oluşan bir kişilik biçimiyle açıklamaktadır. Gelenekçilik, güç yönelimi, boyun eğicilik, saldırganlık, doğum kontrolü karşıtlığı, hurafecilik, kincilik, yansıtmacılık ve cinsellik üzerinde aşırı saplantılılıktan oluşan dokuz kişilik özelliğinin ortaya çıkardığı bu kişilik biçimini yansıtan yetkeci kişilik, yetkeye boyun eğme, kurallara uyma eğilimindedir ve güçsüzlüğün hoş karşılanmaması gerektiğine inanır (Passini, 2008).

Sonraki yıllarda, Yetkeci Kişilik kuramının ilk hali, araştırmacılar tarafından kuramsal ve yöntemsel açıdan eleştirilmiştir. Kuramın evrenselliği tartışılmış, kültürlerarası karşılaştırmalarda farklılıklara işaret eden bulgular elde edilmiştir (Harlak, 2000). Kağıtçıbaşı (1970) Türk ve Amerikan gençleri üzerinde yapmış olduğu kültürlerarası bir çalışmada yetkeci kişilik kavramının her iki toplumda da bulunduğu, ancak farklı toplumsal normlara seslendiği sonucuna varmıştır. Araştırmada yetkeci kişilik; öz yetkecilik, genel yetkeye boyun eğme, yetkeci aile yapısı, devlet yetkesine boyun eğme ve yabancıların reddi olmak üzere beş bileşkenden oluşmuştur. Bu bileşkenler arasındaki korelasyonlar, Amerikan örnekleminde anlamlı olarak daha büyüktür. Bu ve benzeri araştırmalar yetkeci kişiliğin evrensel geçerliliğinin sorgulanmasına neden olmuş, belirli bir süre popülerliğinin azalmasına yol açmıştır.

Altemeyer (1996) yetkeci kişilik kavramına yeni bir boyut kazandırmış ve yetkeci kişiliği üç bileşene indirmiştir: Birincisi toplumdaki yerleşik yetkeye boyun eğme demek olan otoriter boyun eğme, ikincisi otorite izin verdiğinde dış gruba karşı saldırganlık ya da diğer bir anlatımla sosyal sapmalara yönelik saldırganlığı destekleme anlamında yetkeci saldırganlık ve üçüncü olarak var olan yetkenin onayladığı geleneksel değerlere destek verme anlamında görenekçilik. Altemeyer'in Sağ Kanat Yetkecilik (Right-Wing Authoritarianism) adını verdiği bu kişilik yapısı önyargı, ayrımcılık ve dış grup üyelerine yönelik düşmanlıkla tutarlı bir şekilde yakın ilişkilidir.

Altemeyer bu etmenlerden oluşan tutum bileşenini ölçmek için Sağ Kanat Yetkecilik (RWA) Ölçeği'ni geliştirmiştir. Sağ kanat yetkeciliği açısından bakıldığında, yetkecilik kişiden kişiye farklılaşan bir ideoloji olarak görünür. Kişi doğru ve ahlaksal olarak kabul ettiği davranışlarını göreneklere gönderme yaparak belirleyip yetkeye dayanarak kendine bir yol çizer. Bu ideolojiye göre var olan yetkeyi ve geleneği sorgulama düzeni bozar, dolayısıyla da yasal yetkenin karşı tepkisine neden olur. Bu bakış açısı ile düzen yasallaştırılır ve korunur (Whitley, 1999). Kuzey Amerika'da, sağ kanat yetkecilik ölçeğinde yüksek puanlar alan katılımcıların, hükümet üyelerinin yasa dışı davranışlarına karşı daha hoşgörülü oldukları görülmüştür (Altemeyer ve Hunsberger, 1992). Ayrıca sağ kanat yetkeci kişilikler daha cezalandırıcı görüşler ortaya koymaya ya da o yönde davranışlar sergilemeye eğilimlidirler. Çocuk yetiştirme konusunda fiziksel cezanın uygulandığı eski yöntemleri benimserler ve birçok suçtan sorumlu bulunanların daha uzun süreler

hapis cezası almaları taraftarıdır. Deneysel bir araştırmada, anlamsız hecelerin anımsatılması için deneklere elektrik řoku verdirilmiş ve yüksek düzeyde sağ kanat yetkeci kişilerin anlamlı olarak daha gúçlü elektrik şokları verdikleri görülmüştür (Altemeyer, 1981). Diğer bir araştırmada yetkeci kişiler, suç işleyen bir eşcinsel için, aynı suçu işleyen ancak eşcinsel olmayan birisi için istedikleri cezadan daha fazlasını istemişlerdir (Altemeyer, 1988).

Farklı kültürlerde yapılan araştırmalarda sağ kanat yetkeçiliği ile önyargı arasında olumlu bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Örneğin Kuzey Amerika’da yüksek derecede yetkeci kişilik özelliği gösterenlerin; Afrika kökenli Amerikalılara karşı (Altemeyer, 1998; Whitley, 1998; McFarland ve Adelson, 1996, 1997), yerli Amerikalılara (Altemeyer, 1998), kadınlara (Altemeyer, 1998; Duncan, Peterson ve Winter, 1997; McFarland ve Adelson, 1996, 1997), lezbiyen ve eşcinsellere (Whitley ve Lee, 2009), engellilere (Noonan, Barry ve Davis, 1970) ve aidsliilere (Cunningham, Dollinger, Satz ve Rotter, 1991; Peterson, Doty, ve Winter, 1993) daha önyargılı tutumlar sergiledikleri görülmüştür. Ek olarak, McFarland ve arkadaşları (1996), yetkeçiliğin sadece Kuzey Amerikalılarda değil Ruslar’da da önyargı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Whitley, 1999). Ayrıca Türkiye’de Güldü’nün (2010) yapmış olduğu bir çalışmasında sağ kanat yetkeçilikle sosyal baskınlık yönelimi, belirsizliğe karşı hoşgörüsüzlük; değer tiplerinden güvenlik-uyuma, özyönelim-evrenselcilik, güç, başarı değer türleri arasında anlamlı korelasyonların olduğu görülmüş ve sağ kanat yetkeçilik ölçeğinin geçerliğinin ve güvenilirliğinin olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar sağ kanat yetkeçiliğin evrensel geçerliliği açısından önemlidir.

1.1.2. Toplumsal Baskınlık Yönelimi Kuramı

Toplumsal Baskınlık Yönelimi Kuramı, toplumsal eşitsizliği tüm toplumlarda her zaman için görülen bir durum olarak kabul ederek açıklamaya çalışan; ırkçılık, cinsiyetçilik, etnikçilik gibi grup temelli ayrımcığın her türüne seslenen, Sidanius ve arkadaşlarınca geliştirilen bir kuramdır. Toplumsal Baskınlık Yönelimi Kuramı toplumların siyasal, kültürel, ideolojik ve yapısal yönlerini; gruplar arasındaki benzerlik ve farklılıklara, psikolojik ve toplumsal bağlamsal süreçlerin etkileşimlerine ve değişik türden grup temelli baskıların görünmeyen ama önemli olan benzerlik ve farklılıklarına odaklanarak ele almaktadır (Sidanius, Pratto, Laar ve Levin; 2004). Sidanius ve Pratto'ya (1999) göre, kuramın 3 temel varsayımı bulunmaktadır:1) Tüm sosyal sistemlerde cinsiyet ve yaşa dayalı hiyerarşiler mevcuttur. Bununla birlikte, ekonomik fazlanın (artı değer) üretildiği toplumlarda, cinsiyet ve yaş temelli hiyerarşilerin yanında keyfi olarak kurulan hiyerarşiler de bulunmaktadır. 2) Irkçılık, önyargı, ayrımcılık, bölgecilik, cinsiyetçilik, sınıfçılık, etnikçilik gibi grup çatışması ve baskısının farklı biçimleri, grup temelli sosyal hiyerarşileri biçimlendiren temel insan eğilimlerinin farklı bir yansımasıdır. Bunları, özellikle de ekonomik fazlalığın üretildiği toplumlarda, grup temelli sosyal hiyerarşilerden ayrı düşünmek olanaksızdır. 3) Toplumsal sistemler ya da toplumlar karşılıklı olarak birbirini dengeleyici güçlerin etkisi altındadır. Bunlar grup temelli toplumsal eşitsizliği ortaya çıkaran ve sürdüren hiyerarşiyi arttırıcı güçler ve grup temelli toplumsal eşitliği ortaya çıkaran toplumsal hiyerarşiyi azaltıcı güçlerdir.

Dış gruplar üzerinde baskı kurma isteği kuramın temelini oluşturmaktadır. Toplumsal baskınlık yönelimi bir kişilik özelliğidir. Kişi grup temelli hiyerarşiyi ve toplumdaki konumu yüksek grupların konumu düşük gruplara hükmetmesini isteme eğilimine sahiptir ve kendi grubunu üstün, diğer grupları değersiz görme eğilimindedir (Hortaçsu, 2007). Başka bir anlatımla toplumsal baskınlık yönelimi yüksek kişiler hiyerarşiyi arttıran ideoloji ve siyasetlere eğilimli iken, toplumsal baskınlık yönelimi düşük bireyler hiyerarşiyi azaltıcı yönde ideoloji ve siyasetleri benimsemek eğilimindedirler. Ya da toplumsal baskınlık yönelimi yüksek bireyler toplumsal eşitsizliği sürdürücü ya da arttırıcı rolleri benimseyip, toplumsal baskınlık yönelimi düşük olanlar toplumsal eşitsizliği azaltıcı roller oynamak isterler (Pratto, Sidanius, Stallworth ve Malle; 1994). Dolayısıyla, toplumsal baskınlık yönelimi bireyin gruplar arası ilişkilerle ilgili ideolojileri ve siyasetleri kabul ya da reddetmesini belirleyici nitelikte merkezi bir bireysel farklılık değişkenidir. Kurama göre dış gruplara yönelik değerlendirmeler ve davranışlar, toplumsal baskınlık yöneliminin düzeyine göre değişmekte; bu yönelim grup içi yanlılık ve dış grup ayrımcılığı üzerinde etkili olması yanında, dış gruplara ve bu grupların üyelerine yönelik düşmanca davranışlar üzerinde de etkili olmaktadır. Bu davranışlar; dış gruba yönelik olumsuz değerlendirmeleri, şiddet içeren davranışları ve dış grubun başarısızlıkları karşısında içsel ve olumsuz yüklemeleri de kapsamaktadır (Karaçanta, 2000).

Önyargı konusuna önemli açıklamalar getirmiş olan toplumsal baskınlık yönelimi kuramına eleştiriler de yöneltilmiştir. Hortaçsu'ya (2007) göre kuram, değişik toplumsal koşulları ve değerleri göz önüne almamıştır. Kuram toplumsal

kalıcılığı bir ölçüde açıklamakla birlikte, toplumsal değişimlere açıklamalar getirememektedir. Dolayısıyla toplumsal olayların, toplumsal kökenli bile olsa, bir tek kişilik özelliği üzerinden açıklanmaya çalışılması aşırı indirgemeci bir yaklaşım gibi görünmektedir. Bir diğer eleştiri toplumsal baskınlık yönelimi kavramının kendisiyle ilişkilidir, yani bu yönelimin bir kişilik yapısı olarak kabul edilmesiyle ilişkilidir. Kurama göre, bu eğilim evrim sonucu gelişen bir kalıcı kişilik özelliğidir. Buna bağlı olarak konumu düşük grupların üyeleriyle karşılaştırıldığında konumu yüksek grupların üyelerinde daha yüksek düzeyde bulunması gerekir. Ancak, bu yönde biyolojik kökenli bir kanıtın bulunamaması olumsuz eleştirilere neden olmuştur (Hortaçsu, 2007).

1.1.3. Dogmatik Kişilik Kuramı

Önyargıyı kişilik üzerinden açıklayan bir diğer kuram olan dogmatik kişilik kuramı Rokeach tarafından ortaya atılmış olup, bilişsel yapı üzerine yoğunlaşmıştır. Rokeach hoşgörüsüzlüğün daha da ötesinde bir kavram olan dar kafalılık, değişmez, katı esnemez düşünceye sahip olma anlamında “dogmatik” kavramına gönderme yapmıştır. Yetkecilik kuramından farklı olarak, bu kafa yapısının sadece sağ görüşlü bireylerde değil, aynı zamanda aşırı sol görüşlü bireylerde de gözlenebileceğini savunmuştur. Rokeach’a göre, Adorno ve arkadaşları sadece sağ görüşlü olarak görülen tutucu kesimin, Yahudiler, komunistler ve diğer sınırdaki gruplar üzerindeki önyargısı üzerine odaklanmışlardır. Halbuki sol kanattakiler açısından da farklı gruplardaki bireylere karşı dış grupların reddi

mümkündür (Brown, 2010). Rokeach (1951) yüksek düzeyde önyargılı tutumlar sergileyen kişiliklerin, düşük düzeyde önyargılı tutumlar sergileyenlerden daha dogmatik bir düşünce biçimine sahip olduklarını, başka bir anlatımla, daha kapalı bir kafa yapısına sahip olduklarını savunur. Rokeach (1948) bu savını Etnikçilik Ölçeğini geliştirerek kanıtlamaya çalışmıştır. Etnikçiliğin dogmatizmle ilişkili olduğunu savunduğu bir çalışmada; etnikçilik ölçeğinden düşük ve yüksek puanlar alan katılımcıların düşünce yapılarını incelediğinde, bazı problemlerin sunulduğu, bir dizi test ve deneyde daha soyut, esnek ve ayrıntılı çözüm önerileri getiren deneklerin, diğerleriyle karşılaştırıldığında etnik merkezîyetçilik ölçeğinden anlamlı olarak daha az puan aldıkları görülmüştür. Böylece dogmatik kişilik özelliği gösteren bireylerin daha önyargılı tutumlar sergiledikleri sonucuna varılmıştır.

Tetlock'un (1984) bilişsel yapı ve siyasal ideoloji arasındaki ilişkiyi incelemek için seçkin bir siyasal örneklem olarak İngiliz Lordlar Kamarası'ndan ılımlı sosyalist, aşırı sosyalist, ılımlı muhafazakar ve aşırı muhafazakar olmak üzere dört ideolojik kesimden oluşan 89 siyasetçi ile yapmış olduğu görüşmelerin çözümlenmesi sonucunda, aşırı sosyalistler ile aşırı muhafazakarlar arasında bilişsel yapıları açısından anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Buna göre, bireylerin bilişsel yapılarından hareketle, bu dogmatik kişilik yapısının sadece sağ kanattaki bireylerde değil aynı zamanda sol kanattaki bireylerde de olabileceği savunulmuştur.

1.1.4. Engellenme-Saldırganlık Kuramı ve Günah Keçisi Anlayışı

Önyargıya açıklamalar getirmeye çalışan kuramlardan biri de Engellenme ve Saldırganlık Kuramı'dır. Kuramı ilk olarak ortaya atan Dollard ve arkadaşlarına göre saldırganlık engellenme sonucu ortaya çıkan bir davranıştır (Freedman, Sears ve Carlsmith; 2003). Kurama göre önyargı, daha güçlü bir grubun, zayıf bir grubu günah keçisi olarak görmesi ya da engellenme sonucu ortaya çıkan saldırganlığın yön değiştirmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Dollard ve arkadaşlarının amacı daha çok gruplar arası saldırganlığı özellikle de gruplar arası önyargı ve saldırganlığı açıklamaktı. Daha iyi bir meslek, okul, siyasal güç gibi amaçlarına ulaşamayan gruplar, kendilerini engellenmiş olarak hissederler. Bu engellenmişlik duyguları saldırganlık ya da düşmanlığa dönüşür. Engellenmenin gerçek kaynağını belirlemek zor olduğunda veya o kaynağa saldırmak olanaksız olduğunda, bir günah keçisi bulunur ve ona yönelir. Bu günah keçisi grup da kendini savunmayacak ya da karşılık vermeyecek kadar zayıf bir gruptur. Önyargı böyle bir engellenme-saldırganlık sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkar (Yang, 2000 s.122). Örneğin 1920'lerde Almanya'da giderek paranın değerini kaybetmesi ve işsizliğin, Yahudi düşmanlığının yükselişe geçmesine, bir diğer anlatımla Yahudilere karşı önyargıların geliştirilmesine neden olduğu düşünülmüştür (Eysenck, 2001).

Kurama bir takım eleştiriler de gelmiştir. Allport'a (1954) göre engellenme her zaman saldırganlığa neden olmamaktadır. Birey aşırı engellenmeye bile hoşgörüyle yaklaşabilir. Dolayısıyla kuram farklı kişilik türlerini göz ardı etmiştir. İkincisi Geen'e (1972), göre engellenme, saldırganlığın ne tek ne de en

önemli nedenidir. Üçüncüsü saldırgan kişi ya da grup her zaman günah keçisi aramaz. Bazen engellemenin gerçek kaynağına da yönelebilir. Dördüncü eleştiri olarak kuram, güçsüz grubun neden diğer zayıf grupların da varlığında günah keçisi olarak seçildiğini açıklama getirememektedir. Günah keçisi, her zaman en zayıf grup değildir. Tüm bunlar düşünüldüğünde Engellenme-Saldırganlık Kuramı ve günah keçisi anlayışının, önyargıya tümüyle bir açıklama getiremediği görülebilmektedir (Yang, 2000).

1.1.5. Diğer Kuramlar

Önyargı üzerinde, kişilik etmenlerinin yanında dış grup davranışları gibi, iç grupta yapılan haksız yüklemeler de etkili olmaktadır. İnsanların dış gruptaki bireylerle ilgili önyargılarının nedeni olarak haksız yüklemeler farklı biçimlerde olabilmektedir. Birincisi adil olmayan bir dünyada adil dünya yüklemeleridir. Durumsal etmenlerin önemi gereğinden az vurgulandığında toplumsal adaletsizliğin kaynağının toplum değil önyargının mağdurları olduğu düşünülür. Örneğin adil dünya inancına sahip bireylerin, yoksul insanları yoksulluklarının nedeni olarak suçlamaları iyi bir örnektir (Plous, 2003).

Bir diğer haksız yükleme de temel yükleme hatasıdır. Davranışlar durumsal nedenlerden kaynaklansa bile insanlar onları içsel eğilimlerle açıklamak eğilimindedirler. İlişkili bir çalışmada Fidel Castro lehine makale yazan insanların gerçek tutumları ile ilgili olarak, katılımcıların yüklemelerine bakıldığında, makale yazarına savunduğu görüşü seçme özgürlüğü tanınmamış olmasına karşın,

savunduğu görüŖe, onun gerçekten inandığının düşünöldüğü görölmüştür (Jones ve Haris, 1967).

Pettigrew'e (1979) göre yükleme hatası iki biçimde yapılır: 1) Önyargılı bir kiŖi, dış gruptan bir bireyin olumsuz bir davranışı göröldüğünde, onun bu davranışa eğilimli olduğunu düşünöüp davranışını kişiliğıyle açıklar. Aynı davranışı bir iç grup üyesi sergilediğinde ise durumsal etmenleri aynı düzeyde göz ardı etmez. 2) Önyargılı bir kiŖi, dış gruptan birisinin olumlu bir davranışını gördüğünde ise bunu: a) istisnai bir durum b) şans ya da özel bir ayrıcalık c)yüksek düzeyde güdülenme ve çaba d) değışimlenebilir durumsal bağlam olarak görmek eğilimindedirler. Bu çerçevede bireyler nedensel yüklemelerde iç grup ve dış grup üyeleri arasında bir çifte standart uygulamaktadırlar.

1.1.6. Önyargıyı Azaltıcı Bir Değışken: Toplumsal Temas

Toplumsal bilimciler 2. Dünya savaşından sonra gruplar arası temas ile ilgili kuramlar geliştirmeye başlamışlardır. Bunlardan biri olan Toplumsal Temas kuramı (Allport, 1954; Hewstone ve Brown, 1986; Pettigrew, 1986) en yalın biçimiyle, birbirine karşıt durumda bulunan gruplar, uygun koşullar altında (Pettigrew ve Tropp, 2000) bir araya getirilirlerse, birbirlerine karşı önyargılarının azalabileceğini ve birbirleriyle olumlu ilişkiler geliştirebileceklerini öne sürmektedir (Hewstone, Cairn, Voci, Paolini, McLernon, Crisp, Niens ve Craig, 2005). Toplumsal Temas Kuramlarından Allport'un ki bu çalışma açısından daha dikkat çekicidir. Allport'a (1954) göre gruplar arası temasın olumlu etkilerinin

görülebilmesi için dört önemli koşulun varlığı gereklidir. Bunlardan birincisi karşılaşan gruplar ya da en azından karşılaşan farklı gruplardan bireyler eşit konumda bulunmalıdırlar. İkincisi, gruplar arası temasın gerçekleştiği durum, her iki grubun da işbirliğini gerektirmeli ya da her iki grup için de ortak amaçlar sunmalıdır. Üçüncüsü, gruplar arası işbirliğinin desteklenmesi gerekir ya da söz konusu toplumsal temas kurumsal bir destek görmelidir. Son olarak temasın sık ve uzun süreli olması gerekmektedir (Pettigrew ve Tropp, 2000). Kısaca gruplar arası temas için eşit konum, işbirliği, ortak amaçlar ve yasal, geleneksel ve kurumsal destek ve süreklilik ana koşullardır. Allport'un belirlediği temel koşulların yerine getirilmediği bazı araştırmalarda toplumsal temasın olumsuz etkileriyle karşılaşmıştır. Koşullar yerine getirildiğinde Allport'un savını destekler sonuçlar ortaya çıkmıştır (Brooks 1975; Bradburn, 1971; Meer ve Freedman 1966, Zuel ve Humphrey 1971). Ancak, ana koşulların hepsi değil de bir kısmı yerine getirildiği zaman da toplumsal temasın olumlu etkileri de görülebilmektedir (Pettigrew, 1998).

Toplumsal temas kuramını destekleyici birçok araştırma, gruplar arası temasın, gruplar arası önyargıyı azaltıcı etkisini ortaya koymuştur (Cook, 1984; Harrington ve Miller, 1992; Jackson, 1993; Patchen, 1999; Pettigrew, 1971, 1986, 1998). Buna karşın farklı sonuçlar ortaya koyan araştırmalar da vardır. Amir (1969,1976) gruplar arası temasın katılımcılar açısından önyargıyı azaltıcı etkisini kabul etmekte fakat, bu azalmanın grupların bütününe genelleştirilemeyeceğini savunmaktadır. Üstelik gruplar arası temasın elverişsiz koşullarda önyargıyı artırıcı bir etkisinin olduğuna da işaret etmektedir. Benzer biçimde Forbes (1997) da önyargının bireysel düzeyde azalabileceğini ancak, grup düzeyinde aynı şeyi

söylemenin mümkün olamayabileceğini ileri sürmektedir (Pettigrew ve Tropp, 2006). Ek olarak, Pettigrew ve Tropp'un (2006) 515 çalışmadan 713 bağımsız örneklem grubu üzerinde yapmış oldukları bir büyük çözümlemenin bulgularına göre, gruplar arası temas önyargıyı azaltıcı bir etkiye sahiptir. Özellikle Allport'un kuramındaki uygun koşullar sağlandığında toplumsal temas daha büyük bir etkiye sahiptir. Ancak bu koşullar önyargının azalması için olmazsa olmaz koşullar değildir.

Öte yandan, Pettigrew önyargıyı azaltıcı bir değişken olarak toplumsal teması, karşı gruptan bir arkadaşla sahip olmanın etkisi açısından da incelemiştir. Pettigrew (1997) Fransa, İngiltere, Hollanda ve Batı Almanya'dan baskın grup üyesi 3800 katılımcı üzerinde, azınlık grubundan bir arkadaşla sahip olmanın etkisini araştırmıştır. Buna göre farklı bir gruptan sahip olunan arkadaş sayısındaki artış, azınlık gruplarına karşı önyargılı tutumların azalmasına da neden olmaktadır. Ek olarak, artan önyargılı tutumlar karşı gruptan bir arkadaşın edinilmesini engelleyici bir etkiye de sahiptir.

Gruplar arası arkadaşlığın önyargıyı azaltıcı etkisi yalnızca toplumsal temasın kurulduğu grup için değil, herhangi bir temasın yaşanmadığı diğer dış gruplar için de söz konusu olabilmektedir (Pettigrew, 1997; Van Laar, Levin, Sinclair ve Sidanius, 2005). Gruplar arası arkadaşlıkla önyargı arasındaki olumsuz ilişki başka birçok araştırmada da görülebilmektedir (Hamberger ve Hewstone, 1997; Hewstone, Cairns, Voci, Hamberger ve Niens, 2006; Levin, Van Laar, ve Sidanius, 2003; Pettigrew ve Tropp, 2006; Van Dick, 2004; Wagner, Christ,

Pettigrew, Stellmacher ve Wolf, 2007; Wagner, Van Dick, Pettigrew ve Christ, 2003).

Bazı araştırmacılar ise dolaylı temasın önyargı üzerindeki etkisini de incelemişlerdir. Dolaylı temas burada, dış gruptan arkadaşları olanlarla yapılan arkadaşlık olarak tanımlanmaktadır. Kişinin kendisi dış gruptan herhangi bir arkadaşına sahip değildir. Ancak bu kişinin arkadaşlarının, dış gruptan arkadaşları vardır. Wright, Aron, McLaughlin-Volpe ve Ropp'un (1997) Amerikan Kolej öğrencileri üzerinde yaptıkları bir araştırmanın bulgularına göre, dış gruptan arkadaşlara sahip olanlarla arkadaşlık yani dolaylı temas, dış gruba karşı önyargıyı azaltıcı bir etkiye sahiptir. Aynı bulgulara Avrupa örneklemeleri üzerinde yapılan araştırmalarda da rastlanmaktadır. Paolini, Hewstone, Cairn ve Voci (2004) Kuzey İrlanda'dan iki örneklem üzerinde yaptıkları araştırmada dolaylı temasın önyargıyı azaltıcı etkisini göstermiştir.

Kuramla ilgili araştırmalar zamanla toplumsal temasın farklı boyutlarını da ortaya koymuştur. İlk araştırmalar toplumsal teması, dış grubun tanınması ve bu yolla önyargının azalması açısından incelemişlerdir. Ancak son yıllardaki araştırmalar göstermiştir ki, toplumsal temasla dış grubun tanınması tek başına küçük bir öneme sahiptir. Gruplar arası temas, özellikle de gruplararası arkadaşlık, daha çok kişinin empati yapmasını sağlaması yanında, yeni bir bakış açısı da kazandırmakta ve bu yolla önyargının azalmasına yol açmaktadır. Burada özellikle yaşamsal olan, Pettigrew'e (2008) göre gruplar arası tehdit ve kaygının azalmasıdır. Gruplar arası kaygıdan kastedilen tehdit ve belirsizlik duygularıdır. Bu duygular, nasıl

davranılması gerektiği, nasıl algılanılabileceği ve kabul edilip edilmeme ile ilgili kaygılarla artmaktadır. Dolayısıyla empati ve kaygının azalması, dış grupla ilgili olarak bilgilenmeden daha önemli hale gelmektedir (Pettigrew, 2008). Pettigrew ve Tropp (2008) beş yüzden fazla çalışma üzerinde bir büyük çözümlemeleri sonucunda toplumsal temasın önyargıyı, dış grupla ilgili bilgilerin arttırarak, gruplar arası temasla ilgili kaygıyı azaltarak ve daha fazla empati yoluyla yeni bir bakış açısı kazandırarak azalttığını göstermiştir. Ancak, dış grupla ilgili bilginin artması, kaygının azaltılması ve empati kadar güçlü bir aracı değişken değildir.

1.1.7 Önyargının Değişen Yüzü

Endüstriyel ve teknolojik gelişmelerin, toplumsal ve kültürel yapıda yol açtığı değişimlerin ve bir arada yaşamının yol açtığı iletişim kanallarının etkisiyle toplumlar/kültürler/gruplar da birbirlerine olan yakınlıklarını arttırmış ya da arttırmak zorunda kalmışlardır. Birbirlerini yakın ilişki içerisinde bulan farklı kültürler ya da topluluklar, bu yakın ilişkinin doğal bir sonucu olarak katı tutumlarını değiştirmişler, ılımlı hale getirmişler ya da gizlemek zorunda kalmışlardır. Bu toplumsal ve bireysel değişimlerle birlikte önyargılı tutum ve davranışlarda da bazı farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Önyargı ortadan kalkmamıştır ancak değişik bir yapıya bürünmüştür. Sosyal psikologlar da önyargının bu değişen yüzüne dikkat kesilmişler ve araştırmalar geleneksel önyargılı tutumlardan örtülü önyargılı tutumlara doğru geniş bir yelpazeye yayılmıştır.

Pettigrew ve Merteens'e (1989) göre gruplar arası ilişkilerde önyargı ile ilgili ilk araştırmalar kavramın açık/doğrudan ve geleneksel biçimine odaklanmışlardır. Ancak daha sonraki yıllarda araştırmacılar önyargının dolaylı biçimleri üzerinde de durmaya başlamışlardır. Önyargının bu belirsiz (subtle) hali, örneğin Almanya'da örtülü önyargı (latent prejudice), İngiltere'de yeni ırkçılık (new racism), ABD'de kaçınmacı (aversive), simgesel (symbolic) ya da çağdaş ırkçılık (modern racism) gibi farklı adlar almıştır. Bu yeni biçimlerinde, eski geleneksel yapısından farklı olarak önyargının örtülü yönüne vurgular vardır. Ancak bünyesinde bazı sorunları barındıran bu yeni biçimler, yazında genel bir kabul görmemiş, deneysel kanıtlar açısından eksik kalmıştır (Pettigrew ve Merteens, 1989)

Pettigrew ve Merteens (1995) daha yeni bir model geliştirmişlerdir. Bu yeni modelde önyargı açık (blatant) önyargı ve örtülü ya da kapalı (subtle) önyargı biçiminde iki ana türde ele alınmaktadır. Bunlara aşağıda kısaca değinilmektedir.

1.1.8 Açık önyargı

Açık önyargı, geleneksel bir tanımdan yola çıkılarak kulaktan dolma, eksik ya da yanlış bir bilgi üzerine temellenmiş olumsuz tutumlar olarak tanımlanmaktadır. Algılanan tehdit ve dolayısıyla dış grubun reddedilmesi ve temastan kaçınma olmak üzere iki bileşeni vardır (Pettigrew, 2008).

Algılanan tehdit ve dış grubun reddi bileşeninde, dış grubun soy olarak (genetic inferiority of the outgroup) aşağılanması söz konusudur. Onun toplumda

dezavantajlı durumda olduğu yalanlanarak gruba karşı ayrımcılık yapıldığı gerçeği reddedilir. Örneğin İngiltere’den alınan örneklem grubunda batı Hindistanlılar hedef grup olarak seçilmiştir. Batı Hindistanlıların hedef olarak seçildiği çalışmada, bu bileşeni ölçmek için katılımcılardan örneğin ‘‘Batı Hindistanlıların, İngilizlerin girebildikleri mesleklere girebilmeleri gerekir ’’, ‘‘bütçeden destek alarak burada yaşayan batı Hindistanlıların çoğu, çabalarlarsa bu desteği almadan da yaşayabilirler’’, ‘Bazı siyasetçiler Batı Hindistanlılara gereğinden fazla önem vermekte fakat, sıradan bir İngilizce yeterince değer vermemektedirler’’ gibi ifadelere ‘‘kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum’’ seçeneklerinden oluşan bir ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmiştir. Temastan kaçınma bileşeninde ise, dış grupla içtenlikle bir temas kurmaya karşı olma eğilimi söz konusudur. Bu bileşende dış gruptan biriyle evlenme ya da bir birlikteliğe karşı duygusal bir engellenme söz konusudur. Dahası, dış gruptan bir kişinin liderliğinde çalışmak bile reddedilir. İkinci bileşeni ölçmek için katılımcılardan örneğin, ‘‘bir batı Hindistanlı ile cinsel birliktelik yaşayabilirim’’, ‘‘patronumun Batı Hindistanlı bir kişi olmasının benim için bir sakıncası yoktur’’, ‘‘benimle benzer bir ekonomik düzeyi olan bir Batı Hindistanlı ile evlenmemde benim için bir sakınca yoktur’’ gibi ifadeleri ‘‘kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum’’ seçeneklerinden oluşan bir ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmiştir (Pettigrew ve Merteens, 1995).

1.2.9. Örtülü (kapalı) Önyargı

Örtülü önyargı daha çağdaş bir biçim olup daha mesafeli, abartısız ve dolaylıdır (Pettigrew, 2008). Pettigrew ve Meertens'in (1995) geliştirdiği ölçekte, örtülü önyargıyı ölçmek için, batı toplumlarında ılımlı ve olağan görülebilecek ifadeler içeren üç alt ölçek bulunmaktadır. Bunların ilki geleneksel değerlerin reddiyle ilişkili olup, karşı gruptan kişilerin suçlanan kurbanlar olarak kabul edilebilir bir davranış standardına sahip olmadıkları düşünülüp, doğru yaşam biçiminin iç grup değerlerine seslendiği savı üzerine kuruludur. Örneğin, katılımcılardan "İngiltere'de yaşayan Batı Hindistanlılar çocuklarına İngiltere'de başarılı olmak için gerekli olanlardan daha farklı değerler öğretmektedirler", "bazı insanların yeterince gayretli olmamaları bir sorundur. Eğer bir Batı Hindistanlı yeterince çabalarsa bir İngiliz gibi olabilir", "İngiltere'deki Batı Hindistanlı'ların istenmedikleri yerlerde olmamaları gerekir" gibi ifadelerle "kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum" yanıtlarını içeren bir ölçekte değerlendirmeleri istenmiştir.

İkinci alt ölçek ise, kültürel farklılıkların abartılmasıyla ilişkilidir. Burada dış grubun dezavantajlı durumu kültürel farklılıklara bağlanır. Örneğin, katılımcılardan "İngiltere'de yaşayan Batı Hindistanlılar ve İngilizler, çocuklarına öğrettikleri değerler, dini inanç ve uygulamaları, konuştukları dil v.b. açılardan birbirlerinden ne kadar farklıdır ya da birbirlerine ne kadar benzemektedirler?" gibi ifadeleri, çok farklılar, biraz farklılar, çok benziyorlar ya da biraz benziyorlar yanıtlarını içeren bir ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmiştir.

Üçüncü alt ölçek ise, olumlu duyguların saklanmasıyla ilişkilidir. Olumsuz duyguların ifadesi zor olduğu için burada daha örtülü ya da olumlu duyguların saklanmasıyla ilgili dolaylı ifadeler vardır. Örneğin, katılımcılardan “İngiltere’de yaşayan bir Batı Hindistanlı’ya ne kadar sempati duyarsınız?” gibi bir ifadeye ‘çok’, ‘az’, ‘biraz’ ve ‘hiç’ yanıtlarını içeren bir ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmiştir.

Pettigrew ve Meertens (1995) bu yapıları test etmek için Fransa, Almanya, Hollanda ve İngiltere olmak üzere dört ülkeden örneklem grubu kullanmıştır. Almanya’da Türkler’e yönelik, Fransa’da Asyalılar’a ve Kuzey Afrikalılar’a yönelik, Hollanda’da Türkler’e ve Surinam’lılara yönelik, İngiltere’de ise Batı Hindistanlılar’a ve Asyalılar’a yönelik önyargı ölçülmeye çalışılmıştır. (Toplam yedi örneklem grubu oluşturulmuştur.). Yukarıda anlatılmış olan yapılardan oluşan toplam 20 maddelik bir ölçek hazırlanmıştır.

Tüm örneklemelerde örtük ve açık önyargı ölçekleri iç tutarlılık açısından yeterli güvenilirliğe sahiptir. Aynı şekilde açıklayıcı faktör analizi sonuçları da tüm örneklem grubu ve yedi ayrı örneklem grubu ayrı ayrı dikkate alındığında hepsinde de tutarlıdır. Faktör analizi sonucunda önyargı ölçeği açık ve kapalı önyargı olarak ikiye ayrılmıştır. Açık önyargı ölçeğinde; samimiyet bileşeni 4, tehdit ve dış grubun reddi bileşeni de 6 maddeden oluşmaktadır. Kapalı önyargı ölçeğinde ise; geleneksel değerler bileşeni 4, kültürel farklılıklar bileşeni 4 ve duygusal yakınlık bileşeni ise 2

maddeden oluşmaktadır. Daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için doğrulayıcı faktör analizi de yapılmıştır ve analiz sonucunda açık ve kapalı önyargıdan oluşan iki faktörlü yapının en uygun yapı olduğu görülmüştür. Tüm örneklem grupları incelendiğinde açık önyargı ve kapalı önyargı arasında yakın ilişki gözlenmektedir. Ölçeğin dış geçerliliğine de bakılmış, açık önyargı ve kapalı önyargı bileşenleri ile diğer bağımsız değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ancak bu anlamlı ilişkiler her iki alt bileşende farklılaşabilmektedir. Örneğin, siyasal muhafazakarlık açısından bakıldığında, her iki önyargı da siyasal muhafazakarlık ile yakın ilişkili çıkmakla birlikte, açık önyargı ile daha yüksek korelasyon göstermiştir. Daha sonraki analizlerde açık önyargıdan yüksek puan alanlar, göçmen haklarının kısıtlanmasına yönelik eğilimler sergilerken, kapalı önyargı ölçeğinden yüksek puan alanlarsa herhangi bir değişiklik olmaması yönünde eğilim ortaya koymuşlardır. Bunun yanı sıra açık önyargı ölçeğinden yüksek puan alanlar göçmenlerin kovulmasına yönelik sert politikaları tercih ederlerken, kapalı önyargı ölçeğinden yüksek puanlar alanlar ise görünüşte ayrımcı olmayan yöntemleri tercih etmişlerdir. (Pettigrew ve Merteens,1997). Tüm bu çözümleme sonuçları çerçevesinde bir değerlendirme yapılacak olursa kapalı önyargı, açık önyargıdan farklı bir önyargı çeşididir ve bu iki önyargı arasındaki ayırım oldukça faydalı görünmektedir. Sonuçta kapalı önyargının, açık önyargıdan daha ılımlı bir noktada olduğu söylenebilir.

1.2. Değerler

Değerler birçok bilim dalında insan davranışlarını, toplumsal yapıları ve süreçleri, bireysel ve toplumsal inançları anlamak ve açıklamak için anahtar bir kavram olarak çok sayıda araştırmada kullanılmaktadır. Çünkü bireylerin önemli sorunlarının, onların benimsedikleri değerler dikkate alınmadan anlaşılması ve değerlendirilmesi zordur. Aynı durum toplumsal sorunlar için de geçerlidir. Öyle ki toplumun genel anlamda önem verdiği değerler hakkında sahip olunan bilgi, sorunların çözümünde kolaylaştırıcı ve belirleyici bir etkidir. Değerler insanların tutum ve davranışlarını etkiler ve bunları belirleme, yönlendirme ve biçimlendirmede önemli rol oynar. Belirli durum ve konularda değerleri bilinen insanların, grupların, kültürlerin nasıl tavır alacakları, ne tür tepki ve davranışta bulunacakları önceden yordanabilir (Başaran, 1986).

Değer kavramı geniş bir alana hitap ettiği için yapılacak tanım da çeşitlilik göstermektedir. Başaran (1993) değerleri, kişisel ve toplumsal olarak belirgin bir davranış biçimine ya da yaşam amacına ilişkin kalıcı bir inanç olarak tanımlamaktadır. Güngör (1990) ise değerleri, bir inanç olmaları bakımından, bir kişinin, dünyasının bir bölümüyle ilgili olarak duygu ve bilgilerinin toplamı olarak tanımlamıştır. Güngör'e göre değerler bir zihin örgütlenmesidir, başka bir açıdan ise insan yaşamının amaçlarıdır. Yalnızca bireyin kendi yaşamı açısından değil, başkalarının yaşamları açısından da amaç olmalarını istediği şeylerdir. Michel (1990) ise değerleri, toplumsallaşmayı yansıtan, görece kalıcı bireysel tercihler olarak görür. Böylece değerler bireysel davranışı açıklamak için kullanışlı görünmektedir. Costa

ve Mc Grae'in (2001) tanımına göre, bireyin ya da toplumsal bir oluşumun yaşamına yol gösteren ilkelere hizmet eden, tercih edilen davranış ve oluş biçimleri hakkında öğrenilmiş inançlardır. Genel bir tanım yapılacak olursa, değerler toplumsallaşma süreci içerisinde kazanılan, bireyin tercih, tutum ve davranışlarını belirlerken yol gösterici olarak kullandığı, hangi davranış ya da amaçların birey ya da toplum tarafından istenir olduğuna işaret eden, önem sırasına göre hiyerarşik olarak yapılanmış, görece tutarlı inançlardır (Feather, 1975; Kluckhohn, 1962; Rokeach, 1973; Zavalloni, 1980; Demirutku, 2010)

Yazında geniş bir alana hitap ettiği görülebilen değerlerin, genel olarak sahip oldukları özellikleri, Schwartz ve Bilsky (1987) ve Schwartz (2007) şöyle sıralamışlardır: 1) Değerler inançlardır. Ancak nesnel olmayan kararlı inançlardır. Kişi sahip olduğu değerlerin içini duygularıyla doldurur. 2) Değerler ülkülere (örn eşitlik) ve bu ülküleri destekleyen davranış şekline (örneğin adalet ve yardımseverlik) işaret eder. 3) Değerler belirli durum ve olayların ötesine geçer. Örneğin, bağlılık duygusu, işte ya da okulda, sportif bir etkinlikte ya da ticari yaşamda, aileyle, arkadaşlarla ya da yabancı kişilerle ilgili bir özelliktir 4) Değerler; insanların, olayların ve davranışların seçilmesinde ve değerlendirmesinde yardımcı olan ölçüt işlevi görür. 5) Değerler göreceli olarak önemlerine göre sıralanır. Bu sıralanan değerler grubu değer öncelikleri sistemini şekillendirir. Kültürler ve bireyler bu değer öncelikleri sistemine göre nitelik kazanır 6) Bir tutum ya da davranış birden çok değerın göstergesidir. Örneğin, kiliseye gitmek, hazcılık ve uyarılma değerleri pahasına; geleneksellik, uyma ve güvenlik değerlerini destekler.

Değerlerle ilgili birçok araştırma yapılmış ancak bunların çoğunluğu daha çok iki kuram üzerine temellendirilmiştir. Bunlar Rokeach'ın ve Schwartz'ın değerler kuramlarıdır.

1.2.1.Rokeach'ın Değerler Kuramı

Değerlerle ilgili kuramlardan en önemlilerden biri olan Rokeach'ın kuramına göre (1973) değerler, tersi bir davranış biçimine ya da var oluş amaçlarına karşı kişisel ya da toplumsal olarak tercih edilen, davranış biçimleri ya da var oluş amaçlarıyla ilgili kalıcı inançlardır. Örneğin dürüstlük, dürüst olmayan bir davranış biçimine tercih edilen bir durumdur ya da eşitlik, eşitsizlik karşısında tercih edilen bir var oluş amacıdır ya da genel bir amaçtır. Rokeach; değerlerine meydan okunduğunda ya da karşı çıktığında, zor ahlaki tercihlerle karşı karşıya getirildiklerinde, kendilerini farklı kişisel ya da toplumsal çatışmaların içinde bulduklarında ya da değerleri desteklendiğinde bireylerin onları güçlü bir biçimde sahiplenip, koruduklarını öne sürmektedir. Ona göre, değerler durağan değildir. Genç bir insan için önemli olan değerler, yaşlı bir insan için pek önemli olmayabilir. Başka bir açıdan düşünüldüğünde, birey yaşamında yeni bir rol ya da sorumluluk aldığında onun için önemli olan değerlerin yerini başka değerler de alabilir. Bunun yanı sıra değerler, içinde bulunulan kültür, toplum, kurum ya da kişiliğe göre biçimlenir. Benliğin ve birey kimliğinin önemli özelliklerinin oluşması için merkezi bir öneme sahip olan değerler, kişinin sahip olduğu inanç, tutum ve davranışların belirleyicisi konumundadır (Rokeach, 1973).

Rokeach'a (1973) göre değerler, bir değerler sistemi içerisinde hayat bulur ve bu sistem içinde değerlerin önem sırası kişiden kişiye değişir (rneğin bir kişi toplumsal onay değerine eşitlikilikten daha fazla önem verirken, başka bir kişide tam tersi bir durum söz konusu olabilir). Bir bakıma değerler sistemi birey için karar verme, çatışmaları çözmek için belirleyeceği yolun temelidir. Sonuçta, tüm değerler benliğin bir sunumudur, kişinin sahip olduğu değerler deneyim kazanmasına, benlik savunmasına, topluma uyum sağlanmasına yardımcı olması açılarından kendini kabul ettirme duygusunun bir ifadesidir.

Bu erevede Rokeach (1973) ortaya koyduğu bu değerler sistemi ile ilgili bir ölçek geliştirmiştir. Değerleri amaçsal değerler ve araçsal değerler olarak sınıflandırdığı bu ölçekte; araçsal değerler, davranış biçimi, amaçsal değerler ise var oluş amaçlarıyla ilgilidir. İkiye ayrılan bu ölçekte her iki değer tipi de 18 maddeden oluşur ve alfabetik (İngilizce yazılıma göre) sırada verilmektedir. Katılımcılardan bu değerleri kendilerine göre bir öncelik sırasına koymaları istenmiştir. Her bir değer kısa tanımlayıcı ifadeler olarak sunulmuştur. Ölçek izelge 1.1.'de verilmiştir.

Çizelge1.1. Rokeach’ın Değerler Ölçeği

Amaçsal (terminal) değerler	Araçsal (instrumental) değerler
Rahat bir yaşam	Hırslılık
Heyacan dolu bir yaşam	Geniş görüşlülük
Başarı duygusu	Güçlülük (becerikli,etkin)
Barış içinde bir dünya	Neşelilik
Güzelliklerle dolu bir dünya	Temizlik (düzenli)
Eşitlik	Cesurluk
Aile güvenliği	Bağışlayıcılık
Özgürlük	Yardımseverlik
Mutluluk	Dürüstlük
İç huzuru	Hayal gücü genişliği ,yaratıcılık
Karşılıklı aşk (hem cinsel hem de manevi samimiyeti içeren)	Bağımsızlık (kendine güvenen,
Ulusal güvenlik	Entellektüellik
Zevk (hayattan zevk alabilme)	Mantıklılık
Ahret selameti	Sevecenlik
Kendine saygı	Boyun eğicilik
Toplumsal onay	Kibarlık
Gerçek arkadaşlık (dostluk)	Sorumluluk sahibi olma
Bilgelik	Kendi kendini kontrol edicilik

Ölçek uygulamada bazı zorluklar ortaya çıkarmış ve zamanla kullanışlılığını yitirmiştir. Araştırmacıların, değerlerin bu boyutlarını ve kültürlerarası geçerliliğini sınamak için yaptıkları çalışmalar, Rokeach’ın iki boyutlu yapısını desteklememiştir. Feather ve Peay (1975) Amerikan ve Avustralya örneklemelerini karşılaştırmış, 5 ve 7 boyutlu yapılardan oluşan değerler sistemi bulgusuna ulaşmışlardır. Hali hazırdaki yapıdan biraz daha farklı bir özellik gösteren bu yapı, Rokeach’ın kuramını desteklememiştir (Smith ve Schwartz, 1997). Schwartz ve Bilsky (1989) altı ülkeden topladıkları verilerle yedi değer tipine ulaşmışlar, buradan yola çıkarak da Schwartz yeni bir kuram geliştirmiştir.

1.2.2. Schwartz'ın Değerler Kuramı

Schwartz (1992) farklı yapıda bir değerler sistemi geliştirmiştir. Ona göre değerler, bilinçli amaçlar biçiminde, insan yaşamının üç evrensel gereksiniminin temsilidir. Bu üç evrensel gereksinim; biyolojik gereksinimler, toplumsal etkileşimi düzenlemek için gerekli olan ihtiyaçlar ve grup yaşamının ve işlevinin gerektirdiği ihtiyaçlardır. Gruplar ve bireyler, davranışlarına açıklamalar getirmek, onları eşgüdümlemek ve gerekçelendirmek için, bu gereksinimlerin bilişsel temsilleri olarak belirli değerleri ifade ederler.

Schwartz (1996) bu üç evrensel gereksinimden yola çıkarak on ayrı değer tipi ortaya koymuştur. Bu değer tipleri şöyle sıralanabilir:

1.Güç: toplumsal konum ve saygınlık. İnsanlar üzerinde denetim ya da baskı kurmayı ifade eder (toplumsal güç, yetke, refah)(dışarıya karşı imgenin korunması, toplumsal farkındalık)

2.Başarı: Toplumsal ölçümlerle uyumlu olarak gösterilen kişisel başarı. (başarılı, yetenekli, hırslı, etkili) (zeki ve benlik saygısı yüksek)

3.Hazcılık: Kişinin zevk ve duysal doyumu (zevk almak, yaşamdan keyif almak)

4.Uyarılım: Yaşama meydan okuma, heyecan, yenilik (cesur, farklılıklarla dolu, heyecan dolu bir yaşam)

5.Öz yönelim: Özgür düşünce ve hareket tarzı, yaratıcı olma, yeni yerler keşfetme (yaratıcılık, özgürlük, bağımsızlık, kendi amaçlarını belirleme, meraklılık) (benlik saygısı)

6.Evrenselcilik: Tüm insanların barışı için ve doğa için anlayışlı, hoşgörölü, takdir edici ve koruyucu olmak (geniş görüölü, bilgelik, toplumsal adalet, eşitlik, dünya barışı, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünleşme, çevreyi koruma)

7.İyilikseverlik: Bireyin yakınlarından birinin iyiliğini gözetme ve koruma (yardımsever, onurlu, affedici, sadık, sorumlu)

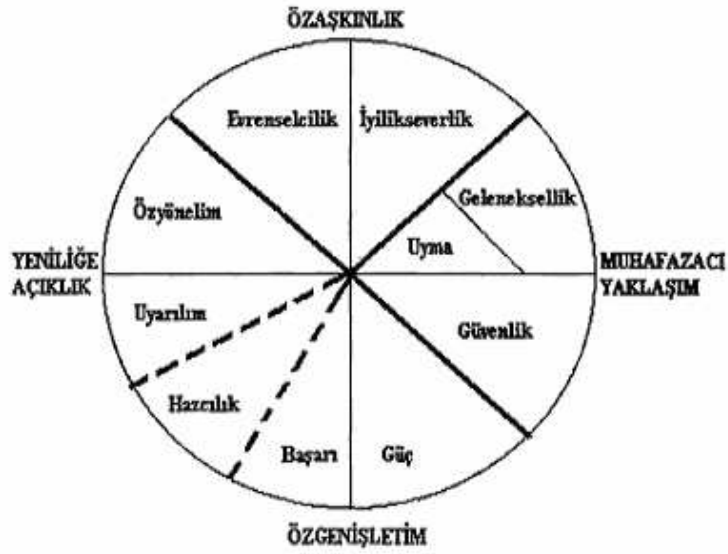
8.Geleneksellik: Benliğı oluşturan geleneksel kültür ve dine dayalı görüşlere ve uygulamalara saygılı olma, bağlanma ve kabul etme(alçak gönüllü, kendi payına düşene razı olma, dindar, geleneğı saygı, ılımlı)

9.Uyma: Toplumsal beklenti ve kurallara aykırılığın ve insanları incitici ve zarar verici davranışların, eğilimlerin ve dürtülerin sınırlandırılması (kibarlık, boyun eğicilik, içse denetim, aileye ve yaşlılara saygılı olma)

10.Güvenlik: Toplumun, bireyin ve kişinin kendisinin huzuru, güvenliliğı ve devamlılığı (ulusal güvenlik, toplumsal düzenin ve ailenin korunması, düzen, iyiliklerin karşılıklılığı) (aidiyet duygusu, sağlıklı olma).

Bu değerler sisteminde, güdöl değer türleri arasında dinamik bir ilişkiyel yapı bulunmaktadır. Aynı güdöl altyapıdan gelen değer türlerinin komşu olduğı, farklı bir güdöl alt yapıdan gelen değer türlerinin karşı karşıya bulunduğı dairesel bir diziliş gösteren bu sistemde değer türlerinin bu dinamik ilişkisi şöyle anlatılabilir. Örneğın, güç ve başarı değerlerinin her ikisi de toplumsal üstünlüğı ve saygınlığı hitap eder. Başarı ve hazcılığın her ikisi de benmerkezciliğı ifade eder. Hazcılık ve uyarılma etkin bir zevksel uyarılmayı gerektirirken, uyarılım ve öz yönelim ise yeniliğı açıklık ve üstünlük güdülerini içinde barındırır. Öz yönelim ve

evrenselciliğin her ikisi de bir kişinin kendi yargılarına güvenmesini ve yaşamındaki renklilikten hoşnut olmasını ifade ederken, evrensellik ve iyilikseverlik de başkalarının iyiliğini düşünmeyi ve kendi çıkarlarını göz ardı etmeyi gerektirir. İyilikseverlik ve geleneksellik/uyma değer türleri grup içinden birine özverili olmayı ifade ederken, geleneksellik/uyma ve güvenlik, ilişkilerde uyuma ve tutucu yapıya vurgu yapar. Son olarak güvenlik ve güç değerleri, ilişkileri kontrol ederek, bilinmeyen bir tehdidi önlemeyi veya üstesinden gelmeyi gerektirir. Bu dairesel dizilimde bir kutupta uyarılım ve özyönelim konumlanmışken, karşı kutupta uyma, geleneksellik ve güvenlik değer tipleri konumlanmıştır. Bu iki karşıt kutup yeniliğe açıklık-muhafazacılık boyutunu temsil eder. Güç ve başarı değer türlerinin karşısında ise evrensellik ve iyilikseverlik değer tipleri olup, bu da özgenişletim-özaşkınlık boyutlarını oluşturur. Hazcılık ise hem yeniliğe açıklık hem de özgenişletim değer türleri ile aynı güdüsel altyapıyı temsil etmektedir (Schwartz,1996). Böylece değer tipleri tek tek ele alınmak yerine bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Bu yapı Şekil 1.1’de gösterilmiştir.

Şekil 1.1 Değerlerin yapısı

Schwartz (1992) değerlerin ölçülmesinde 56 maddelik bir ölçek kullanmış, katılımcılardan her bir değer ifadesine ne kadar katıldıklarını dokuz bölümlü bir Likert tipi ölçek üzerinde belirtmelerini istemiştir. Ancak bu ölçekte de bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde geçerliği açısından sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu da ölçeğin evrenselliği açısından olumsuz bir durum oluşturmuştur. Sorunun kuramsal yapıdan değil de, kullanılan ölçekten kaynaklandığı düşünülmüş, özellikle Schwartz Değerler Ölçeğinin (SVÖ) katılımcılar açısından büyük bir bilişsel yük oluşturduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra belirlenen yapının dışında bir başka değer yapısı da ortaya çıkabilmektedir. Bu güçlükleri aşmak için Schwartz ve arkadaşları (2001) Portre Değerler Ölçeği (PVÖ) adını verdikleri yeni bir ölçek geliştirmişlerdir. Bu ölçeğin özellikle bilişsel bir yük getirmemesine, en düşük eğitim düzeyinde bile rahatlıkla uygulanabilir olmasına dikkat edilmiştir. Kırk maddeden oluşan, her bir değer tipini 1-2 cümlelik ifadelerle açıklayan (örneğin evrensellik değerinin ifadesi olan ‘çevreyi korumak’ gibi bir

ifadenin yerini ‘insanların doğaya sahip çıkmaları gerektiğine inanır’ gibi bir ifade almıştır.), 11 yaş dolaylarındakinin bile rahatlıkla anlayabileceği bir ölçek geliştirilmiş ve bu ölçekte altı bölümlü Likert tipi bir puanlama sistemi kabul edilmiştir. Farklı kültürlerde (Güney Afrika, İtalya, Uganda ve İsrail) ve farklı yaş gruplarında yapılan çalışmalarda, ölçeğin kültürlerarası geçerliğe sahip olduğu, kuramsal yapısının doğrulandığı, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, siyasal yönelim, alkol kullanımı gibi değişkenler ile ilişkili olduğu görülmüştür.

Bu değişkenlerden cinsiyet ile ilgili olarak İsrail’deki kadınların iyilikseverlik değerlerine erkeklerle karşılaştırıldığında daha fazla önem verdikleri görülürken, İtalya’daki erkekler uyarılım değerine anlamlı olarak kadınlardan daha fazla önem vermişlerdir. Güney Afrika’da ise kadınlar geleneksellik değerlerine erkeklerden daha çok önem vermişlerdir (Schwartz ve ark, 2001). Schwartz ve Ruber (2005), 70 ülkede, 127 örneklem grubunda, 77528 katılımcı üzerinde yaptıkları bir araştırmada ise erkeklerin güç, uyarılım, özyönelim, başarı ve hazlılık değerlerine tutarlı olarak kadınlardan daha fazla önem verdikleri, kadınlarınsa iyilikseverlik, evrensellik ve güvenlik değerlerine daha fazla önem verdikleri bulgularına ulaşmışlardır.

Eğitim açısından bakılırsa, Schwartz ve arkadaşları’nın (2001) bir çalışmasında, Güney Afrika örnekleminde eğitimle özyönelim ve uyarılım değerleri arasında olumlu ilişkilerin, tersine güvenlik ve uyuma değerleri arasındaysa olumsuz ilişkilerin bulunduğu görülmüştür. Ayrıca Schwartz ve arkadaşları’nın (2008) bir

araştırmasında da düşük eğitimli katılımcıların, güvenlik, uyma ve geleneksellik değerlerine yüksek eğitimli katılımcılardan daha fazla önem verdikleri görülmüştür.

Yaşın etkisi açısından değerlendirildiğinde de Schwartz ve arkadaşlarının (2001) bir çalışmalarında İtalya ve Güney Afrika örneklemelerinde, yaşla özaşkınlık değerleri arasında (evrensellik ve iyilikseverlik) olumlu ilişkiler bulunmuşken, yaşla özgüven (güç ve başarı) değerleri arasında olumsuz ilişkiler bulunmuştur.

1.2.3. Türkiye’de Değerler

Türkiye 20. yüzyılla birlikte hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bağımsızlık savaşının ardından, Genç Cumhuriyet’te gerçekleştirilen harf, kılık kıyafet gibi devrimler, hukuk, ticaret, eğitim, sanayi, kültür alanlarında ve laiklik ilkesinin kabulü ile dinsel özgürlükler ve yaşam biçimlerinde gerçekleştirilen yenilikler, Osmanlı Devleti’ndeki ümmetçi anlayışın çöküntüyü hızlandırıcı etkisinin ardından bir ulus devlet yaratmak için milliyetçi ve yurtsever anlayışın egemen kılınması, küllerinden yeniden doğan bir ulus ortaya çıkarmış ve yüzünü çağdaş dünyaya çevirmiştir. Hızlı bir geçiş dönemi yaşayan ülke ki şu anda da bu sürecin devam ettiği söylenebilir, bu devrimsel gelişmelerin yanı sıra siyasal gelişme ve değişimlere de uğramıştır. Çok partili yaşama geçiş, yaşanan askeri darbe ve muhtıralar, bunun yanı sıra siyasette ortaya çıkan Milliyetçi, Sosyal demokrat, Kürtçü, Sosyalist, Liberal, İslamcı v.b. akımlar ülkede yaşanan bu geçiş sürecine renk katmakla birlikte, oldukça büyük sarsıntılara da neden olmuştur. Özellikle 1960-1980 yılları arasındaki çatışmalı siyasal karışıklıklarla birlikte, bu dönemdeki

Kahramanmaraş ve Çorum illerinde ortaya çıkan Alevi-Sünni çatışmaları (daha çok Alevilerin zarara uğradığı çatışmalardır), Kürtçü oluşumların 1980’li yıllarla birlikte siyasal boyuttan terör boyutuna kayması, aynı dönemde ekonomideki liberalleşme siyasetlerinin ülke yaşamında yarattığı hızlı değişimler, 1990’lı yıllarda gerçekleşen Alevilere yönelik zarar verici ve kışkırtıcı eylemlerden Sivas’taki Madımak katliamı ve Gazi olayları, dış politika ile ilgili olarak Gümrük Birliği’ne girişin ardından Avrupa Birliği’ne giriş çabalarıyla ortaya çıkan ya da çıkması gereken değişimler ve bütün bunlarla birlikte gelen hızlı kentleşme ve nüfus artışı, sanayi, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler Türkiye’de aynı zamanda toplumsal ve psikolojik yapıda da etkisini göstermiştir. Tarihi ve kültürü eski, ancak, kurduğu yeni devletin genç olduğu bu köklü uygarlık Türk, Kürt, Çerkez, Laz, Abaza, Ermeni gibi etnik grupların yanı sıra Alevi, Sünni, Süryani, Yahudi, Hristiyan gibi dinsel ve mezhepsel gruplarını da içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla birçok alt grubun etkileşim içerisinde bir arada yaşadığı zengin bir toplumsal yapı oluşturmaktadır.

Bu zenginliğe sahip, hızlı gelişim ve değişim yaşayan bu yapıda, değer sistemleri ile ilgili sosyal psikolojik araştırmalar yeterli olmamakla birlikte var olanlar toplumun genel yapısı hakkında önemli ipuçları verebilmektedir. Bu araştırmaların belli başlıları genel çizgileriyle anlatılarak bu konuda bir fikir vermek yararlı olabilir. İlk araştırmalardan Payaslıoğlu, Hyman ve Frey’in (1958) Türk ve Amerikan örneklemelerini karşılıklı olarak inceledikleri çalışmalarının sonuçlarına göre Türk gençlerinin aileye ve topluma bağlılık değerine öncelikli olarak önem verdikleri görülebilmektedir.

Güngör (1993) değer sistemleri ile ilgili bir araştırmada genç erkekler, genç kızlar, orta yaşlı erkekler ve orta yaşlı kadınlar olarak dört grupta değer sistemlerini karşılaştırmalı olarak incelemiş ve genç erkeklerin sırasıyla siyasal, ahlaksal, kuramsal, ekonomik, sosyal, estetik ve dinsel değerlere, genç kızların sırasıyla ahlaksal, siyasal, sosyal, ekonomik, kuramsal, estetik, dinsel, orta yaşlı erkekler sırasıyla ahlaksal, kuramsal, ekonomik, toplumsal, siyasal, estetik, dinsel değerleri, orta yaşlı kadınlarınsa sırasıyla toplumsal, ahlaksal, ekonomik, kuramsal, estetik, siyasal, dinsel değerleri vurguladıklarını görmüştür. Ancak araştırmaya göre, hemen herkesin ortaklaşa duyarlılık gösterdiği değer ahlaktır. Ünal (1981) aynı ölçeği 3 ve 4. sınıfta okuyan üniversite öğrencilerine uygulamış ve erkeklerin sırasıyla toplumsal, kuramsal, ekonomik, dinsel, siyasal ve estetik değerlere, kızlarınsa sırasıyla toplumsal, ekonomik, kuramsal, siyasal, dinsel ve estetik değerlere vurgu yaptıklarını ortaya koymuştur.

Başaran da çalışmalarında, Rokeach Değer Ölçeğini kullanmıştır. Başaran'ın (1992) çalışmasında, üniversite öğrencilerinin değer öncelikleri sıralamasında özgürlük, barış içinde bir dünya, eşitlik ve kendine saygı değerleri ön sıralarda gelmektedir. Ayrıca, yaşlı kuşak daha çok toplumcu değerlere, genç kuşak ise bireyci değerlere önem vermektedir. Üniversite eğitimi sırasındaki değer tercihi sıralamalarındaki değişmeye bakıldığında ise genel olarak iç huzur, kendine saygı, mutluluk gibi bireysel değerlerin önemi artarken, aile güvenliği, barış içinde bir dünya, ulusal güvenlik gibi toplumsal değerlere verilen önemin azaldığı görülmektedir. Ayrıca geniş görüşlülük, güçlü olma ve güler yüzlülük gibi araç değerlere verilen önemde günün toplumsal koşullarına bağlı artışlar gözlenmektedir (Başaran,1993). Başaran ayrıca 1985 yılında yaptığı bir çalışmanın sonuçları ile 1996 yılında yaptığı bir

çalışmanın verilerini karşılaştırdığında iç huzur, kendine saygı, mutluluk gibi bireysel değerlerin öneminde artış, aile güvenliği, ulusal güvenlik, barış içinde bir dünya değerlerinin öneminde ise azalmaların olduğunu görmüştür.

Çileli'nin (2000) 1989'dan 1995'e Türk gençliğinin değer yönelimlerindeki değişikliklerin incelediği bir araştırmasında Ankara'da, 1989'da 289, 1992'de 318 ve 1995'de 397 genç katılımcı üzerinde çalışılmıştır. Rokeach Değer Ölçeğinin kullanıldığı araştırmanın bulgularına göre, özgürlük değeri 1989'da en önemli dört değer arasındayken, 1992 ve 1995'de en az önemli dört değer arasında yer almıştır. Bin dokuzyüz seksen dokuzda en önemli dört değer kendini gerçekleştirme yönelimliken buna 1992 ve 1995'de yarışmacılık değeri de eklenmiştir. Onurluluk değeri yaşa bakılmaksızın en önemli değer olma özelliğine sahip olmakla birlikte (Rokeach, 1973), 1992 ve 1995 yıllarında Türkiye'de en az önemli dört değer arasında yer almıştır. Çileli'ye (2000) göre serbest piyasa ekonomisinin ve insan etmeninin göz ardı edilmesinin bir ürünü olan bu sonuç gerçekten de bu dönemde yaşanan ekonomik çöküntülerin ve 1980'lerden başlayarak serbest piyasa kurallarına hazırlıksız ve hızlı geçişin değer yargılarında yarattığı yıpranmanın ve bu dönemde zirveye çıkan terör ve yolsuzluk olaylarının yarattığı ortamın bir sonucu gibi görünmektedir. Bin dokuz yüz seksen dokuz, 1992 ve 1995'de hayal kurmanın en önemsiz değerler arasında yer almasının da Türk eğitim sisteminde somut bilgiye, onun yorum ve değerlendirilmesinden daha çok önem verilmesinden kaynaklandığı öne sürülmüştür (Çileli, 2000). Başka bir anlatımla bu durum yaratıcılıktan çok bilginin ezberlenmesi temeline dayalı bir eğitim sisteminin ortaya çıkardığı bir sonuç olabilir. Tüm verilere bakıldığında Türk gençliğinin değer yönelimlerinde değişiklikler olmaktadır. Bu da

nüfusun yüzde yetmiş beşinin 25 yaş altı gençlerden oluştuğu bir ülkede, yukarıda sayılan hızlı değişimlerin doğal bir sonucu olarak görülebilmektedir.

İmamoğlu ve Karakatipoğlu (1999) 1974 ve 1976 yıllarında Hacettepe Üniversitesi öğrencilerine uyguladıkları ölçekleri 1994'te tekrar uygulamışlar ve sonuçlar normatif ve ulusal değerler gibi geleneksel değerlerin öneminde azalışların; bireysel ve başarı yönelimli değerlerin öneminde ise artmaların olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde İmamoğlu ve Karakatipoğlu'na (1999) göre gençler, normatif değerlere ailelerinden daha az önem vermektedirler. Yetişkinler ise daha çok geleneksel, dinsel, yardımseverlik değerlerine önem vermektedirler. Türk gençlerinin değer yönelimleri arasında sosyokültürel olarak kuralcılık, rahatlık, toplumsal fark edilme, aşk, barış, bilgelik, uyarılma, meydan okuma, otonomi, kendine saygı gibi hem bireysel hem de grup temelinde/toplumsal değerler bulunabilmektedir. İmamoğlu ve Karakatipoğlu'na (2004) göre, Türk gençleri arasında kısıtlayıcı geleneksel değerlerin önemi azalırken, yardım severliğe dayalı geleneksel değerlerin önemi artmaktadır. Bununla birlikte Türk insanı özgenişletime dayalı sosyal gücü, bireysel değerlerle ilgili başarıyı ve kişiler arası ilişki, yardımseverlik, geleneksel grup bağlılığı ile ilişkili evrensel değerleri tercih etme eğilimi göstermektedir. Kağıtçıbaşı ve Kuşdil'in (2000) Türk öğretmenlerinin değer yönelimlerine baktıkları bir araştırmada da en çok evrenselcilik, güvenlik ve iyilikseverlik değerlerine önem verildiği, uyarılım ve geleneksellik değerlerine ise daha az önem verildiği görülmüştür. Başka bir anlatımla, Türk toplumu değer sistemleri açısından hem bireyselci hem de toplulukçu kültürün özelliklerini gösterebilmektedir (Göregenli, 1997; İmamoğlu, 1998; Kağıtçıbaşı, 1990, 1997).

Karakatipoğlu ve İmamoğlu (2002) Türklerdeki değer sisteminin üç ayrı yol izlediği sonucuna ulaşmışlardır. Bunlardan ilki kuralcı düzen ve geleneksel dindarlık alanlarını oluşturan geleneksel yol olup çağdaşlaşmayla birlikte önemi azalmaktadır (Gümüş, 2009). İkincisi, toplumsal güç, başarı, konum ve fark edilme değerlerinden oluşan özgenişletim boyutu olup, 1980'den sonraki sosyo ekonomik gelişmelerle birlikte daha fazla vurgulanır olmuştur (İmamoğlu ve Karakatipoğlu-Aygün, 1999). Bu iki yol arasındaki yönelim geçiş toplumu olmanın bir özelliğidir. Üçüncüsü ise başkalarının ve doğanın da refahına vurgu yapan evrensellik ve iyilikseverlik değerlerini kapsayan özaşkınlık boyutudur.

Gümüş'ün (2009) Portre Değerler Ölçeği kullanarak, Türk ve Amerikan örneklemelerini karşılaştırmalı olarak incelediği bir araştırmada ise, Türk örnekleminde değer ortalamaları incelendiğinde, iyilikseverlik, geleneksellik ve güç dışındaki değerlerin ortalamaları arasında belirgin bir farklılık görülmemektedir. ABD örneklemiyle karşılaştırıldığında, Türk örnekleminin güç, uyma ve güvenlik değerleri ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Genel olarak Türk insanının değerleri ile ilgili araştırmalar incelendiğinde, toplulukçu kültürden bireyci kültüre doğru bir geçiş sürecinin yaşandığı söylenebilir. Özellikle hem toplulukçu hem de bireyci kültür değerlerinin bir arada aynı önem derecesine sahip olduğunu gösteren bulgular bu belirleme için bir dayanak oluşturmaktadır. Aleviler ve Sünniler arasında değerlere verilen önem dereceleri açısından nasıl bir farklılaşmanın olacağı ya da bu farklılaşmanın olup olmayacağı konusunda çıkarsamalar yapmak bu konudaki çalışmaların azlığı

nedeniyle zordur. Bu çalışmanın, bu boşluğun doldurulabilmesine bir katkı olması beklenmektedir.

1.3.Siyasal Yönelimler

Siyasal tutumlar daha çok sağ ve sol boyutlarda değerlendirilmektedir. Siyasal düşüncenin sağ ve sol boyutu ilk olarak Fransız Ulusal Meclisinin oturma biçiminden doğmuştur. Bin yedi yüz seksen dokuz Paris’inde mecliste at nalı ya da U şeklindeki oturma düzeninde, muhafazakar parti taraftarları yani monarşi yönetimiyle uyumlu olanlar konuşmacının sağına, liberal parti taraftarları yani monarşiye karşı olanlar ise konuşmacının soluna oturmuşlardır. Bu oturma düzeni siyasal ideolojilerin genellikle bu isimlerle anılmasına neden olmuştur (Mair, 2007). Bireylerin siyasal yönelimlerinin bir anlatımı olarak en çok kullanılan deyimler olan sağ-sol boyutları, ‘200 yıldır siyasal tutumların sınıflandırılmasında en yararlı ve en çok kullanılan yöntem olarak tanımlanabilir (Choma, Ashton ve Hafer, 2010).

Sağ ve sol siyasal yönetime sahip bireyler birçok konuda düşünce ve davranış açısından uyuşmazlık göstermektedirler Ekonomik alandan teknolojiye, dinden çevre sorunlarına kadar farklı alanlarda yaşanan bu uyuşmazlıklar ABD’deki temel tartışmalarla ilgili olmakla beraber Türkiye’deki tartışmalarla da aynı paralelliktedir (Gümüş, 2009). Gümüş’ün (2009) çalışmasından alınan bu ayrılıklar belirli başlıklar altında şöyle sıralanabilir.

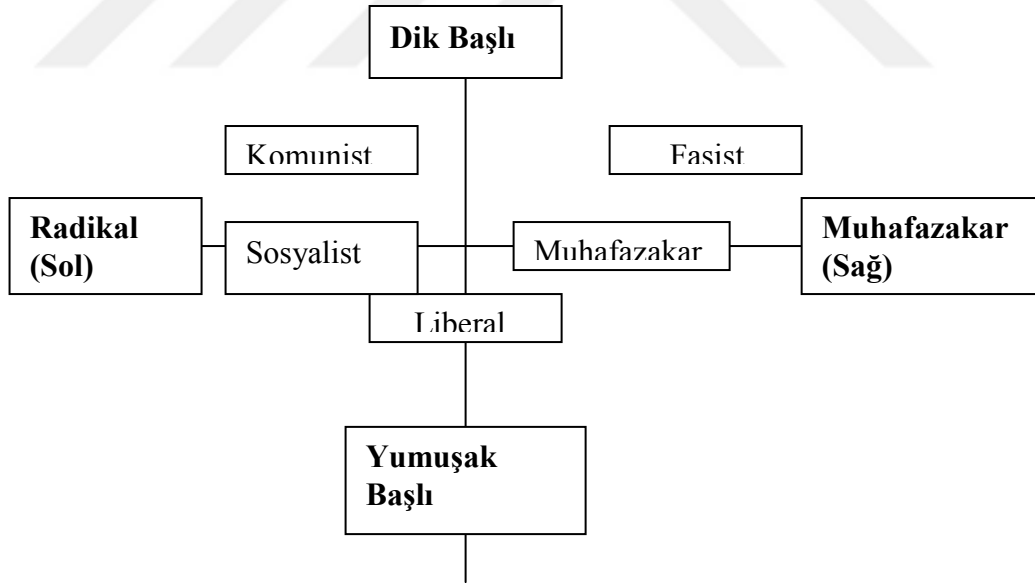
Çizelge 1.2 Sağ ve Sol siyasal ideolojinin farhlaştıkları yönler

	Sol	Sağ
İş yaşamı	İş yaşamına ilişkin düzenlemeleri arttırmak ve işçileri korumaktan yanadır.	İş yaşamına ilişkin düzenlemeleri kolaylaştırmak ve hükümeti iş yaşamından uzak tutmaktan yanadır.
Vergiler	Vergileri arttırmaktan yanadır.	Vergileri azaltmaktan yanadır.
Kürtaj	Bireyin seçimine bırakır.	Yaşamdan yanadır.
Toplumsal Harcama	Arttırmaktan yanadır.	Azaltmak ya da değişmez tutmaktan yanadır.
Savunma Harcamaları	Azaltmak ya da değişmez tutmaktan yanadır.	Arttırmaktan yanadır.
İdam Cezası	Yasaklamaktan yanadır.	Desteklemektedir.
Devletin Ekonomideki Payı	Devletin ekonomideki payını büyütmek ve daha sosyalist siyasetler uygulamaktan yanadır.	Devletin ekonomideki payını küçültmek ve daha kapitalist siyasetler uygulamaktan yanadır.
Dünya Barışı	Öncesinde pazarlık etmek ve yalnızca B.M. ve dünya çapındaki örgütler onayladığında askeri hareket yapmaktan yanadır.	Dünyadaki önemli organlarla çalışmak,pazarlık etmek, ancak devletini korumak için gerekirse tek taraflı olarak harekete geçmekten yanadır.
Aynı-cinsiyetle Evlilik	Yasallaştırmaktan yanadır.	Yasaklamaktan yanadır.
İnsan Haklarını Destekleme	İrka dayalı tercihleri muhafaza etmekten yanadır.	İrka dayalı tercihleri yasaklamaktan yanadır.
Suç	İlk ve öncelikli olarak suçlunun haklarını korumaktan yanadır.	İlk ve öncelikli olarak mağdurun haklarını korumaktan ve suçluya mümkün olan en ağır cezayı vermekten yanadır.
Doktor Yardımlı İntihar	İzin vermekten yanadır.	Önlemekten yanadır.
Asgari Ücret	Arttırmaktan yanadır.	Azaltmak ya da ortadan kaldırmaktan yanadır.
Toplumsal Güvenlik	Bu hakkı kazanma yaşını arttırmak (68 veya 70) ve vergilere bağlı olarak aylık limitlerini arttırmaktan yanadır.	Özelleştirmekten ve vatandaşların kendi paralarını kontrol etmelerine ve borsa yatırımlarına izin vermekten yanadır.
Sağlık	%100 hükümetin kontrol etmesinden yanadır.	Düzeni bozmaktan ve serbest piyasa reformundan yanadır.
Din	Din ve devleti birbirinden ayırmaktan ve inanç temelli hükümet girişimlerini önlemekten yanadır.	Okullara dini daha fazla sokmaktan ve inanç temelli hükümet girişimlerine izin vermekten yanadır.

Kaynak: Gümüş,Ö.D.(2009) **Kültür, Değerler, Kişilik ve Siyasal İdeoloji Arasındaki İlişkiler: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma(ABD ve Türkiye).** Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi:Ankara.

Eysenk (1960) siyasal ideolojiyi radikallik-muhafazakarlık boyutları açısından ele almıştır. Radikalizmi sola, muhafazakarlığı sağa yerleştirmiş, bu iki

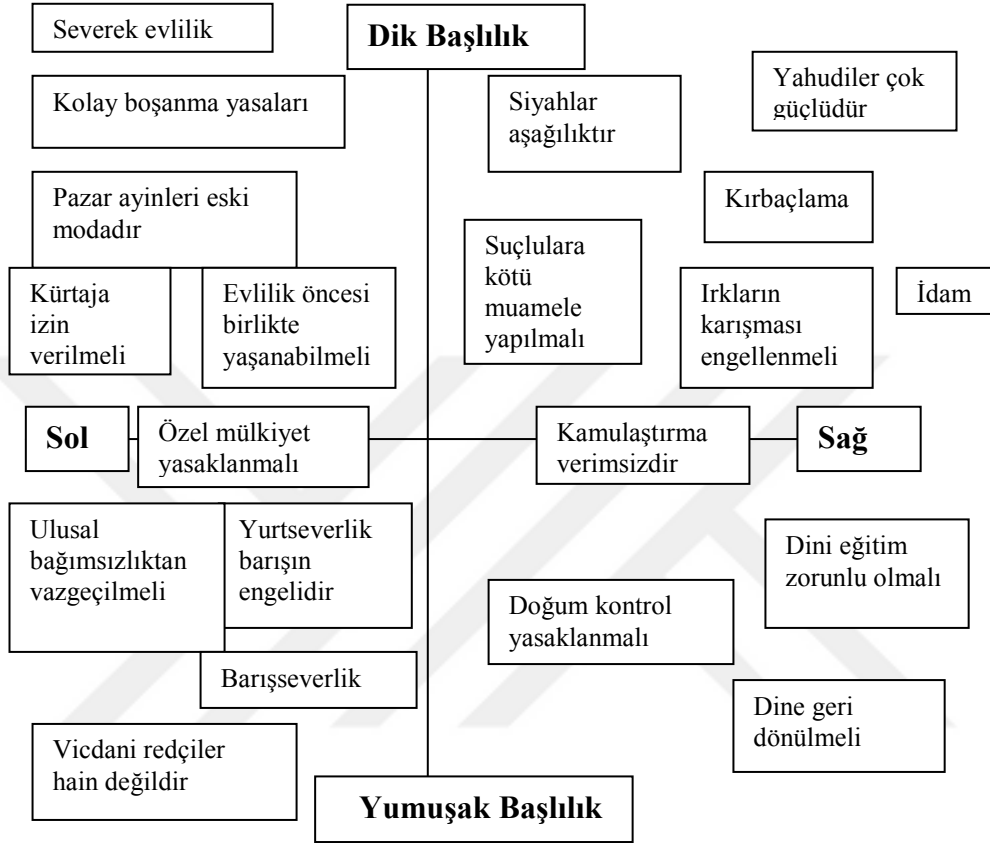
kanattan her birinin yumuşak başlılar ve dik başlılar olarak ayrıca ikiye ayrıldığını belirtmiştir. Bir etmen çözümlemesiyle siyasal ideolojiyi dik başlı solcular, dik başlı sağcılar, yumuşak başlı solcular ve yumuşak başlı sağcılar olmak üzere dört gruba ayırmıştır. ABD’de, İsveç’te, Almanya’da ve diğer ülkelerde benzer bulgulara ulaşılmıştır. Eysenck İngiltere’deki siyasal partileri bu boyutlara göre yerleştirdiğinde ise faşistlerin dik kafalı-muhafazakar (sağ), komunistlerinse dik kafalı radikal (sol) gruba girdiklerini ortaya koymuş, muhafazakarların sağ, sosyalistlerinse sol çizgide olduğunu ve yumuşak başlılık-dik kafalılık açısından ortada bulunduklarını belirtmiştir. Liberallerin ise en yumuşak başlı grup olduğunu, sağ-sol boyutları açısından sosyalistler ile muhafazakarlar arasında yer aldıklarını göstermiş ve bu sınıflandırmanın İngiltere’de oldukça geçerli olduğunu ortaya koymuştur.

Şekil 1.2 Eysenck’e (1960) Göre Siyasal İdeoloji Boyutları

Kaynak: Eysenck, H.J. (1960). **The Psychology of Politics**. London: Routledge ve Kegan Paul Ltd

Eysenk'e (1960) göre bu dört grubun ortaya koyduğu en önemli özellikler ise aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

Şekil 1.3 Siyasal İdeoloji Boyutlarının Özellikleri

Kaynak: Eysenck, H.J. (1960). The Psychology of Politics. London: Routledge ve Kegan Paul Ltd

Lipset ve arkadaşları (1963) sağ-sol boyutunun anlamını eşitlik-eşitsizlik kavramlarıyla açıklamaya çalışmışlar, sol görüşün ekonomik, siyasal ve toplumsal eşitliğe dayalı bir toplumsal değişimi savunmak, sağ görüşün ise daha fazla eşitliğe karşı olmak anlamına geldiğini öne sürmüşlerdir. Budge ve Robertson (1987) parti

programlarını ve seçim sistemlerini incelediklerinde sağ-sol boyutunu ekonomi siyasetlerindeki çatışmalarla açıklamışlardır. Bu çatışmalarsa, devletin ekonomi üzerindeki katı denetimiyle ya da bunun tersi olan serbest piyasa, bireysel girişim ve teşvik politikalarının desteklenmesi arasındadır. Hubert ve İngelehart (1995) sağ-sol boyutlarının temelinde sınıf çatışmalarının ve ekonomi ile ilgili fikirlerin yattığı sonucuna ulaşmışlardır (Mair, 2007). Öte yandan İngelehart (1971) siyasal yönelimi materyalizm ve post materyalizm kavramları çerçevesinde açıklamış, materyalist değerleri baskın olanların düzene ve istikrara ve aynı zamanda da ekonomik ve askeri güce önem verdiklerini, post materyalist değerleri ağır basanların ise birlikteliğe, düşünce özgürlüğüne, toplumsal ve hükümet düzeyinde alınacak kararlarda vatandaşların daha fazla katılımına, çevrenin korunmasına öncelik verdiklerini savunmaktadır. Braithwaite (1997) ise siyasal ideolojilerin güvenlik ve uyum değerlerinin üzerine temellendiğini öne sürmektedir. Ulusal ekonomik gelişme, ülkenin gücü, ulusal güvenlik ve yasaların uygulanması güvenlik boyutunun belirtileriyken, insan yaşamının daha yardımsever taraflarına vurgu yapan karşılıklı saygı, eşitliğe verilen önem, barış içinde birlikte yaşama, insan onuru, ulusların birlikteliği, başkaları için iyi bir yaşam isteme gibi özellikler de uyum boyutunun belirtileridir. Güvenlik boyutu sağ ideolojiyi temsil ederken, uyum boyutu sol ideolojiyi temsil etmektedir.

Sağ-sol boyutu zamanla liberal-muhafazakar boyutlarıyla eş anlamalı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Liberal ideoloji, bireyi ön plana çıkaran, akılcılığa önem verip dünyanın akılcı yapısına vurgu yapan, hoşgörüyü ve toplumsal ilişkilerin ve her çeşit yetkenin her zaman bireylerin rızasına dayanması gerektiğini savunan,

sınırlandırılmış bir hükümet anlayışını kabul eden, özgürlükçü, eşitlikçi bir düşünce yapısıdır. Muhafazakarlık ise geleneklere, ritüellere, köklü kurumlara saygı duymayı ilke edinen, faydacılığın öne çıkarıldığı, insanı kusurlu olmaya eğilimli olarak gördüğü için sağlıklı işleyen toplum ülküsüne ulaşmada güçlü devlete ve sert yaptırımlara önem veren, toplumu bir canlı olarak görüp bu canlının kültürel değerler ve gelenekler tarafından korunduğunu savunan, toplumsal tabakalaşmayı ve konumları uyumun kaynağı olarak görerek doğal ve değiştirilemez olarak kabul eden, yetkeye ve mülkiyete önem veren bir düşünce yapısıdır (Türk, 2008). Eisenberg ve Mussen'in (1980) bir çalışmalarında da öğrencilerden oluşan örneklemdeki muhafazakar katılımcılar kendilerini daha sorumluluk sahibi, kuralcı, gelenekçi, güvenilir, başarılı, hırslı, titiz olarak görürlerken, liberal puanları yüksek olan katılımcılar kendilerini daha asi, özgür düşünen, kendini sorgulayan ve öz eleştiri yapabilen, sevecen ve duyarlı kişiler olarak tanımlamışlardır.

Daha sonraki araştırmalarda siyasal yönelimler ılımlılık ve aşırılık boyutlarında ılımlı sağ, ılımlı sol, aşırı sağ ve aşırı sol olarak sınıflandırılmıştır. Braungart (1986) ve Hasting(1995) ılımlı solcuları parlamenter sistemi destekleyen, siyasi aşırılıklardan uzak durup günlük siyasi konularda uzlaşmayı tercih eden, duygusallaştırılmış siyasal nesnelerden uzak duran, radikal siyasal ideolojilere daha az sarılan bir grup olarak tanımlamaktadırlar. İlimli sağcılarsa, var olan durumu yani düzeni korumayı ve daha tutarlı hale getirmeyi tercih eden gruptur. Bunlar, radikal söylemlerden kaçınır, amaçlarına ulaşmak için demokratik kurallar çerçevesinde uzlaşmayı tercih ederler. Aşırı solcular, sahip oldukları radikal ideolojilere tutkulu bir şekilde bağlıdırlar ve kolay kolay uzlaşmazlar. Amaçlarına ulaşmak için her yolu

denerler, geleceği ölküselleştirip, şimdiki zamandan kopuk yaşama eğilimindedirler. Aşırı sağcılarsa kendi görüşlerine sıkı sıkıya bağlıdırılar, var olan düzenin korunmasını savunup geğmişe dair özlem duyarlar. Örneğin 19.yy liberalizmini savunurlar. Mevcut kurumsal düzenlemeleri reddederler. Ekonomide laissez-faire (bırakınız yapsınlar, bırakınız geğsinler) ilkesini benimserler. Yani devletin ekonomiye karışmaması gerektiğine inanırılar. Piyasa ekonomisini, özel sektörün desteklenmesini savunur, ticaretin serbest kalmasının ekonomiye dengeleyeceğine inanırılar. Uzlaşma yerine tutucu değerlere sarılırlar (Braungart, 1986)

Aşırı sağ ve aşırı solun ortak özellikleri de vardır. Her iki grup da şimdiki zamandan kopuk yaşayıp geręeküstü amaçlar peşinde koşarlar. Her ikisi de aşırı tutumlara sahip olup hedeflerine ulaşmaya çalışırılarken toplumların geleneksel kuralların içerisinde kalmak eğilimlidirler. Mevcut düzeni istikrarsızlaştırmayı arzu edip, merkeze karşı düşmanca tutumlar sergilerler (Braungart, 1986; Westie ve Niedermayer,1992).

Braungart (1986), Braitwaite (1994) ve Hasting'e (1995) göre ılımlı sağ ve ılımlı sol gruptakiler de radikal siyasetten uzak durmaları, uzlaşmayı tercih etmeleri, şiddeti reddetmeleri ve parlamenter amaçları açısından ortak özellikler sergilemektedirler. İlimlilar sosyal adalet, seğimler, dünyada gerginliklerin azaltılması, teknolojik gelişmelerle ilgilenirlerken, toplumdaki büyük değişimleri olağan karşılamaktadırlar. Devletçilikten daha çok özel sektöre önem vermektedirler.

Bin dokuz yüz yetmiş üçte Avrupa’da yapılan araştırmada, seçmenlerin yüzde 83’nün kendilerini siyasal yönelim ölçeğinde sağ-sol boyutuna yerleştirdikleri görölmüştür. Otuz yıl sonra 2004 yılında 20 ölkede yapılan bir araştırmada ise seçmenlerin ortalama yüzde 88’i kendilerini sağ-sol boyutlarından birinde kabul etmiştir. Bu veriler siyasal yönelim ağıısından sağ-sol boyutunun geçerliliğine dayanak oluşturabilmektedir. Bunun yanı sıra Dalton’un (2006) dünya değerler araştırmasına göre katılımcıların kendilerini sağ-sol boyutlarında kabul etme oranları, Cezayir ve Kolombiya’da yüzde 50, Ördün’de yüzde 36, Fas’ta yüzde 27, Pakistan’da yüzde 12’dir. Ancak Endonezya ve Türkiye’de bu oran sırasıyla yüzde 82 ve yüzde 93’e çıkmaktadır (Mair, 2007). Tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda, demokratik deneyimlerin az olduğu ölkelerde katılımcıların ya da o ölkede yurttaşlarının kendilerini sağ-sol boyutlarına kendilerini yerleştirmedikleri ve demokratik anlamda gelişme gösteren ölkelerde ise tersine siyasal yönelimin daha fazla olduğu söylenebilir. İzleyen alt bölümde ise Türkiye’deki siyasal yönelimler incelenmeye çalışılacaktır.

1.3.1.Türkiye’de Siyasal Yönelimler

Türkiye tarihinde siyasal oluşumlara (Türkçölük, İslamcılık, Batıcılık gibi) genel olarak bakıldığında bunların devleti, daha doğru bir yaklaşımla var olan yönetim biçimini yenileme ve daha verimli bir hale getirme çabalarının bir ürünü oldukları görölmektedir. Ancak bu arayışlar özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi bir ideolojide bulunması gereken sağlam temellerden yoksundur. Bu siyasal oluşumların ya da düşünce akımlarının ortak özelliklerine bakıldığında bazı çarpıcı yönler ortaya

çıkılmaktadır. Birincisi, yeni bir kimlik yaratma çevresinde yapılanmalarıdır. İkincisi, toplumsal yapıyı ve kimliği değiştirmek, yenileşme yoluyla toplumun varlığını ve kültürünü koruyarak devamını sağlamaktır. Üçüncüsü, din anlayışı ile koştur giden yeni bir ulusal kimlik yaratma çabası niteliği taşıyanlardır. Dördüncüsü ise 1908'den 1920'lere kadar sağdan sola tüm düşünce akımlarının ve ideolojilerin (Abdülhamit dönemi bir bölümüyle böyleydi) özgürce ortaya çıkması ve yayımlanmasıdır (Karpas, 2005).

Birinci ve İkinci meşrutiyetin ilanı, yeni bir cumhuriyetin kurulması, Terakkiperver Cumhuriyet fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ve yaşanan gelişmeler nedeniyle kapatılmaları, 1946'da çok partili yaşama geçilmesi, 1960 askeri darbesi ve ardından yürürlüğe konulan 1961 anayasası ve onun getirdiği özgürlükçü ortam, 1980 askeri darbesi, 1984'te başlayan Güneydoğu terör olayları Türkiye'deki siyasal yönelimleri etkileyen önemli gelişmelerdir. Milliyetçilik, Sosyalistlik, Komünistlik, Liberallik, Atatürkçülük, Kemalistlik, Sosyal Demokratik, Sağcılık, Solculuk, Ortanın solu, Merkez Sağ, Kürtçülük gibi bir çok isimle sınıflandırılmaya çalışılan siyasal tutumlar zamana ve koşullara göre gündemdeki yerini korumuşlardır ya da gündemden önemli ölçülerde düşmüşlerdir. Siyasal tutumlardaki bu farklı yönelimler değişik cepheler altında da gruplandırılmışlar ve bu gruplandırılmalarla ilgili olarak farklı bilim dallarında araştırmalar yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda ve ortaya konulan düşüncelerde başı çeken bazı siyasal tutum tanımlamalarına bakarken Emre Kongar'ın sınıfsal çözümlemeleriyle başlamak yerinde olacaktır. Kongar'a (1998) göre Türk siyasal yaşamı sınıfsal ilişkilerin iç içe girdiği, kökleri Osmanlıya dayanan iki karmaşık

cephe olan devletçi-seçkinci cephe ve gelenekçi-liberal cephe çizgisinde çözümlenebilir. Devletçi-seçkinci cephe batılılaşma düşüncesi çevresinde oluşmuş, güçlü ekonomik ve toplumsal sınıfların yokluğunda liderliğini bürokrasinin oluşturduğu bir yapı olup devrimlerin gerçekleşmesi adına toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamın her düzeyinde devletin araya girmesi gerektiğine inanan bir anlayış içerisindeydi. Gelenekçi-liberal cephe ise devletçi-seçkinci cepheye karşı bir tepki olarak doğan, hem ekonomik hem de siyasal eğilimleri yansıtan liberalizmin temel alındığı, hak ve özgürlükleri kısıtladığı için devletin baskıcı bir tutumla siyasal yaşamı denetlemesine karşı çıkan bir yapıydı. Bu cephenin gelenekçiliği ise batılılaşma yönünde topluma baskı ile benimsetilmek istenen yeniliklere karşı bir direnişi ifade eder. Yerinden yönetim ilkesini benimseyip ve aynı zamanda kendini İslam dininin koruyucusu ve Osmanlı geleneğinin sürdürücüsü olarak görmüştür. Kongar'a göre (1998) ideolojik temellerden yoksun olan ve doğasında büyük sorunlar barındıran bu yapılar Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ortaya çıkmıştır. Türk siyasal yaşamı önemli ölçüde bu iki cephe arasındaki üstyapısal diyalektik etkileşim çerçevesinde belirlenmiştir.

Mardin (1990) ise merkez-çevre modelini ortaya koymuştur. Osmanlı toplumsal yapısı merkezde sarayın ve padişahın çevrede ise yerel güçlerin, köylülerin ve tarikatların oluşturduğu bir yapıdır. Modernleşme merkezdeki seçkinler tarafından gerçekleştirilmiş olup çevredeki halk ve din adamları da buna karşı çıkmışlardır. Özbudun'a (2010) göre merkezden kasıt, tanzimatla birlikte siyasal sistemde önemli bir yeri olan modernleşmeyi gerçekleştirmeye çalışan asker ve sivil bürokrasiden oluşan devletçi seçkinlerdir. Ana felsefe ise modernleşme ideali, milliyetçilik, laiklik,

merkeziyetçilik ve vesayetçi reform anlayışıdır. Bu yönetici seçkinlere dahil olmayıp, geleneksel değerlere bağlı, dolayısıyla İslami hassasiyetleri güçlü, devletin günlük yaşama olabildiğince az karışmasını isteyen geniş halk kitleleri ise çevreyi oluşturmaktadır. Günümüzdeki siyasal değerlendirmelerin birçoğu Mardin'in ortaya koyduğu merkez-çevre çatışması temel alınarak yapılmaktadır (Özellikle AKP'nin 2002 genel seçimi ve izleyen seçimlerdeki başarısı değerlendirmelerin bu yönde yapılmasında önemli bir etkidir).

Küçükömer (1969) de Kongar ve Mardin'in sınıflandırmalarına benzer bir çözümleme yapmış, bu siyasal gruplandırmaları Doğucu-İslamcı ve Batıcı-Laik adları altında kavramsallaştırmıştır. Osmanlıda üretim güçleri her ne kadar yeterince gelişmemişse de yeniçeriliğin kaldırılmasıyla birlikte yeniçeri-esnaf-tekkeler ve İslam ulemasının elindeki güç padişah-bürokrat ve merkez adına devlet hizmetlerini yapan ağa ya da ayan içindeki bürokratların eline geçmiştir. Doğucu-İslamcı ve Batıcı-Laik grupları arasındaki çekişme bu şekilde başlamıştır. Küçükömer'e göre Batıcı-Laik grup, bürokratik geleneği temsil eden Jöntürkler'in İttihat Terakki topluluğu, Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'ndeki Birinci Grup, CHP (ortanın solu) ve Milli Birlik Komitesi'nden oluşan bir kanattır. Doğucu İslamcı grup ise Jöntürkler'in Prens Sebahattin kanadı, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'ndeki İkinci Grup, Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti ve Adalet Partisi'nden oluşan ve halk cephesine dayanan bir kanattır. Ancak Küçükömer'in diğer bilim insanlarından ve düşünürlerden ayrılan en önemli ve en çok gürültü koparan yanı, Türkiye'deki sağ-sol siyasal yönelimi, kabul edilen sağ-sol yöneliminin tersi olarak kabul

etmesidir. Ona göre bürokratik CHP temel meselelere inemiyordu ve üretim güçleri gelişemiyordu. Küçükömer'e göre üretim güçlerinin geliştirilmesi açısından bakıldığında ve daha büyük kitlelere mutlak olarak bir şeylerin verildiği dikkate alındığında DP daha solcudur. Başka bir anlatımla Doğucu-İslamcı kanat halka daha çok eğilmiş ve mülkiyetin dağılımı ile elde edilen ürünün bölüşülmesinde daha etkin olmuştur. Bu yüzden geniş halk kitleleri Doğucu-İslamcı çerçeveye sarılmıştır. Böylece Küçükömer solun Doğucu-İslamcı kanat olduğunu ve ilerici olduğunu kabul ederken, sağın ise Batıcı-Laik kanat olduğunu ve gerici olduğunu kabul eder. Şüphesiz ki bu görüşler ilgi çekicidir ve Türkiye'deki siyasal yönelimlerin anlaşılması adına önemli ipuçları sunmaktadır.

Esmer (1999) ise tüm bunların dışında, bireyselliğin benimsenmesi, batılılaşma ve küreselleşmenin etkisiyle, 'batılı' ya da 'dünya vatandaşı' olarak nitelendirilebilecek, özellikle kentlerde eğitimli ailelerde yetişen genç kitlenin yeni bir kimlik alanı oluşturduğunu öne sürmektedir.

Devletçi-Seçkinçi ve Gelenekçi-Liberal, Merkez-Çevre, Batıcı-Laik ve Doğucu-İslamcı, Batılı ya da Dünya Vatandaşı gibi kimlik alanları dışında Türkiye koşullarında oluşan ve gelişen, özellikle sosyal psikoloji yazınında ortaya koyulan yeni kimlik alanları da vardır.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, Osmanlı kimliğinin oluşmasında önemli bir yer alan ümmetçilik yerini artık çağdaş değerlere bırakmıştır. İmparatorluktan ulus devlete geçiş batılı, laik, milliyetçi değerleri ön plana çıkarmış

ve bunlar yeni Türkiye'nin varlığını sürdürmesi ve yükselbilmesi yolunda olmazsa olmaz koşullar arasına girmiştir. Karpat'a göre (2004) genç Cumhuriyet her ne kadar kültürel ve dilsel yönden belli bir Türklük bilincine sahip olsa da Osmanlı'dan resmi bir etnik ya da ulusal kimlik devralmamıştı. Daha da ötesi, kendisini Osmanlı'dan siyasal, tarihsel ve kültürel mirasıyla ve hatta İslam'la ilişkilendirmemiş ve hatta Kürtleri de görmezden gelmiştir. Tüm bunlar siyasal ve kültürel birliği sağlamak, çağdaşlaşma ve ilerlemeyi gerçekleştirebilmek için yapılmıştır. Hortaçsu ve Ersoy (2005) şu anki zeminde vatansever ve insancıl duyguların baskın olduğu, etnik fikirlerin terk edildiği ve cumhuriyet geleneğinin benimsendiği toplumsal demokratik bir anlayışın 'Kemalizm' adını verdiği kimlik anlayışını oluşturduğunu savunmaktadır. Ancak çok partili hayata geçilmesiyle birlikte İslam siyasette kullanılmaya başlanmış ve özellikle 12 Eylül askeri darbesiyle komunizm ve bölücü hareketlere karşı Türk-İslam sentezi Atatürkçülük'e eklemlenerek resmi devlet felsefesi haline dönüştürülmüştür (Öke, 2004), Hortaçsu ve Ersoy (2005) bu zeminde ortaya çıkan bu 'Postmodern Müslüman ve modern kimliğin, teknolojiyi kabul etse de insancıl değerleri kucaklamadığını ve İslami değerler ile eşitlikçi ve liberal değerlerin uyuşmadığını öne sürmektedirler. Dahası, İkinci Dünya Savaşı sırasında milliyetçi söylemlerdeki ve hareketlerdeki artış, düşünce temeli milliyetçiliğe dayanan siyasal partilerin kurulması ve zaman zaman seçimlerde göstermiş oldukları başarı etnik milliyetçiliğe dayalı bir kimlik alanının oluşmasını sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler çerçevesinde Hortaçsu ve Ersoy (2005), üç farklı toplumsal-siyasal kimlik alanı önermektedirler. Birincisi milliyetçi partiye ve etnikçi değerlere dayalı, Türk etnik kimliğini temel alan milliyetçi kimlik alanı, ikincisi, din ve laiklik karşıtı değerler üzerine temellenen İslami kimlik alanı, üçüncüsü ise vatansever ve laik

değerler içeren aynı zamanda batıya karşı olumlu bakabilen bir kimlik alanı olan Kemalist kimlik alanıdır. Ancak bu kimlik alanının, tarihsel gelişmelere dayalı bazı etnikçi yönlerinin de bulunduğunu öne sürmektedirler.

Dalmış ve İmamoğlu (2000) ise 165 üniversite ve 308 yetişkinin katılımıyla yapmış oldukları bir araştırmada laik-solcu, milliyetçi-muhafazakar ve liberal olmak üzere farklı ancak birbirleriyle ilişkili üç toplumsal-siyasal kimlik alanı ortaya koymuşlardır. Bu araştırmada da kullanılacak olan bu kimlik alanları, Türkiye'deki şimdiki siyasal durum göz önünde bulundurulduğunda daha geçerli görünmektedir.

Sünniler ve Aleviler açısından karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılacak olursa, Alevilerin tarihsel süreç içerisinde uğradıkları dışlanmışlığın etkisiyle genel olarak muhalif bir çizgide oldukları dikkat çekicidir. Geçmişte yaşanan olayların etkisiyle Öke (2004), Alevilerin dışlanmışların direniş bayrağı olarak görüldüğünü öne sürer. Osmanlı dönemindeki ötekileştirmenin, Cumhuriyet döneminde de devam etmesiyle birlikte siyasal alanda da ortaya çıkan farklılaşma Maraş, Çorum, Sivas olayları gibi istenmeyen durumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zelyut (2010) ise Alevilerin tek parti döneminde umduklarını bulamayınca 1950'lerde Demokrat Parti'ye yöneldiklerini, ancak Demokrat Parti'nin Sünniliğe sıkı vurgu yapması Alevilerin tekrar Cumhuriyet Halk Partisi'ne ve sola yönelmelerine neden olduğunu belirtmektedir. Ek olarak, sol ideoloji ile beslenen Alevi gençlik, Dönmez'e (2003) göre Aleviliği bir ideoloji olarak benimsemiştir ve bu doğrultuda tarihi süreç yeniden ele alınıp bu ideolojiye uygun biçimde yeniden değerlendirme yoluna gidilmiştir.

Özellikle 1970’li yıllarda Türkiye’de devrimci sol kendini tarihsel bir temele oturtabilmek için Hacı Bektaşî Veli’ye el atmış ve onu neredeyse ideolojinin bir temeli olarak ortaya koymuştur. Tatar’a (2008) göre bu durum kutsalın siyasallaştırılmasıdır ve Aleviliğin özüne aykırıdır. Bununla birlikte bu bakış açısının, Aleviliğin geçmişi gibi, geleceğinin de tepkiselliğe indirgenmesine neden olacağını savunmaktadır. Ancak CHP ile başlayan, Demokrat Parti’yle devam eden, tekrar CHP’ye ve sola yönelen Alevilerin, tek bir ideolojiye yöneldiklerini söylemek pek mümkün görünmemektedir. Bu süreç daha çok, bazı hakların elde edilmesi ve ‘öteki’ konumundan çıkma çabalarının bir yansıması olarak düşünülebilir. Özellikle Türkiye’de Sünni dinseliliğin yükselişinden duyulan kaygı Aleviler açısından ayrımcılığa maruz kalma olasılığının artması olarak değerlendirilmiş, bu da onların savunma içgüdüğü olarak Atatürk ilkelerine bağlılıklarını özellikle vurgulamalarına neden olmuştur (Öke, 2004). Tüm bunların yanında Sünnilerin, ‘öteki’ olan Aleviler karşısında sağ, Devletçi-seçkinci gibi kimlik alanlarıyla özdeşleştikleri yolunda bir değerlendirmede bulunmak yanlıştır. Tek başına Sünniler açısından bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ayrıca Sosyal psikoloji yazınında Alevilerin ve Sünnilerin ayrı ayrı siyasal kimlik alanları açısından karşılaştırıldıkları bir araştırma bilinen kadarıyla yoktur. Bu araştırmada siyasal kimlik alanlarıyla ilgili olarak Aleviler ve Sünniler arasında bir farklılaşmanın olup olmadığı araştırılarak, bu boşluğun doldurulmasına da katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

1.4. Araştırmanın Amacı

Alevi sorunu veya başka bir anlatımla Alevilerin sorunları uzun yıllardan beridir Türkiye'nin gündemini meşgul etmektedir. Var olan sorunlara çözüm getirilemeyişi ya da getirilmeyişi bunların daha da büyümesine yol açmıştır. Toplumda derin yaralanmalara da neden olan bu sorunların çözümünün, konuyla ilgili bilimsel çalışmaların ışığında yapılması kaçınılmazdır. Bu araştırmanın amacı, Alevi ve Sünnilerin birbirlerine bakış açılarıyla siyasal yönelimlerindeki ve sahip oldukları değerlerdeki farklılıkların veya benzerliklerin incelenmesi yoluyla sorunların çözümüne katkı sağlamaya çalışmaktır.

Karşılıklı bakış açısı önyargı kavramı temelinde irdelenmeye çalışılmıştır. Özellikle hem Alevilerin hem de Sünnilerin birbirlerine karşı sahip oldukları önyargı karşılaştırılmış ve bu önyargının eğitime, değer yapılarına ve siyasal tutumlarına göre değişip değişmediğine bakılmıştır.

Her kültürün kendine yönelik değerleri vardır. Bu değerleri bilmek hem o topluluk hem de o kişi hakkında tahminler yürütülmesini sağlayabilmektedir. Alevi ve Sünni topluluklar her ne kadar kesin çizgilerle birbirlerinden ayrı topluluklar olmasalar da sahip oldukları değerler açısından farklılaşmaların olup olmadığıyla ilgili bir yargıya varmak bilimsel bir çalışmanın yokluğunda güven verici olamaz. Böyle bir farklılaşmanın varlığı ya da yokluğu ile ilgili sosyal psikoloji yazınında herhangi bir inceleme bulunmaması nedeniyle bu topluluklar ile ilgili tahminler ancak, sahip olunan yaşama dair deneyimler yoluyla yürütülebilmektedir.

Dolayısıyla, bu araştırmada değerler açısından Aleviler ve Sünniler karşılaştırmalı olarak incelenip bir farklılığın olup olmadığı incelenmeye çalışılmıştır.

Türk tarihine özellikle de siyasal tarihine bakıldığında Alevi topluluğunun belirli bir siyasal çizgisi olduğu söylenebilir. Çok partili yaşama geçişle birlikte Demokrat Parti'ye verilen bir destek söz konusudur. Ancak daha sonraki yıllarda Alevilerin genel olarak sol partilere özellikle de Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy verdikleri görülebilmektedir . Toplumda genel anlamda da Alevilerin sol siyasal tutumlara sahip olduklarına yönelik bir kanı vardır. Sünni topluluk açısından ise belirli bir siyasal tutuma sahip olduklarına yönelik bir tahminde bulunmak zordur. Bununla birlikte, sosyal psikoloji yazınında Sünniler ve Aleviler arasında, sahip olunan siyasal yönelimler açısından bir farklılaşmanın olup olmadığı ile ilgili de bir çalışma bulunmamaktadır. Bu araştırmada her iki topluluk arasında siyasal tutumlar açısından belirli bir farklılığın olup olmadığı da irdelenmeye çalışılacaktır. Ek olarak, sahip olunan siyasal tutumların karşılıklı önyargıya bir etkisinin olup olmadığına da bakılmıştır.

1.5.Araştırmanın Soruları

1. Alevilerle Sünniler arasında birbirlerine yönelik önyargı düzeyleri açısından bir farklılık var mıdır?
2. Eğitim düzeyi ve cinsiyete bağlı olarak önyargı değişmekte midir?
3. Siyasal tutumlara bağlı olarak önyargı değişmekte midir?

4. Önyargı düzeyi karşı mezhepten yakın bir arkadaşına ya da aile dostuna sahip olup olmamaya bağlı olarak değişmekte midir?

5. Değerler ve toplumsal siyasal kimlik alanları ile önyargı arasında anlamlı ilişkiler var mıdır?

6. Değerler açısından Alevi ve Sünniler arasında bir farklılıklar var mıdır?

7. Eğitim düzeyi ve cinsiyete göre değerlerde bir farklılaşma var mıdır?

8. Değerlerde, siyasal tutumlara göre bir farklılaşma var mıdır?

9. Değerlerle toplumsal-siyasal kimlik algıları arasında anlamlı ilişkiler var mıdır?

10. Toplumsal-siyasal kimlik algıları açısından Alevilerle Sünniler arasında farklılıklar var mıdır?

11. Toplumsal-siyasal kimlik algıları eğitim düzeyi ve cinsiyete bağlı olarak değişmekte midir?

12. Siyasal tutumlar açısından Alevilerle Sünniler arasında bir farklılık var mıdır?

2.BÖLÜM

YÖNTEM

2.1.Denekler

Bu araştırmanın evreni Alevi ve Sünni katılımcılardan oluşmaktadır. Örneklem, 254'ü Sünni ve 203'ü alevi toplam 457 katılımcıdan oluşmaktadır. Sünni katılımcıların 114'ü kadın, 136'sı erkek (4'ü cinsiyet belirtmemiştir); alevi katılımcılarınsa 107'si erkek, 94'ü kadındır (3'ü cinsiyet belirtmemiştir). Sünni katılımcıların yaş ortalaması 34,23'tür ve 27'si yaşını belirtmemiştir. Alevi katılımcıların yaş ortalaması ise 35'tir ve 26'sı yaşını belirtmemiştir. Sünni katılımcıların 1'i, Alevi katılımcıların ise 4'ü eğitim durumunu belirtmemiştir. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Çizelge 2.1 ve Çizelge 2.2.'de verilmiştir.

Çizelge 2.1 Katılımcıların cinsiyet ve yaş ortalamasına göre dağılımı

	Kadın	Erkek	Yaş Ortalaması
Alevi	94 (%46,30)	107 (%54,70)	35 (E:35.9 K:33.8)
Sünni	114 (%44.9)	136 (%53.5)	34.23 (E:34.4, K:34.01)

Çizelge2.2. Katılımcıların eğitim durumuna göre dağılımı

	Üniversite	Ön lisans	Lise	İlköğretim
Alevi	95 (%47.79)	19 (%9.35)	57 (%28,35)	28 (%13,79)
Sünni	128 (%50.4)	50 (%19.7)	20 (%7.9)	20 (%7.9)

2.2. Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları Alevi ve Sünni katılımcılar için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formundaki bazı sorularda ve geçerlik-güvenirlik çalışmaları da yapılmış olan Aleviler ve Sünniler için önyargı ölçeklerinde bazı sözcük farklılıkları bulunmaktadır. Bu sözcük farklılıkları aşağıda açıklanmıştır.

2.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formunda katılımcılardan yaş, cinsiyet, eğitim durumu, siyasal tutum, oy verecekleri partiyi belirtmeleri istenmiştir. Siyasal tutum belirtirken, sağ, orta ve sol seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. Ayrıca ‘Bugün Seçim Olsa Hangi Partiye Oy Verirsiniz’ biçiminde sorulan soruda oy verecekleri siyasal partiyi belirtmeleri istenmiştir. Alevi ve Sünni katılımcılar için ayrı ayrı oluşturulan kişisel bilgi formunda, gruplar arası temas durumunun belirlenmesi amacıyla katılımcılardan, *‘Yakın arkadaşlarınız arasında Alevi/Sünni biri var mıdır?’* ve *‘Aile dostlarınız arasında Alevi/Sünni bir aile var mıdır?’* gibi sorulara *‘Evet’* ya da *‘Hayır’* yanıtlarından birini vermeleri istenmiştir.

2.2.2. Önyargı Ölçeği

Alevilerin ve Sünnilerin birbirlerine karşı önyargılarını ölçmek için her iki gruba da uygulanabilecek bir ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır. İncelenen önyargı ölçekleri arasında Türk toplumunda en uygulanabilir olanı Muldoon ve Connolly’nin (2007) geliştirdikleri kapalı önyargı ölçeğidir. Kuzey İrlanda’da Katolikler ve Protestanların birbirlerine karşı önyargılarını ölçmek için geliştirilmiş olan bu ölçek, Pettigrew ve Meertens’in (1997) kapalı önyargı ölçeğinden uyarlanarak ve bazı maddeler eklenerek geliştirilmiştir ve toplam 15 maddeden oluşmaktadır. Kültürel farklılıklar alt ölçeği, duygusal önyargı alt ölçeği ve geleneksel değerler alt ölçeği olmak üzere toplam 3 alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin dış geçerliliğinin belirlenmesi için kullanılan değişkenlerden biri de açık önyargıdır ve bu da 5 maddelik bir ölçekle

ölçülmüştür. Bu araştırmada ise Muldoon ve Connolly'nin geliştirdikleri kapalı önyargı ölçeği ile ölçüt bağımlı geçerliliğini belirlemek için kullandıkları açık önyargı ölçeği birleştirilerek 20 maddelik bir önyargı ölçeği geliştirilmiştir. Bu ölçeklerin Türkçe'ye çevirileri Prof. Dr. Ali Dönmez ve araştırmacı tarafından yapılmış, yine aynı kişiler tarafından bazı maddeler araştırmanın örneklem grubuna uygun olmadıkları için ölçekten çıkarılmış ve yerlerine yeni maddeler konulmuştur. Ek olarak, çıkarılmayan bazı maddeler ise Alevi/Sünni bakış açısını yansıtacak biçimde değiştirilmiştir. Örneğin, Muldoon ve Connolly'nin kullanmış olduğu açık önyargı ölçeğindeki 'Yeni patronumun başka bir mezhepten birisi olmasının benim için bir sakıncası yoktur' biçimindeki bir madde bu araştırmada kullanılan ölçekte 'Patronumun Alevi/Sünni birisi olmasının benim için bir sakıncası yoktur' biçiminde değiştirilmiştir. Bazı maddelerin çıkarılıp, yerlerine yeni maddeler eklenerek ve Türkçe'ye çevrilen maddeler Alevi/Sünni bakış açısını yansıtacak biçimde değiştirilerek oluşturulan toplam 20 maddelik önyargı ölçeği Aleviler ve Sünniler için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Aralarında bazı sözcük farklılıkları bulunan bu ölçekler Ek 3 ve Ek 4'te verilmiştir.

Ölçeğin uygulandığı örneklemin özellikleri '2.1 Denekler' alt başlığında verildiğinden burada tekrar verilmemiştir.

Ölçeğin iç tutarlık katsayısı (Cronbach alfa) .88'dir. Tüm maddelerin madde toplam puan korelasyon katsayıları ve alfa değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tüm maddelerin madde toplam korelasyonları .20'den büyük olduğu için

hiçbir maddenin çıkarılmasına gerek görülmemiştir. Sonuçlar çizelge 2.3'te verilmiştir.

Çizelge 2.3 Önyargı Ölçeğinin Uyarlanmış Madde Toplam Korelasyonları ve Alfa Değerleri

MADDE	Uyarlanmış madde-toplam korelasyonları	Madde silindiğindeki alfa değerleri	MADDE	Uyarlanmış madde-toplam korelasyonları	Madde silindiğindeki alfa değerleri
1	,55	,87	11	,63	,87
2	,61	,87	12	,39	,87
3	,52	,87	13	,37	,87
4	,50	,87	14	,34	,88
5	,54	,87	15	,50	,87
6	,48	,87	16	,55	,87
7	,39	,87	17	,62	,87
8	,35	,87	18	,51	,87
9	,29	,88	19	,62	,87
10	,53	,87	20	,29	,88

Madde çözümlemesinde diğer bir yol olan t testiyle de ölçekten en yüksek puan alan katılımcıların %27'si (n=124) ile en düşük puan alan katılımcıların %27'si (n=123) karşılaştırılmıştır. Bu yolla en düşük ve en yüksek puan alan katılımcıların önyargı açısından farklılaşıp farklılaşmadıklarına bakılmıştır.

Çözümleme sonucunda grup ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Ölçekten en düşük puan alan katılımcıların ortalaması 38.29, standart sapması 5.78, en yüksek puan alan katılımcıların ortalaması 63.11, standart sapması 4.35'tir ($t = 38,15, p < .05$).

Temel bileşenler yöntemi ve varimaks rotasyonu kullanılarak yapılan etmen çözümlemesi sonuçlarına göre özdeğeri 1 ve 1'den büyük dört etmenli bir yapı (özdeğerler; 5.480, 2.057, 1.999 ve 1.035) ortaya çıkmıştır. Bu dört etmenin ölçeğe

ilişkin açıkladıkları toplam varyans %60.68'dir. Ölçeğin 1.etmenini 1,2,3,4,5,6. maddeler oluşturmakta ve toplam varyansın %15.07'ünü açıklamaktadır ve iç tutarlılık katsayısı .85'tir. 2. etmeni 10,12,15,18 ve 20. maddeler oluşturmakta ve toplam varyansın %17.96'ünü açıklamaktadır. (13. madde de bu etmene eklenecektir.) Bu bileşenin iç tutarlılık katsayısı .78'dir. 3. etmeni ise 11,14,16,17 ve 19. maddeler oluşturmaktadır. Bu etmen ise toplam varyansın %14.95'ini açıklamaktadır ve iç tutarlılık katsayısı .84'tür. Son olarak 4. etmen ise 7,8,9 ve 13. maddelerden oluşmakta ve toplam varyansın %12.70'ini açıklamaktadır. 13. maddenin etmen yükü incelendiğinde 2. etmene de girebileceği görülmüştür. Yazındaki ölçeklerde de 2. etmende olduğu için bu araştırmada da 2. etmende olduğu kabul edilmiştir. Bu etmenin iç tutarlılık katsayısı ise .77'dir. Ölçeğin etmen çözümlemesi sonucu elde edilen puanlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Ölçeğin etmenlerine bakıldığında uyarlanan açık ve kapalı önyargı ölçekleri ile büyük ölçüde benzerliği görülmektedir. Muldoon ve Connolly'nin açık önyargı ölçeğindeki 5 madde (9, 10, 11, 13 ve 15. maddeler) Türk toplum yapısına uymadığı için çıkarılmış ve yerlerine yeni maddeler konulmuş, 5 maddelik açık önyargı ölçeği ise bu 15 maddeye eklenmiş ve 20 maddelik bir önyargı ölçeği oluşturulmuştur. 10. ve 20. sıralar arasındaki maddelerin sırası değiştirilmiştir. Ölçeğin bu son halindeki 9, 12, 14, 16 ve 19. maddeler yeni maddelerdir. Etmen analizi sonucunda ortaya çıkan bileşenler incelendiğinde 1, 2, 3, 4, 5 ve 6. maddeden oluşan kültürel farklılıklar alt ölçeği, Muldoon ve Connolly'nin kapalı önyargı ölçeğindeki aynı adlı etmen ile birebir aynıdır. Diğer etmenler de Muldoon ve Connolly'nin ölçeğindeki etmenlerle hemen hemen aynıdır. Bu araştırmada 2. etmeni

10, 15, 18 ve 20. maddeler (Muldoon ve Connolly'nin kullandığı açık önyargı ölçeğinin dört maddesi) ile yeni geliştirilen 12. madde oluşturmaktadır. Bu bileşen açık önyargı bileşeni olarak adlandırılabilir. Üçüncü etmen yeni geliştirilen 14, 16 ve 19. maddeler ile 11 ve 17. maddelerden (Muldoon ve Connolly'nin kapalı önyargı ölçeğindeki bileşen olan ekonomik ve siyasal bakış alt ölçeğindeki maddeler) oluşmaktadır. Bu etmen ise ekonomik, siyasal ve dini bakış alt ölçeği olarak adlandırılabilir. Son olarak 4. etmense kapalı önyargı ölçeğinin duygusal önyargı alt ölçeği bileşenindeki 2 madde (7. ve 8. maddeler) ile yeni geliştirilen 9. madde ve açık önyargı ölçeğinden alınan bir maddeden (13. madde) oluşmaktadır. Ancak 13. maddenin etmen yüküne bakıldığında açık önyargı etmenine de girebileceği görülmektedir. Muldoon ve Connolly'nin ölçeğinde de bu madde açık önyargı etmeninde olduğu için buraya kaydırılabilir. Bu bileşen de aynı biçimde duygusal önyargı alt ölçeği olarak adlandırılabilir. Bu araştırmadaki verilerle ortaya çıkan etmenler, görüldüğü gibi Muldoon ve Connolly'nin ölçeği ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Etmen çözümlemesi sonuçları Çizelge 2.4'te verilmiştir.

Ölçeğin ölçüt bağımlı geçerliğini belirlemek amacıyla Sağ Kanat Yetkecilik Ölçeği ile arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Yapılan korelasyon çözümlemesi önyargı ölçeği ile Sağ Kanat Yetkecilik ölçeği arasında olumlu ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermiştir ($r = .26, p < .01$).

Çizelge 2.4 Önyargı Ölçeğinin Maddeleri ile İlgili Etmen Çözümlemesi Sonuçları

Etmenler (Açıklanan varyans %60.08)	Etmen yükleri
Kültürel farklılıklar etmeni (Açıklanan varyans % 15.07 Özdeğer: 5.480)	
1.	.65
2.	.80
3.	.50
4.	.62
5.	.80
6.	.67
Açık önyargı etmeni (Açıklanan varyans %17.96. Özdeğer: 2.057)	
10.	.67
12.	.59
15.	.70
18.	.62
20.	.42
Siyasal, ekonomik ve dini bakış etmeni (Açıklanan varyans %14.95 Özdeğer: 1.999)	
11.	.54
14.	.70
16.	.63
17.	.56
19.	.66
Duygusal önyargı etmeni (Açıklanan varyans %12.70 Özdeğer: 1.035)	
7.	.70
8.	.76
9.	.70
13.	.35

2.2.3.Portre Değerler Ölçeği

Portre Değerler Ölçeği Schwartz ve arkadaşları (2001) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 40 maddeden oluşmaktadır. Maddeler geliştirilirken, anlaşılabilirlik düzeyi 11 yaş düzeyine kadar yalınlaştırılmıştır. Her madde bir bireyi betimlemektedir. Katılımcılardan betimi verilen bireye ne kadar benzediklerini ya da benzemediklerini belirtmeleri istenmektedir. Portre Değerler Ölçeği 6'lı likert tipi bir ölçek olup 1- bana hiç benzemiyor, 2- bana benzemiyor, 3- bana çok az benziyor, 4- bana az benziyor, 5- bana benziyor, 6- bana çok benziyor seçeneklerini içermektedir. Bu ölçekteki toplam 40 madde on alt ölçeğe dağılmaktadır. Güç, başarı, uyma, hazcılık, geleneksellik, öz-yönelim, güvenlik, evrenselcilik, uyarılma ve iyilikseverlik alt ölçeklerinde 2 ile 6 arasında değişen sayıda madde bulunmaktadır. Schwartz ve arkadaşlarının (2001) hesapladıkları test-tekrar test güvenirlik katsayıları yüksek olup sırasıyla şöyledir: güç, .84; güvenlik, .87; uyma, .86; geleneksellik, .81; iyilikseverlik, .82; evrensellik, .83; öz-yönelim, .66; uyarılma, .74; hazcılık, .84 ve başarı, .83.

Portre Değerler Ölçeğinin Türkçe uyarlaması ise Demirutku (2009) tarafından yapılmıştır. Test-tekrar test güvenirliğinin incelenebilmesi için İlk uygulamadan 4 hafta sonra aynı katılımcılarla ikinci uygulama gerçekleştirilmiştir. Demirutku'nun (2009) Türkçe uyarlaması için hesapladığı test-tekrar test güvenirlik katsayıları ise şöyle sıralanabilir: güç, .81; başarı, .81; hazcılık, .77; uyarılma, .70; öz yönelim, .65; evrensellik, .72; iyilikseverlik, .66; geleneksellik, .82; uyma, .75 ve güvenlik, .80. Güvenirlik çözümlemeleri de PDÖ'nün hem kendi içinde hem de

zaman içinde tutarlı ölçümler yapılabildiğini göstermektedir. Uyarılım, özyönelim, iyilikseverlik, geleneksellik ve güvenlik değerlerini ölçen ölçekler genellikle .70'in altında güvenirlik katsayıları göstermiştir. Güvenirlik katsayıları düşük olan alt ölçeklerin az sayıda maddeden oluştuğu dikkate alındığında bu Cronbach alfa iç tutarlık puanlarının kabul edilebilir düzeyde oldukları söylenebilir (Demirutku, 2009). Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları ile test-tekrar test katsayıları çizelge 2.5'de verilmiştir.

Çizelge 2.5 Portre Değerler Ölçeğinin 1. ve 2. Uygulamalardaki İç Tutarlılık Katsayıları ve Test-Tekrar Test Katsayıları

Değer tipleri	İlk uygulama iç tutarlık katsayıları	İkinci uygulama iç tutarlık katsayıları	Test-tekrar test
Güç	.71	.77	.81
Başarı	.82	.84	.81
Hazcılık	.78	.81	.77
Uyarılım	.58	.61	.70
Özyönelim	.56	.65	.65
Evrenselcilik	.79	.79	.72
İyilikseverlik	.59	.69	.66
Geleneksellik	.61	.63	.82
Uyma	.75	.77	.75
Güvenlik	.62	.71	.80

Kaynak: Demirutku, K.(2010) Temel Değerlerin Ölçümü: Portre değerler anketinin

Türkçe uyarlaması. **Türk Psikoloji Yazıları**. Cilt 13, Sayı 25

2.2.4. Sosyo-politik Kimlik Algıları Ölçeği

Sosyo-politik kimlik algısı ölçeği Dalmış ve İmamoğlu (2000) tarafından geliştirilmiştir. Algılanan toplumsal-siyasal kimlik alanlarının belirlenebilmesi için ‘ekonomik açıdan liberal’, ‘özgürlükler açısından liberal’, ‘cinsel açıdan liberal’, ‘inançlı’, ‘dindar’, ‘muhafazakar’, ‘laik’, ‘laik-dindar’, ‘laikliğe karşı olan dindar’, ‘milliyetçi’, ‘devletçi’, ‘sosyal demokrat’ ve ‘sosyalist’ maddelerinden oluşan 13 maddelik bir ölçek geliştirilerek, katılımcılardan her maddeyi kendilerini tanımlamada ne kadar uygun buldukları temelinde değerlendirmeleri istenmiştir. Değerlendirmeler ‘hiç uygun değil’, ‘uygun değil’, ‘ne uygun ne uygun değil’, ‘uygun’ ve ‘çok uygun’ yanıtlarından oluşan 5 bölümlü birer ölçek üzerinde yapılmıştır. Uygulanan etmen çözümlemesi sonucunda, toplam değişkenliğin 57.9’unu açıklayan üç etmenli bir yapı ortaya çıkmıştır. Birinci etmen değişkenliğin 30.1’ni açıklayan ‘Laik-Solcu’ etmenidir ve ‘laik’, ‘sosyal demokrat’, ‘cinsel açıdan liberal’, ‘sosyalist’ maddeleri ile bu maddelere olumsuz yüklü olarak katılan ‘laikliğe karşı olan dindar’ maddesinden oluşmaktadır. Etmenin iç tutarlılık katsayısı (cronbach alpha) .79 olarak hesaplanmıştır. İkinci etmen ise ‘Milliyetçi-Muhafazakar’ etmenidir. Bu etmen toplam değişkenliğin 16.9’unu açıklamaktadır. ‘milliyetçi’, ‘laik dindar’, ‘dindar’, ‘muhafazakar’ ve ‘inançlı’ maddelerinden oluşan etmen iç tutarlılık katsayısı .72’dir. Üçüncü etmen ‘Liberal’ etmenidir ve toplam değişkenliğin 10.9’unu açıklamaktadır. Liberal etmeni ‘ekonomik açıdan liberal’ ve ‘özgürlükler açısından liberal’ maddelerinden ve bu maddelerle olumsuz ilişki gösteren ‘devletçi’ maddesinden oluşmaktadır. Etmenin iç tutarlılık katsayısı ise .43 olarak hesaplanmıştır.

Etmenler arasındaki ilişkilere bakılacak olursa, laik-solcu kimlik alanıyla Milliyetçi-Muhafazakar alan arasında olumsuz, ($r = -.35$, $p < .0001$), Liberal kimlik alanıyla Laik-Solcu alan arasında olumsuz ($r = -.12$, $p < .05$), yine liberal kimlik alanıyla Milliyetçi-Muhafazakar kimlik alanı arasında ise olumlu ($r = .16$, $p < .01$) yönde zayıf, ama istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu etmenleri oluşturan maddeler arası ilişkiler incelendiğinde ise bazı farklılaşmaların olduğu görülmektedir. Söz konusu hesaplamalar Çizelge 2.6'da verilmektedir.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1.Laik												
2.Laikliğe karşı dindar	-.69***											
3.Sosyal demokrat	.57***	-.42***										
4.Cinsel liberal	.43***	-.36***	.34***									
5.Sosyalist	.43***	-.35***	.43***	.27***								
6.Milliyetçi	.05	.04	.11*	-.10*	-.23***							
7.Laik dindar	.13***	-.08	.08	-.07	-.13**	.47***						
8.Dindar	-.43***	.48***	-.30***	-.35***	-.45***	.39***	.49***					
9.Muhafazakar	-.38***	.33***	-.25***	-.32***	-.38***	.44***	.33***	.55***				
10.İnançlı	-.22***	.24***	-.07	-.21***	-.27***	.32***	.26***	.48***	.33***			
11.Ekonomik Liberal	-.07	.13**	.07	-.07	-.26***	.30***	.17***	.21***	.24***	.17***		
12.Özgürlükçü Liberal	.19***	-.05	.20***	.25***	.01	.04	.02	.04	-.07	.05	.31***	
13.Devletçi	.18***	-.05	.17***	.06	.28***	.07	.01	-.10*	-.02	-.05	-.25***	.07

(*:p<.05, **:p<.01, ***:p<.0001 Laik-solcu: 1, 2, 3, 4, 5 Milliyetçi-Muhafazakar:6, 7, 8, 9, 10 Liberal:11, 12, 13

Çizelge 2.6 Toplumsal-Siyasal Kimlik Alanlarını Oluşturan Maddelerin Arasındaki Korelasyonlar

Kaynak: Dalmış, İ. ve İmamoğlu, E.O. (2000). Yetişkinlerin ve Üniversite Öğrencilerinin Sosyo -Politik Kimlik Algıları. **Türk Psikoloji**

Dergisi, 15 (46), 1-14.

2.2.5. Sağ Kanat Yetkecilik Ölçeği

Yetkeci kişilik ölçeği Altemeyer (1981, 1988, 1998) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması ve geçerlik-güvenirlik çalışması Güldü (2009) tarafından yapılmıştır. Geçerlik-güvenirlik çalışması yapılan Sağ-kanat yetkecilik ölçeği dokuz bölümlü Likert bir ölçektir ve 20 maddeden oluşmaktadır. Bir uçtaki kesinlikle katılmıyorum' seçeneğine 1 puan, diğer uçtaki kesinlikle katılıyorum' seçeneğine de 9 puan verilmektedir. Ancak ölçek üzerinde -4'ten (kesinlikle katılmıyorum) +4'e (kesinlikle katılıyorum) doğru bir değerlendirme sistemi bulunmaktadır. Birinci ve 2. maddeler katılımcıları bu puanlama sistemine alıştırmak için konmuştur ve puanlama dışında tutulmuştur. Yani puanlamalar 3. maddeden başlamakta ve hesaplamalar 18 madde üzerinden yapılmaktadır. Güldü'nün (2009) bulgularına göre madde toplam puan korelasyon çözümlemesine göre 18 maddeye ilişkin korelasyon katsayıları .27 ile .59 arasında değişmektedir. Yapılan etmen çözümlemesinde ise 4 etmenli bir yapı ortaya çıkmış ve ölçeğin açıkladığı değişkenlik ise %52.76'dır. Ancak 1. ve 2. etmenlerdeki eğimin fazla, 3. ve 4. etmenlerdeki eğimin az olması nedeniyle 2 etmenli yapı kullanılmıştır. Döndürme sonrası bileşenler matrisi incelendiğinde yüksek düzeyde yetkeciliğe işaret eden yetkeci saldırganlığa ve boyun eğiciliğe ilişkin 9 maddenin (3, 5, 7, 10, 12, 16, 17, 19, 22) faktör yükleri .43 ile .81 arasında, düşük düzeyde yetkeciliğe işaret eden gelenekselliğe ve boyun eğiciliğe ilişkin 9 maddenin (4, 6, 8, 9, 11, 13, 15, 18, 21) faktör yükleri ise .51 ile .80 arasında değişmektedir. Sağ-kanat yetkecilik ile iki alt ölçeğin ölçüt-bağımlı geçerliğinin belirlenmesi için toplumsal baskınlık

yönelimi ölçeği, belirsizliğe karşı hoşgörüsüzlük ölçeği, yetkeci kişilik ölçeği, bireycilik-toplulukçuluk ölçeği'nin alt ölçekleri (yatay toplulukçuluk, dikey toplulukçuluk, yatay bireycilik ve dikey bireycilik) ve Schwartz Değer Listesinden alınan güvenlik-uyma, geleneksellik, özyönelim-evrenselcilik ve güç-başarı değer tipleriyle arasındaki ilişkilere bakıldığında hesaplanan değerlerin -.22 ile .73 arasında olduğu görülmüştür. Hesaplanan bu korelasyon katsayıları Çizelge 2.7'de verilmiştir.

Çizelge 2.7 SKYÖ Ölçüt Bağıntılı Geçerlik Analizi Sonuçları

	Sağ-kanat yetkecilik ölçeği	Yüksek düzey yetkecilik alt ölçeği	Düşük düzey yetkecilik alt ölçeği
Toplumsal baskınlık yönelimi ölçeği	.23**	.23**	.16**
Belirsizliğe karşı hoşgörüsüzlük ölçeği	.42**	.45**	.25**
Yetkeci kişilik ölçeği	.50**	.54**	.30**
Yatay toplulukçuluk alt ölçeği	.06	.07	.03
Dikey toplulukçuluk alt ölçeği	.34**	.38**	.19**
Yatay bireycilik alt ölçeği	-.08	.07	-.23**
Dikey bireycilik alt ölçeği	.26**	.31**	.13**
Güvenlik-uyma değer tipi	.44**	.43**	.31**
Geleneksellik değer tipi	.73**	.64**	.61**
Özyönelim-evrenselcilik değer tipi	-.14**	-.04	-.22**
Güç değer tipi	.29**	.30**	.19**
Başarı değer tipi	.14**	.15**	.09

****P<.01**

Kaynak: Güldü,Ö.(2010). **Üniversite Öğrencilerinde Siyasal Kimlik**. Ankara:

Yayınlanmamış Doktora Tezi

2.3. İşlem

Araştırmada söz konusu katılımcılara uygulanmak üzere geçerlilik ve güvenirlik çalışması araştırmacı tarafından yapılan önyargı ölçeği, ek olarak değerler ölçeği, toplumsal-siyasal kimlik algıları ölçeği ve kişisel bilgi formu verilmiştir. Katılımcılara araştırmanın amacı ve ölçek hakkında ön bilgi verilmiştir. Ev ve iş ortamlarında gruplar halinde, internet yoluyla bilgisayar ortamında uygulanan ölçeklerin doldurulmasıyla ilgili herhangi bir süre sınırı getirilmemekle birlikte katılımcıların yanıtlama işlemi yaklaşık 20 dakika sürmüştür. Verilerin toplanması yaklaşık altı ay sürmüştür.

3. BÖLÜM

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde Alevilerde ve Sünnilerde 1) birbirlerine yönelik önyargı düzeyleri karşılaştırılırken önyargının mezhebe, cinsiyete ve eğitim düzeylerine, ayrıca sosyal temasın göstergeleri olan diğer mezhepten bir bireyle arkadaşlık ve aile dostluğu değişkenlerine bağlı olarak değişip değişmediğine ve farklı siyasal tutumlara sahip bireylerde önyargı düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığına, 2) Önyargı ve değerler ile toplumsal-siyasal kimlik algıları arasındaki ilişkilere, 3) önyargıda olduğu gibi, değerlere ilişkin ortalamaların mezhep, cinsiyet ve eğitim değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına, 4) değerlerde toplumsal-siyasal kimlik algıları arasındaki ilişkilere, 5) toplumsal-siyasal kimlik algılarının mezhep, cinsiyet ve eğitim düzeyine bağlı olarak değişip değişmediğine ve mezhebe bağlı olarak siyasal tutumlardaki değişimlere bakılacaktır.

3.1. Önyargı

Bu bölümde Alevi ve Sünni örneklem grupları birbirlerine karşı önyargıları açısından karşılaştırılmış ve ardından önyargı ile diğer değişkenler arasındaki ilişkilere bakılmıştır.

3.1.1.Alevi ve Sünnilerde Önyargı Düzeylerinin Karşılaştırılması

Mezhep, cinsiyet ve üniversite mezunu olup olmama durumuna göre önyargı puanı ortalamaları Çizelge 3.1’de verilmiştir.

Önyargı ölçeğinden alınan puanların karşılaştırılması için varyans çözümlemesi yapılmıştır. Varyans çözümlemesinde mezhep, eğitim ve cinsiyet bağımsız değişkenler olarak alınmış ve 2 (mezhep) x eğitim (2) x cinsiyet (2) faktörlü ANOVA deseninde varyans çözümlemesi yapılmıştır. Çözümleme sonuçları Çizelge 3.2’de verilmiştir.

Çizelge 3.1. Mezhep, Cinsiyet ve Üniversite Mezunu Olup Olmama Durumuna Göre Önyargı Puanı Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	Mezhep	Cinsiyet	Eğitim	Ortalama	S.Sapma	N
Ö N Y A R G I	Sunni	Kadin	Ünv. Mz. olmayan	49,06	10,22	65
			Üniversite mezunu	47,02	9,87	49
			Toplam	48,18	10,08	114
		Erkek	Ünv. Mz. olmayan	51,52	9,70	59
			Üniversite mezunu	45,35	9,28	77
			Toplam	48,03	9,91	136
		Toplam	Ünv. Mz. olmayan	50,23	10,01	124
			Üniversite mezunu	46,00	9,51	126
			Toplam	48,10	9,97	250
	Alevi	Kadin	Ünv. Mz. olmayan	56,64	8,49	53
			Üniversite mezunu	53,68	8,46	41
			Toplam	55,35	8,56	94
		Erkek	Ünv. Mz. olmayan	57,23	8,89	51
			Üniversite mezunu	53,27	8,89	54
			Toplam	55,20	9,07	105
		Toplam	Ünv. Mz. olmayan	56,93	8,65	104
			Üniversite mezunu	53,45	8,67	95
			Toplam	55,27	8,81	199
	Toplam	Kadin	Ünv. Mz. olmayan	52,46	10,17	118
			Üniversite mezunu	50,06	9,79	90
			Toplam	51,42	10,06	208
		Erkek	Ünv. Mz. olmayan	54,17	9,72	110
			Üniversite mezunu	48,62	9,89	131
			Toplam	51,15	10,18	241
		Toplam	Ünv. Mz. olmayan	53,29	9,97	228
			Üniversite mezunu	49,20	9,86	221
			I Toplam	51,28	10,11	449

Çizelge 3.2 Mezhep, cinsiyet ve üniversite mezunu olup olmama durumuna göre önyargı puanlarına uygulanan çok yönlü varyans çözümlemesi (ANOVA) sonuçları. (yalnızca anlamlı olan F değerleri gösterilmiştir)

Bağımlı değişken	Mezhep (A) Sd:1-441	Eğitim (B) Sd:1-441	Cinsiyet (C) Sd:1-441	A x B Sd:1-441	A x C Sd:1-441	B x C Sd:1-441	A x B x C Sd:1-441	H.V.
Önyargı	65.87*	20.51*	-----	-----	-----	-----	-----	86.45

H.V: Hata varyansı * : p < .05

Çizelgeden de görülebileceği gibi önyargı üzerinde mezhep temel etkisi anlamlıdır ($F(1-441) = 65.87$). Buna göre Alevi katılımcılar (Ort = 55.27) Sünni katılımcılarından (Ort = 48.10) anlamlı olarak daha önyargılıdır.

Bir diğer bağımsız değişken olan eğitimin de önyargı üzerindeki temel etkisi anlamlıdır ($F(1-441) = 20.51, p < .05$). Buna göre 4 yıllık üniversite mezunu olan katılımcıların önyargı puanı ortalamaları (ort = 49.01), 4 yıllık üniversite mezunu olmayan katılımcılarınkinden (ort = 53.29) anlamlı olarak daha düşüktür. Cinsiyet temel etkisi ile tüm ortak etkiler ise anlamsızdır.

3.1.2. Toplumsal Temas ve Önyargı

Toplumsal temasın önyargı üzerindeki etkisine bakmak için diğer mezhepten bir yakın arkadaş ya da bir aile dostuna sahip olan katılımcılar ile sahip olmayan katılımcıların önyargı düzeyleri karşılaştırılmış ve bunun için t testinden yararlanılmıştır. Ancak, Alevi ve Sünni katılımcılar ayrı ayrı incelendiğinde Alevi katılımcıların büyük bir çoğunluğunun Sünni bir yakın arkadaş ya da Sünni bir aile dostuna sahip oldukları görülmektedir (203 Alevi katılımcıdan 200'ü Sünni bir yakın arkadaş ve 187'si Sünni bir aile dostuna sahiptir.). Alevi örneklem grubunda karşılaştırılacak gruplardan biri yeterli sayıda olmadığından toplumsal temasın etkisi yalnızca Sünni grup üzerinde incelenebilmiştir. Yapılan t testi sonuçları aşağıdaki Çizelge 3.3'te verilmiştir.

Çizelge 3.3: Sünni grupta Toplumsal Temasın Önyargı Üzerindeki Etkisine İlişkin t Testi Sonuçları

Karşılaştırılan gruplar	Ortalamalar	Standart sapma	Serbestlik derecesi	t değerleri
Yakın arkadaşları arasında Alevi biri olan Sünniler(N=138)	45.87	9.42	250	3.59*
Yakın arkadaşları arasında Alevi biri olmayan Sünniler(N=114)	50.30	10.35	250	3.59*
Aile dostları arasında alevi bir aile olan sünniler(N=93)	45.18	10.04	243	3.48*
Aile dostları arasında Alevi bir aile olmayan Sünniler(N=152)	49.70	9.57	243	3.48*

p<.05

Yapılan t testi sonuçlarına göre yakın arkadaşları arasında Alevi biri olan Sünnilerin önyargı puanları (Ort:45.87, sd:9.42), yakın arkadaşları arasında Alevi olmayan Sünnilerin önyargı puanlarından (Ort:50.30, sd:10.35) anlamlı olarak daha düşüktür ($t = 3.49$, $p < .05$). Benzer biçimde Alevi bir aile dostuna sahip olan Sünnilerin önyargı puanları (Ort:45.18, sd:10.34), Alevi bir aile dostuna sahip olmayan Sünnilerin önyargı puanlarından (Ort:49.70, sd:9.57) anlamlı olarak daha düşüktür ($t = 3.48$, $p < .05$).

3.1.3. Önyargı ile Siyasal Yönelimler Arasındaki İlişkiler

Önyargı ile siyasal yönelimler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla öncelikle toplumsal-siyasal kimlik alanları ile önyargı arasındaki korelasyonlar hesaplanmıştır. Buna göre Sünni örneklem grubuna bakıldığında, milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı ile önyargı arasında olumlu ($r=.27$, $p<.01$), laik-solcu kimlik alanı ile önyargı arasında ise olumsuz bir ilişki ($r=-.29$, $p<.01$) bulunmuştur. Sünni katılımcılarda liberal kimlik alanı ile önyargı arasında bir ilişki bulunamamıştır. Alevi örneklem grubunda ise yalnızca liberal kimlik alanı ile önyargı arasında anlamlı ve olumsuz bir ilişki bulunmuştur ($r=-.16$, $p<.05$). Hesaplanan korelasyonlar aşağıdaki Çizelge 3.4’te de verilmiştir.

Çizelge 3.4 Alevi ve Sünnilerde Toplumsal-Siyasal Kimlik Alanları ile Önyargı Arasındaki Korelasyonlar

SÜNNİ KATILIMCILAR		ALEVİ KATILIMCILAR	
Sosyo-politik Kimlik Alanları	Önyargı	Sosyo-politik Kimlik Alanları	Önyargı
Milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı	.27**	Milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı	-.09
Laik-solcu kimlik alanı	-.29**	Laik-solcu kimlik alanı	-.02
Liberal kimlik alanı	.02	Liberal kimlik alanı	-.16*

* : $p<.05$, ** : $p<.01$

Ek olarak, önyargının siyasal tutumlara göre değişip değişmediğine bakmak amacıyla tek yönlü varyans çözümlemesi yapılmıştır. Özellikle Alevi örneklem grubunun büyük çoğunluğunun sol siyasal tutuma sahip olması nedeniyle

(sağ=2, orta=21, sol=173) mezhepler arası karşılaştırma mümkün olmamış, karşılaştırmalar yalnızca Sünni örnekleme yapılabilmektedir. Tek yönlü varyans çözümlemesi sonuçlarına göre Sünni katılımcılarda önyargı düzeyi üzerinde siyasal tutum temel etkisi anlamlıdır ve önyargı puanı ortalamaları siyasal tutuma göre farklılaşmaktadır ($F(2-230) = 21.35, p < .05$). Sheffe testi kullanılarak yapılan gruplar arası karşılaştırma sonuçlarına göre sağ görüşlü Sünni katılımcıların önyargı ortalaması (ort:51.44, ss=8.60), sol görüşlü Sünni katılımcılarınkinden (ort:40.67, ss:10.62) ve siyasal tutum açısından kendini ortada gören Sünni katılımcılarınkinden (ort:47.45, ss:9.70) anlamlı olarak daha yüksektir. Ek olarak, siyasal tutum olarak kendini sağ ve solun ortasında gören Sünni katılımcıların önyargı düzeyi, sol görüşlü Sünni katılımcıların önyargı düzeyinden anlamlı olarak yüksektir. Sünni katılımcıların siyasal tutumlarına göre önyargı düzeyleri çizelge 3.5'te verilmiştir.

Çizelge 3.5 Sünni Katılımcılarda Siyasal Tutumlarına Göre Önyargı Puanı Ortalamaları

	Siyasal tutum F = 21.75 Sd = (2-230)	Ortalama	Standart sapma
Sünnilerin Alevilere ilişkin önyargısı (N=232)	Sağ (N=106)	51.44	8.60
	Orta (N=79)	47.45	9.70
	Sol (N=48)	40.67	10.62

p<.05

3.1.4. Önyargı ve Değerler Arasındaki İlişkiler

Önyargı ile değer türleri ve değer boyutları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla bu değişkenler arasındaki korelasyonlar hesaplanmıştır. Buna göre önyargı ile hazcılık ($r = -.15, p < .01$), uyarılım ($r = -.12, p < .05$), özyönelim ($r = -.13, p < .01$), evrenselcilik ($r = -.19, p < .01$) ve iyilikseverlik ($r = -.15, p < .01$) değer tipleri arasında anlamlı ve olumsuz, gelenek ($r = .13, p < .01$), uyma ($r = .10, p < .05$) ve güvenlik ($r = .10, p < .05$) değer türleri arasında ise olumlu ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Önyargı ile özaşkınlık ($r = -.19, p < .01$) ve yeniliğe açıklık ($r = -.17, p < .01$) değer boyutları arasında anlamlı ve olumsuz ilişkiler bulunmuşken, muhafazacılık boyutu ($r = .13, p < .05$) ile arasında ise anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunmuştur. Hesaplanan korelasyon değerleri çizelge 3.6’da verilmiştir.

Çizelge 3.6 Önyargı ve Değerler Arasındaki Korelasyonlar

Değerler	Önyargı ile korelasyonlar
Güç	.02
Başarı	.04
Hazcılık	-.15**
Uyarılım	-.12*
Özyönelim	-.13**
Evrenselcilik	-.19**
İyilikseverlik	-.15**
Gelenek	.13**
Uyma	.10*
Güvenlik	.10*
Özaşkınlık	-.19**
Özgenişletim	-.02
Yeniliğe açıklık	-.17**
Muhafazacılık	.13**

* : $p < .05$, ** : $p < .01$

3.2 Değerler

Bu alt bölümde Alevi ve Sünni örneklem grupları değerler açısından karşılaştırılmış ve değerlerle diğer değişkenler arasındaki ilişkilere bakılmıştır.

3.2.1 Alevilerin ve Sünnilerin Değerler Açısından Karşılaştırılması

Katılımcıların Portre Değerler Ölçeğinden aldıkları puanlara göre bir değerlendirme yapıldığında Alevi ve Sünni örneklem gruplarının değer türleri ve değer boyutlarına vermiş oldukları önem sırası şu şekildedir. Alevi örneklem grubunun önem verdiği değer türleri sırasıyla özyönelim (ort:4.98), evrenselcilik (ort:4.95), güvenlik (ort:4.93), iyilikseverlik (ort:4.87), uyma (ort:4.68), başarı (ort:4.54), hazcılık (ort:4.28), uyarılım (ort:4.18), geleneksellik (ort:4.17) ve güç'tür (ort:3.95). Alevi grupta önem verilen değer boyutları da sırasıyla özaşkınlık (ort:4.92), muhafazacılık (ort:4.62), yeniliğe açıklık (ort:4.53) ve özgenişletimdir (ort:4.39). Sünni örneklem grubunda önem verilen değer türleri sırasıyla evrenselcilik (ort:5.20), güvenlik (ort:5.07), iyilikseverlik (ort:4.98), özyönelim (ort:4.95), uyma (ort:4.83), gelenek (ort:4.44), başarı (ort:4.31), hazcılık (4.18), uyarılım (4.13) ve güçtür (3.71). Sünni grupta da değer boyutlarının önem sırası ise şöyledir: özaşkınlık (ort:5.11), muhafazacılık (ort:4.80), yeniliğe açıklık (4.47) ve özgenişletim (4.23).

Portre Değerler Ölçeğinden alınan puanlar çok yönlü varyans çözümlemesi ile karşılaştırılmıştır. Varyans çözümlemesinde mezhep, eğitim ve

cinsiyet bağımsız değişkenler olarak alınmış ve 2 (mezhep) x eğitim (2) x cinsiyet (2) MANOVA desenine uygun çözümleme yapılmıştır. On değer türü ve dört değer boyutu bağımlı değişkenler olarak çözümlemeye alınmıştır. Varyans çözümlemesi sonuçları Çizelge 3.7 ve 3.8’de verilmiştir.

Çizelge 3.7 PDÖ’den alınan puanlara ilişkin ortalama ve standart sapmalar

DEĞ.	MEZ.	CİN.	EĞİTİM	ORT.	S.S.	N
B A Ş A R I	S Ü N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	16,60	4,62	65
			Üniv. Mez.	17,51	4,28	49
			Toplam	16,99	4,48	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	17,39	3,10	59
			Üniv. Mez.	17,56	4,38	77
			Toplam	17,47	3,87	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	16,98	3,98	124
			Üniv. Mez.	17,54	4,33	126
			Toplam	17,26	4,16	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	18,21	4,35	53
			Üniv. Mez.	18,73	4,52	41
			Toplam	18,44	4,40	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	16,84	4,69	51
			Üniv. Mez.	18,89	3,85	54
			Toplam	17,89	4,38	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	17,54	4,55	104
			Üniv. Mez.	18,82	4,13	95
			Toplam	18,15	4,39	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	17,32	4,55	118
			Üniv. Mez.	18,07	4,41	90
			Toplam	17,64	4,49	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	17,14	3,91	110
			Üniv. Mez.	18,11	4,21	131
			Toplam	17,66	4,09	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	17,23	4,25	228
			Üniv. Mez.	18,09	4,28	221
			Toplam	17,65	4,28	449

Çizelge 3.7 PDÖ'den alınan puanlara ilişkin ortalama ve standart sapmalar

DEĞ.	MEZ.	CİN.	EĞİTİM	ORT.	S.S.	N
G Ü Ç	S Ü N N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	10,52	3,49	65
			Üniv. Mez.	10,82	3,79	49
			Toplam	10,65	3,61	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	11,21	3,17	59
			Üniv. Mez.	11,78	3,21	77
			Toplam	11,53	3,19	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	10,85	3,35	124
			Üniv. Mez.	11,40	3,46	126
			Toplam	11,13	3,41	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	12,43	3,56	53
			Üniv. Mez.	11,49	2,60	41
			Toplam	12,02	3,19	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	11,33	3,56	51
			Üniv. Mez.	12,15	3,29	54
			Toplam	11,75	3,43	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	11,89	3,59	104
			Üniv. Mez.	11,86	3,01	95
			Toplam	11,88	3,31	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	11,38	3,63	118
			Üniv. Mez.	11,12	3,30	90
			Toplam	11,27	3,49	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	11,27	3,35	110
			Üniv. Mez.	11,93	3,24	131
			Toplam	11,63	3,29	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	11,33	3,49	228
			Üniv. Mez.	11,60	3,28	221
			Toplam	11,46	3,39	449

H A Z İ C İ L İ K	S Ü N N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	12,37	3,31	65
			Üniv. Mez.	13,32	3,41	49
			Toplam	12,78	3,37	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	12,21	3,22	59
			Üniv. Mez.	12,49	3,43	77
			Toplam	12,37	3,33	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	12,29	3,25	124
			Üniv. Mez.	12,81	3,43	126
			Toplam	12,56	3,35	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	13,17	3,61	53
			Üniv. Mez.	12,39	3,92	41
			Toplam	12,83	3,75	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	11,80	3,11	51
			Üniv. Mez.	13,83	3,07	54
			Toplam	12,85	3,24	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	12,50	3,43	104
			Üniv. Mez.	13,21	3,51	95
			Toplam	12,84	3,48	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	12,73	3,46	118
			Üniv. Mez.	12,89	3,66	90
			Toplam	12,80	3,54	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	12,02	3,16	110
			Üniv. Mez.	13,04	3,34	131
			Toplam	12,58	3,29	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	12,39	3,33	228
			Üniv. Mez.	12,98	3,47	221
			Toplam	12,68	3,41	449

Çizelge 3.7 PDÖ'den alınan puanlara ilişkin ortalama ve standart sapmalar

DEĞ.	MEZ.	CİN.	EĞİTİM	ORT.	S.S.	N
U Y A R I L İ M	S Ü N N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	12,17	3,11	65
			Üniv. Mez.	12,61	3,28	49
			Toplam	12,36	3,18	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	12,63	3,19	59
			Üniv. Mez.	12,38	3,10	77
			Toplam	12,49	3,13	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	12,39	3,15	124
			Üniv. Mez.	12,47	3,16	126
			Toplam	12,43	3,15	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	12,47	3,38	53
			Üniv. Mez.	11,97	3,89	41
			Toplam	12,25	3,60	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	12,25	3,35	51
			Üniv. Mez.	13,28	3,46	54
			Toplam	12,78	3,43	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	12,36	3,35	104
			Üniv. Mez.	12,71	3,69	95
			Toplam	12,53	3,51	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	12,30	3,22	118
			Üniv. Mez.	12,32	3,56	90
			Toplam	12,31	3,37	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	12,45	3,26	110
			Üniv. Mez.	12,75	3,27	131
			Toplam	12,62	3,26	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	12,37	3,23	228
			Üniv. Mez.	12,58	3,39	221
			Toplam	12,47	3,31	449

Ö Z Y Ö N E L İ M	S Ü N N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	19,37	2,84	65
			Üniv. Mez.	20,22	2,97	49
			Toplam	19,74	2,91	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	19,91	8,69	59
			Üniv. Mez.	19,78	2,98	77
			Toplam	19,84	6,12	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	19,63	6,32	124
			Üniv. Mez.	19,95	2,97	126
			Toplam	19,79	4,92	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	19,32	3,35	53
			Üniv. Mez.	19,95	3,33	41
			Toplam	19,59	3,34	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	19,76	3,27	51
			Üniv. Mez.	20,74	2,60	54
			Toplam	20,27	2,97	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	19,54	3,30	104
			Üniv. Mez.	20,40	2,95	95
			Toplam	19,95	3,16	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	19,35	3,06	118
			Üniv. Mez.	20,10	3,12	90
			Toplam	19,67	3,10	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	19,84	6,72	110
			Üniv. Mez.	20,17	2,85	131
			Toplam	20,02	4,99	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	19,59	5,15	228
			Üniv. Mez.	20,14	2,96	221
			Toplam	19,86	4,22	449

Çizelge 3.7 PDÖ'den alınan puanlara ilişkin ortalama ve standart sapmalar

DEĞ.	MEZ.	CİN.	EĞİTİM	ORT.	S.S.	N
E V R E N S E L C İ L İ K	S Ü N N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	31,61	3,76	65
			Üniv. Mez.	32,21	3,50	49
			Toplam	31,87	3,65	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	30,21	4,58	59
			Üniv. Mez.	31,09	3,68	77
			Toplam	30,71	4,11	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	30,94	4,21	124
			Üniv. Mez.	31,52	3,64	126
			Toplam	31,24	3,94	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	28,69	5,29	53
			Üniv. Mez.	30,53	4,59	41
			Toplam	29,50	5,06	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	29,37	6,13	51
			Üniv. Mez.	30,33	4,28	54
			Toplam	29,87	5,26	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	29,03	5,70	104
			Üniv. Mez.	30,42	4,39	95
			Toplam	29,69	5,16	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	30,30	4,72	118
			Üniv. Mez.	31,44	4,10	90
			Toplam	30,79	4,49	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	29,82	5,34	110
			Üniv. Mez.	30,78	3,94	131
			Toplam	30,34	4,65	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	30,07	5,03	228
			Üniv. Mez.	31,05	4,01	221
			Toplam	30,55	4,57	449

İ Y İ L İ K S E V E R L İ K	S Ü N N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	20,21	2,81	65
			Üniv. Mez.	20,14	2,73	49
			Toplam	20,18	2,77	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	19,55	3,53	59
			Üniv. Mez.	19,84	2,51	77
			Toplam	19,72	2,99	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	19,90	3,18	124
			Üniv. Mez.	19,96	2,59	126
			Toplam	19,93	2,89	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	19,36	2,98	53
			Üniv. Mez.	19,41	3,46	41
			Toplam	19,38	3,18	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	19,37	3,54	51
			Üniv. Mez.	19,89	2,68	54
			Toplam	19,64	3,12	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	19,36	3,25	104
			Üniv. Mez.	19,68	3,04	95
			Toplam	19,52	3,15	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	19,83	2,91	118
			Üniv. Mez.	19,81	3,09	90
			Toplam	19,82	2,98	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	19,47	3,52	110
			Üniv. Mez.	19,86	2,57	131
			Toplam	19,68	3,04	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	19,66	3,22	228
			Üniv. Mez.	19,84	2,79	221
			Toplam	19,75	3,01	449

Çizelge 3.7 PDÖ'den alınan puanlara ilişkin ortalama ve standart sapmalar

DEĞ.	MEZ.	CİN.	EĞİTİM	ORT.	S.S.	N
G E L E N E K S E L L İ K	S Ü N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	18,58	2,89	65
			Üniv. Mez.	17,35	3,07	49
			Toplam	18,05	3,02	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	18,51	3,48	59
			Üniv. Mez.	16,88	3,56	77
			Toplam	17,59	3,60	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	18,55	3,17	124
			Üniv. Mez.	17,06	3,37	126
			Toplam	17,80	3,35	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	16,45	3,42	53
			Üniv. Mez.	16,34	3,33	41
			Toplam	16,40	3,36	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	17,88	3,72	51
			Üniv. Mez.	16,04	3,63	54
			Toplam	16,93	3,77	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	17,15	3,63	104
			Üniv. Mez.	16,17	3,49	95
			Toplam	16,68	3,59	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	17,63	3,30	118
			Üniv. Mez.	16,89	3,21	90
			Toplam	17,31	3,28	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	18,22	3,59	110
			Üniv. Mez.	16,53	3,60	131
			Toplam	17,30	3,69	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	17,91	3,45	228
			Üniv. Mez.	16,68	3,44	221
			Toplam	17,30	3,50	449

U Y M A	S Ü N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	19,75	3,60	65
			Üniv. Mez.	19,19	3,65	49
			Toplam	19,51	3,62	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	19,67	3,25	59
			Üniv. Mez.	18,83	3,43	77
			Toplam	19,19	3,37	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	19,71	3,43	124
			Üniv. Mez.	18,97	3,51	126
			Toplam	19,34	3,48	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	18,55	3,19	53
			Üniv. Mez.	18,02	3,55	41
			Toplam	18,32	3,35	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	19,00	3,44	51
			Üniv. Mez.	19,09	2,76	54
			Toplam	19,05	3,09	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	18,77	3,31	104
			Üniv. Mez.	18,63	3,15	95
			Toplam	18,70	3,23	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	19,21	3,46	118
			Üniv. Mez.	18,66	3,63	90
			Toplam	18,97	3,54	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	19,36	3,34	110
			Üniv. Mez.	18,94	3,17	131
			Toplam	19,13	3,25	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	19,28	3,40	228
			Üniv. Mez.	18,82	3,36	221
			Toplam	19,06	3,38	449

Çizelge 3.7 PDÖ'den alınan puanlara ilişkin ortalama ve standart sapmalar

DEĞ.	MEZ.	CİN.	EĞİTİM	ORT.	S.S.	N
G Ü V E N L İ K	S Ü N N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	26,03	2,76	65
			Üniv. Mez.	25,84	3,37	49
			Toplam	25,95	3,08	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	24,94	3,53	59
			Üniv. Mez.	24,80	3,57	77
			Toplam	24,86	3,54	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	25,51	3,18	124
			Üniv. Mez.	25,21	3,52	126
			Toplam	25,36	3,35	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	24,26	2,53	53
			Üniv. Mez.	25,05	3,78	41
			Toplam	24,60	3,14	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	24,77	3,39	51
			Üniv. Mez.	24,68	4,63	54
			Toplam	24,72	4,06	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	24,51	2,98	104
			Üniv. Mez.	24,84	4,27	95
			Toplam	24,67	3,65	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	25,24	2,79	118
			Üniv. Mez.	25,48	3,57	90
			Toplam	25,34	3,14	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	24,86	3,45	110
			Üniv. Mez.	24,75	4,03	131
			Toplam	24,80	3,77	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	25,05	3,12	228
			Üniv. Mez.	25,05	3,85	221
			Toplam	25,05	3,50	449

Ö Z A Ş K I N L İ K	S Ü N N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	51,83	5,39	65
			Üniv. Mez.	52,35	5,47	49
			Toplam	52,05	5,41	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	49,76	7,55	59
			Üniv. Mez.	50,93	5,22	77
			Toplam	50,43	6,34	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	50,85	6,56	124
			Üniv. Mez.	51,48	5,34	126
			Toplam	51,17	5,98	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	48,06	7,69	53
			Üniv. Mez.	49,95	7,65	41
			Toplam	48,88	7,69	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	48,74	9,19	51
			Üniv. Mez.	50,22	6,33	54
			Toplam	49,50	7,85	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	48,39	8,43	104
			Üniv. Mez.	50,10	6,89	95
			Toplam	49,21	7,76	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	50,13	6,76	118
			Üniv. Mez.	51,26	6,62	90
			Toplam	50,62	6,71	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	49,29	8,33	110
			Üniv. Mez.	50,64	5,69	131
			Toplam	50,03	7,04	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	49,73	7,55	228
			Üniv. Mez.	50,89	6,08	221
			Toplam	50,30	6,89	449

Çizelge 3.7 PDÖ'den alınan puanlara ilişkin ortalama ve standart sapmalar

DEĞ.	MEZ.	CİN.	EĞİTİM	ORT.	S.S.	N
Y E N İ İ L İ Ğ E A Ç I K.	S Ü N N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	43,91	6,93	65
			Üniv. Mez.	46,16	8,02	49
			Toplam	44,88	7,47	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	44,75	11,19	59
			Üniv. Mez.	44,65	7,40	77
			Toplam	44,69	9,20	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	44,31	9,18	124
			Üniv. Mez.	45,24	7,65	126
			Toplam	44,78	8,44	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	44,96	8,82	53
			Üniv. Mez.	44,32	9,87	41
			Toplam	44,68	9,25	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	43,82	7,79	51
			Üniv. Mez.	47,85	7,44	54
			Toplam	45,89	7,84	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	44,40	8,31	104
			Üniv. Mez.	46,33	8,71	95
			Toplam	45,32	8,54	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	44,38	7,82	118
			Üniv. Mez.	45,32	8,91	90
			Toplam	44,79	8,30	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	44,32	9,74	110
			Üniv. Mez.	45,97	7,56	131
			Toplam	45,22	8,64	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	44,35	8,78	228
			Üniv. Mez.	45,71	8,12	221
			Toplam	45,02	8,48	449
Ö Z G E N İ Ş L E T İ M	S Ü N N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	39,29	9,34	65
			Üniv. Mez.	40,94	9,63	49
			Toplam	40,00	9,46	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	41,23	7,42	59
			Üniv. Mez.	41,72	8,41	77
			Toplam	41,51	7,97	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	40,21	8,50	124
			Üniv. Mez.	41,42	8,88	126
			Toplam	40,82	8,70	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	43,11	9,28	53
			Üniv. Mez.	42,19	8,47	41
			Toplam	42,71	8,90	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	40,43	8,55	51
			Üniv. Mez.	44,31	8,89	54
			Toplam	42,43	8,90	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	41,79	8,99	104
			Üniv. Mez.	43,40	8,73	95
			Toplam	42,56	8,88	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	41,01	9,47	118
			Üniv. Mez.	41,51	9,09	90
			Toplam	41,23	9,29	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	40,86	7,93	110
			Üniv. Mez.	42,79	8,67	131
			Toplam	41,91	8,38	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	40,94	8,74	228
			Üniv. Mez.	42,27	8,85	221
			Toplam	41,59	8,81	449

Çizelge 3.7 PDÖ'den alınan puanlara ilişkin ortalama ve standart sapmalar

DEĞ.	MEZ.	CİN.	EĞİTİM	ORT.	S.S.	N
M U H A F A Z A C İ L İ K.	S Ü N N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	64,35	7,53	65
			Üniv. Mez.	62,38	7,90	49
			Toplam	63,51	7,72	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	63,12	8,71	59
			Üniv. Mez.	60,52	8,70	77
			Toplam	61,65	8,77	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	63,77	8,10	124
			Üniv. Mez.	61,24	8,42	126
			Toplam	62,49	8,34	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	59,26	7,61	53
			Üniv. Mez.	59,41	8,25	41
			Toplam	59,33	7,85	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	61,64	9,01	51
			Üniv. Mez.	59,81	9,18	54
			Toplam	60,70	9,09	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	60,43	8,37	104
			Üniv. Mez.	59,64	8,74	95
			Toplam	60,05	8,54	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	62,07	7,95	118
			Üniv. Mez.	61,03	8,15	90
			Toplam	61,62	8,04	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	62,44	8,84	110
			Üniv. Mez.	60,23	8,88	131
			Toplam	61,24	8,90	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	62,25	8,38	228
			Üniv. Mez.	60,55	8,58	221
			Toplam	61,41	8,51	449

Çizelge 3.8 Mezhep, Cinsiyet ve Üniversite Mezunu Olup Olmama Durumuna Göre Değer Türü ve Değer Boyutlarına Uygulanan Çok Yönlü Varyans Çözümlemesi (MANOVA) Sonuçları.

Bağımlı değişken	Mezhep (A) Sd:1-441	Eğitim (B) Sd:1-441	Cinsiyet (C) Sd:1-441	A x B Sd: 1-441	A x C Sd: (1-441)	B x C Sd: 1-441	A x B x C Sd:1-441	Hata Vary.
GÜÇ	5.69*	---	-----	-----	-----	-----	-----	11.29
BAŞARI	4.90*	5.01*	-----	-----	-----	-----	-----	18.04
HAZCILIK	---	---	-----	-----	-----	-----	7.24*	11.41
UYARILIM	---	---	-----	-----	-----	-----	-----	11.02
ÖZYÖNELİM	---	---	-----	-----	-----	-----	-----	17.96
EVRENSEL .	12.87*	6.14*	-----	-----	-----	-----	-----	20.18
İYİLİKSEVER .	---	---	-----	-----	-----	-----	-----	9.11
GELENEKSEL .	12.52*	13.66*	-----	-----	-----	-----	-----	11.56
UYMA	4.60*	---	-----	-----	-----	-----	-----	11.37
GÜVENLİK	4.54*	---	-----	-----	-----	-----	-----	12.12
ÖZAKINLIK	9.17*	3.75*	-----	-----	-----	-----	-----	46.36
Y. AÇIKLIK	---	---	-----	-----	-----	-----	4.69*	71.49
ÖZGENİŞ.	4.18*	---	-----	-----	-----	-----	-----	76.65
MUHAFAZA.	10.12*	3.79*	-----	-----	-----	-----	-----	70.39

* : p< .05

Mezhep ve eğitim temel etkilerinin Wilks' Lambda değerleri bazı bağımlı değişkenler yönünden anlamlı farklar olduğuna işaret etmektedir (Wilks' Lambda değerleri sırasıyla .94, .91; serbestlik dereceleri 432). Değerler açısından bakıldığında mezhebin bazı değer türleri ve değer boyutları üzerindeki temel etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre güç ($F(1-441) = 5.69, p < .05$), başarı ($F(1-441) = 4.90, p < .05$), evrenselcilik ($F(1-441) = 12.87, p < .05$), gelenek ($F(1-441) = 12.52, p < .05$), uyma ($F(1-441) = 4.60, p < .05$), güvenlik ($F(1-441) = 4.54, p < .05$) değer türleri ve özaşkınlık ($F(1-441) = 9.18, p < .05$), özgenişletim ($F(1-441) = 4.18, p < .05$) ve muhafazacılık ($F(1-441) = 10.12, p < .05$) değer boyutları üzerindeki temel etkisi anlamlıdır. Sünni katılımcıların evrenselcilik (ort = 31.24), gelenek (ort = 17.80), uyma (ort = 19.34), güvenlik (ort = 25.36) değer türü ve özaşkınlık (ort = 51.17) ve muhafazacılık (ort = 62.50) değer boyutlarındaki ortalamaları Alevi katılımcılarınkinden (evrenselcilik: 29.69, gelenek: 16.68, uyma: 18.70, güvenlik: 24.67, özaşkınlık: 49.21, muhafazacılık: 60.05) anlamlı olarak daha yüksekken, güç (ort = 11.13), başarı (ort = 17.26) değer türleriyle özgenişletim (ort = 40.82) değer boyutundaki ortalamaları, Alevi katılımcılarınkinden (güç: 11.87, başarı: 18.15, özgenişletim: 42.56) anlamlı olarak daha düşüktür.

Cinsiyet temel etkisi açısından bakıldığında, bu değişkenin hiçbir bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir temel etkisinin olmadığı görülmektedir.

Eğitimin değer türlerinden başarı ($F(1-441) = 5.01, p < .05$), evrenselcilik ($F(1-441) = 6.14, p < .05$), gelenek ($F(1-441) = 13.66, p < .05$) ve değer boyutlarından özaşkınlık ($F = 3.75, p < .05$) ve muhafazacılık ($F(1-441) = 3.79, p < .05$) üzerindeki

temel etkisi de anlamlıdır. Buna göre üniversite mezunu katılımcılarının başarı (ort = 18.09), evrenselcilik (ort = 31.05) değer türleri ve özaşkınlık (ort = 50.89) değer boyutu ortalamaları, üniversite mezunu olmayanlarınkinden (başarı:17.23, evrenselcilik: 30.07, özaşkınlık: 49.73) anlamlı olarak daha yüksektir. Ek olarak üniversite mezunu olmayan katılımcıların gelenek değer türü (ort = 17.91) ve muhafazacılık (ort = 62.25) değer boyutu ortalamaları, üniversite mezunu olanlarınkinden (gelenek:16.68, muhafazacılık:60.55) anlamlı olarak daha yüksektir.

Ortak etkilere bakılacak olursa (Tukey kramer testiyle ortak etkinin kaynağı araştırılmıştır.), mezhep-eğitim-cinsiyet ortak etkisinin hazcılık değer tipi ($F(1-441) = 7.24, p<.05$) ile değişime açıklık değer boyutu ($F(1-441) = 4.69, p<.05$) üzerinde anlamlı olduğu görülecektir.

Buna göre üniversite mezunu Alevi erkeklerin hazcılık değer türündeki ortalaması (ort = 13.83), üniversite mezunu olmayan Alevi erkeklerin ortalamasından (ort = 11.80) anlamlı olarak yüksektir ($q(1-449) = 4.36, p<.05$). Ek olarak üniversite mezunu Alevi erkeklerin hazcılık değerindeki ortalaması (ort = 13.83), üniversite mezunu Sünni erkeklerin ortalamasından (ort = 12.49) anlamlı olarak daha yüksektir ($q(1-449) = 3.17, p<.05$).

Değişime açıklık değer boyutunda ise üniversite mezunu Alevi erkeklerin ortalaması (ort = 47.85), üniversite mezunu olmayan Alevi erkeklerin ortalamasından (ort = 43.82) anlamlı olarak yüksektir ($q(1-449) = 3.45, p<.05$). Üniversite mezunu Alevi erkeklerin değişime açıklık değer boyutundaki ortalaması, üniversite mezunu

Sünni erkeklerin ortalamasından anlamlı olarak daha yüksektir ($q(1-449)= 3.01$, $p<.05$). Mezhep-cinsiyet, mezhep-eğitim, eğitim-cinsiyet ortak etkileri ise anlamsızdır.

3.2.2. Değerler ve Toplumsal-Siyasal Kimlik Algıları Arasındaki İlişkiler

Değerler ve toplumsal-siyasal kimlik algıları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla hesaplanan korelasyonlar Çizelge 3.9’da verilmektedir.

Çizelge 3.9 Değerler ve Toplumsal-Siyasal Kimlik Algıları Arasındaki Korelasyonlar

	Milliyetçi muhafazakar		Laik-solcu		Liberal	
	Sünni	Alevi	Sünni	Alevi	Sünni	Alevi
Evrenselcilik		.23**				
İyilikseverlik		.19**				
Gelenek	.43**	.57**				
Uyma	.31**	.32**				
Güvenlik	.28**	.30**				
Başarı						.14*
Özyönelim				.18**		
Uyarılım				.14*		
Hazcılık			.16**			
Özaşkınlık		.23**				
Değişime açıklık			.15*	.15*		
Özgenişletim						
Muhafazacılık	.41**	.49**				

* : $p<.05$, **: $p<.01$

Yukarıdaki çizelgeden de görülebileceği gibi Alevi örneklem grubunda milliyetçi muhafazakar kimlik alanı ile değer türlerinden evrenselcilik ($r=.23$), iyilikseverlik ($r=.19$), gelenek ($r=.57$), uyma ($r=.32$) ve güvenlik ile ($r=.30$) arasında olumlu ve anlamlı ilişkiler vardır. Benzer şekilde değer boyutlarından özaşkınlık ($r=.23$) ve muhafazacılık ile de ($r=.49$) arasında olumlu ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Sünni örneklem grubunda ise milliyetçi muhafazakar kimlik alanı ile değer türlerinden gelenek ($r=.43$), güvenlik ($r=.28$), uyma ($r = .31$) ve değer boyutlarından da muhafazacılık ($r=.41$) ile arasında benzer şekilde olumlu ve anlamlı ilişkiler vardır ($p<.01$).

Laik solcu kimlik alanı ile değerler arasındaki korelasyonlara bakıldığında ise, Alevi örneklem grubunda, bu kimlik alanı ile özyönelim ($r=.18$, $p<.1$) ve uyarılım ($r=.14$, $p<.05$) değer türleri ve değişime açıklık ($r=.15$, $p<.05$) değer boyutu ile arasında olumlu ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Sünni örneklem grubunda ise, laik solcu kimlik alanı ile hazcılık ($r=.16$, $p<.01$) ve güç ($r=.16$, $p<.05$) değer türleri ve değişime açıklık ($r=.15$, $p<.05$) değer boyutu arasında aynı biçimde olumlu ve anlamlı ilişkiler vardır.

Liberal kimlik alanının ise yalnızca Alevi örneklem grubunda, başarı ($r=.14$) değer türü arasında olumlu bir korelasyon hesaplanmıştır ($p<.05$).

3.2.3. Değerler ve Siyasal Tutumlar

Farklı siyasal tutumlara (sağ-orta-sol) sahip bireylerde değerlere bağlı farklılıkların olup olmadığına bakmak için tek yönlü varyans çözümlemesi

yapılmıştır. Alevi örneklem grubunun tamamına yakını sol siyasi tutuma sahip olduğundan, mezhebin karıştırıcı değişken etkisini kontrol etmek için yalnızca Sünni grupta çözümleme yapılmıştır. Çözümleme sonuçları Çizelge 3.10 ve 3.11’de verilmiştir.

Çizelge 3.10 Sünni grupta Siyasal Tutumlar ve Değerler Arasındaki İlişkileri Gösteren Tek Yönlü Varyans Analizi Bulguları (ortalama ve standart sapmalar)

Değerler	Siyasal tutumlar	Ortalama	Standart sapma
Gelenek	Sağ (n:106)	18.93	2.54
	Orta (n:79)	17.52	3.88
	Sol (n:48)	15.41	2.82
Uyma	Sağ (n:106)	20.00	2.98
	Orta (n:79)	19.21	3.71
	Sol (n:48)	17.52	3.80
Güvenlik	Sağ (n:106)	25.61	3.43
	Orta (n:79)	25.01	3.26
	Sol (n:48)	24.98	3.36
Güç	Sağ (n:106)	10.92	3.30
	Orta (n:79)	11.23	3.50
	Sol (n:48)	11.69	3.54
Başarı	Sağ (n:106)	17.20	3.94
	Orta (n:79)	17.48	4.25
	Sol (n:48)	17.10	4.55
Hazcılık	Sağ (n:106)	12.17	3.40
	Orta (n:79)	12.87	3.30
	Sol (n:48)	13.33	3.25
Uyarılım	Sağ (n:106)	12.38	3.24
	Orta (n:79)	12.29	3.20
	Sol (n:48)	12.79	3.19

Çizelge 3.10 Siyasal Tutumlar ve Değerler Arasındaki İlişkileri Gösteren Tek Yönlü Varyans Analizi Bulguları (ortalama ve standart sapmalar)

Değerler	Siyasal tutumlar	Ortalama	Standart sapma
Özyönelim	Sağ (n:106)	19.59	6.76
	Orta (n:79)	19.37	3.06
	Sol (n:48)	20.73	2.58
Evrenselcilik	Sağ (n:106)	31.08	3.48
	Orta (n:79)	30.79	4.34
	Sol (n:48)	32.21	4.21
İyilikseverlik	Sağ (n:106)	19.87	3.48
	Orta (n:79)	20.05	2.85
	Sol (n:48)	19.67	2.81
Özdeşlik	Sağ (n:106)	50.94	5.80
	Orta (n:79)	50.84	6.38
	Sol (n:48)	51.87	5.79
Yeniliğe açıklık	Sağ (n:106)	44.14	9.74
	Orta (n:79)	44.53	7.70
	Sol (n:48)	46.85	7.23
Özgenişletim	Sağ (n:106)	40.50	8.90
	Orta (n:79)	41.00	8.39
	Sol (n:48)	41.58	9.32
Muhafazacılık	Sağ (n:106)	64.55	7.58
	Orta (n:79)	61.74	8.98
	Sol (n:48)	57.91	7.26

Çizelge 3.11 Siyasal Tutumların Değerler Üzerindeki Temel Etkilerine İlişkin F Değerleri ve Serbestlik Dereceleri

Değerler	Siyasal tutum temel etkisi (sd: 2-230)
Geleneksellik	21.44*
Uyma	8.69*
Güvenlik	---
Güç	---
Başarı	---
Hazcılık	---
Uyarılım	---
Özyönelim	---
Evrenselcilik	--
İyilikseverlik	---
Muhafazacılık	11.52*
Özaşkınlık	---
Yeniliğe açıklık	---
Özgenişletim	---

* : $P < .05$

Yapılan tek yönlü varyans çözümlemesi sonuçlarına göre siyasal tutumun gelenekselcilik ($F(2-230) = 21.44$, $p < .05$), uyma ($F = 8.69$, $p < .05$) değer türleri ve muhafazacılık ($F(2-230) = 11.52$, $p < .05$) değer boyutu üzerindeki temel etkisi anlamlıdır. Gruplar arası karşılaştırma sonuçlarına göre gelenek değer türünde sağ görüşlü katılımcıların ortalaması (ort =18.93), sol görüşlülerin (ort =15.41) ve kendilerini sağın ve solun ortasında gören katılımcılarınkinden (ort =17.52) anlamlı olarak daha yüksektir. Benzer biçimde kendini sağın ve solun ortasında gören katılımcıların gelenek değer türündeki ortalaması (ort =17.52) da sol görüşlü katılımcılarınkinden (ort =15.41) anlamlı olarak daha yüksektir.

Uyma değer türünde de sol görüşlü katılımcıların ortalaması (ort =17.52) sağ görüşlülerinkinden (ort =20.00) ve ortadakilerin ortalamasından (ort =19.21)

anlamli olarak daha dūřūktūr. Uyma deęer tūründe saę gōrūřlū katılımcılarla kendini saęın ve solun ortasında bulan katılımcıların ortalamları arasında yine anlamli bir farklılık bulunmamaktadır.

Muhafazacılık deęer boyutunda ise sol gōrūřlū katılımcıların ortalaması (ort =57.91), saę gōrūřlū katılımcıların ortalamlarından (ort =64.55) ve kendini saęın ve solun ortasında bulanların ortalamasından (ort =61.74) anlamli olarak daha dūřūktūr. Saę gōrūřlū katılımcılarla kendilerini saęın ve solun ortasında bulan katılımcıların muhafazacılık deęer boyutu ortalamları arasında anlamli bir farklılık bulunmamaktadır.

3.3 Siyasal Yōnelimler

Bu kesimde Alevi ve Sūnni ōrneklem grupları siyasal tutumlar ve toplumsal-siyasal kimlik algıları ağısından karşılaştırılmıştır. Siyasal tutumlar ve toplumsal-siyasal kimlik algılarıyla diğer değişkenler arasındaki ilişkilere ōnceki bōlūmlerde bakıldığı ięin burada tekrar yinelenmeyecektir.

3.3.1 Alevi ve Sūnni Grupların Siyasal Tutumlar Ağısından Karşılaştırılması

Ōncelikle kategorik deęiřkenler olan siyasal tutumlar ile mezhep arasındaki iliřkileri belirleyebilmek ięin, bařka bir anlatımla saę-orta-sol olmak ūzere 3 farklı siyasal tutumdan birine sahip katılımcıların mezheplere (Alevi-Sūnni)

dağılımları arasındaki farkı görebilmek için Ki-kare çözümlemesi yapılmıştır. Çözümleme sonuçlarına göre mezheple siyasal tutum arasında anlamlı bir bağlantının olduğu görülmüştür $\chi^2 (2, N=429)=202.81$, $p<.05$, Cramer'in V değeri=.69. Verilerin dağılımına bakıldığında Alevilerden sol siyasal tutuma sahip olanların oranının %88.3, sağ siyasal tutuma sahip olanların oranının %1 ve kendilerini sağın ve solun ortasında bulanların oranının da %10.7 olduğu görülmektedir. Sünnilerde ise sol siyasal tutuma sahip olanların oranı %20.6, sağ siyasal tutuma sahip olanların oranı %45.5 ve kendilerini sağın ve solun ortasında bulanların oranı ise %33.9'dur. Bu oranlar arasındaki farkların anlamlı olup olmadıklarını görmek için çoklu karşılaştırmalar yapılmıştır. Sonuçlar Çizelge 3.12'de verilmiştir.

Çizelge 3.12 Siyasal Tutumlarına Göre Oluşturulan Grupların Mezheplere Göre Yapılan Ki-Kare Sonuçları

	Ki-kare	Cramer'in V değeri
Sağ-Sol	170.20*	.72*
Orta-Sol	94.47*	.54*
Sağ-Orta	19.36*	.30*

p<.05

Çoklu karşılaştırma bulgularına göre sağ ve sol siyasal tutumlar arasında anlamlı bir fark vardır $\chi^2 (1, N=329) = 170.20$, $p<.05$, Cramer'in V değeri=.72. Buna göre Alevilerin sol grupta olmaları olasılığı sağ grupta olmaları olasılığından daha yüksektir. Sünnilerin de sağ grupta yer almaları olasılığı sol grupta yer almaları

olasılığından daha yüksektir. Diğer yandan orta ve sol siyasal tutumlar arasındaki fark da anlamlıdır. $\chi^2 (1, N=321) = 94.47, p<.05$, Cramer'in V değeri=.54. Buna göre Sünnilerin orta grupta olmaları olasılığı sol grupta olmaları olasılığından daha yüksektir. Sağ ve orta siyasal tutumlar açısından yapılan ki-kare çözümlemesine göre de anlamlı fark bulunmaktadır $\chi^2 (1, N=208) = 19.36, p<.05$, Cramer'in V değeri=.30. Buna göre Alevilerin orta grupta yer almaları olasılıkları sağ grupta yer almaları olasılığından daha fazladır.

3.3.2 Aleviler ve Sünnilerin Toplumsal-Siyasal Kimlik Algıları Açısından Karşılaştırılması

Alevilerin ve Sünnilerin toplumsal-siyasal kimlik algıları açısından karşılaştırılması için çok yönlü varyans çözümlemesi yapılmıştır. Yapılan çok yönlü varyans çözümlemesinde mezhep, cinsiyet ve eğitim bağımsız değişkenler olarak ele alınırken, toplumsal-siyasal kimlik algısı ölçeğindeki milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı bileşeni, laik-solcu kimlik alanı bileşeni ve liberal kimlik alanı bileşeni bağımlı değişkenler olarak ele alınmıştır. 2 (mezhep) x eğitim (2) x cinsiyet (2) MANOVA deseniinde varyans çözümlemesi uygulanarak elde edilen bulgular aşağıdaki Çizelge 3.13 ve 3.14'de verilmiştir.

Çizelge 3.13 Sosyo-Politik Kimlik Algısı Ölçeğinden alınan puanlara ilişkin ortalama ve standart sapmalar

DEĞ.	MEZ.	CİN.	EĞİTİM	ORT.	S.S.	N
M İ L L İ Y E T Ç İ M U H A F A Z A K A R K İ M L İ K	S Ü N N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	19,63	3,024	65
			Üniv. Mez.	18,10	3,55	49
			Toplam	18,97	3,33	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	19,08	3,26	59
			Üniv. Mez.	18,21	3,29	77
			Toplam	18,58	3,29	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	19,37	3,13	124
			Üniv. Mez.	18,16	3,38	126
			Toplam	18,76	3,31	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	14,73	3,49	53
			Üniv. Mez.	14,19	3,72	41
			Toplam	14,50	3,58	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	16,35	3,72	51
			Üniv. Mez.	13,92	3,98	54
			Toplam	15,10	4,03	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	15,53	3,68	104
			Üniv. Mez.	14,04	3,85	95
			Toplam	14,82	3,82	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	17,43	4,05	118
			Üniv. Mez.	16,32	4,10	90
			Toplam	16,95	4,10	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	17,81	3,72	110
			Üniv. Mez.	16,44	4,15	131
			Toplam	17,07	4,01	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	17,62	3,89	228
			Üniv. Mez.	16,39	4,13	221
			Toplam	17,01	4,05	449
L A İ K S O L C U K İ M L İ K	S Ü N N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	19,63	3,02	65
			Üniv. Mez.	18,10	3,55	49
			Toplam	18,97	3,33	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	19,08	3,26	59
			Üniv. Mez.	18,20	3,29	77
			Toplam	18,58	3,29	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	19,37	3,14	124
			Üniv. Mez.	18,16	3,38	126
			Toplam	18,76	3,31	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	14,73	3,49	53
			Üniv. Mez.	14,19	3,72	41
			Toplam	14,50	3,58	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	16,35	3,71	51
			Üniv. Mez.	13,92	3,98	54
			Toplam	15,10	4,03	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	15,53	3,68	104
			Üniv. Mez.	14,04	3,85	95
			Toplam	14,81	3,82	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	17,43	4,05	118
			Üniv. Mez.	16,32	4,10	90
			Toplam	16,95	4,10	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	17,81	3,72	110
			Üniv. Mez.	16,44	4,15	131
			Toplam	17,07	4,01	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	17,62	3,89	228
			Üniv. Mez.	16,39	4,13	221
			Toplam	17,01	4,05	449

Çizelge 3.13 Sosyo-Politik Kimlik Algısı Ölçeğinden alınan puanlara ilişkin ortalama ve standart sapmalar

DEĞ.	MEZ.	CİN.	EĞİTİM	ORT.	S.S.	N
L İ B E R A L K İ M L İ K	S Ü N İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	10,63	1,80	65
			Üniv. Mez.	10,59	1,24	49
			Toplam	10,62	1,58	114
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	10,39	1,32	59
			Üniv. Mez.	10,83	1,27	77
			Toplam	10,64	1,31	136
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	10,52	1,59	124
			Üniv. Mez.	10,74	1,26	126
			Toplam	10,63	1,43	250
	A L E V İ	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	10,71	1,42	53
			Üniv. Mez.	10,54	1,70	41
			Toplam	10,63	1,54	94
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	10,45	2,23	51
			Üniv. Mez.	10,57	2,05	54
			Toplam	10,51	2,13	105
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	10,58	1,86	104
			Üniv. Mez.	10,56	1,90	95
			Toplam	10,57	1,87	199
	T O P L A M	Kadin	Ün. Mez. Olmayan	10,67	1,63	118
			Üniv. Mez.	10,57	1,46	90
			Toplam	10,62	1,56	208
		Erkek	Ün. Mez. Olmayan	10,42	1,79	110
			Üniv. Mez.	10,72	1,64	131
			Toplam	10,59	1,71	241
		Toplam	Ün. Mez. Olmayan	10,55	1,71	228
			Üniv. Mez.	10,66	1,56	221
			Toplam	10,60	1,64	449

Çizelge 3.14 Mezhep, Cinsiyet ve Üniversite Mezunu Olup Olamama Durumuna Göre Toplumsal-Siyasal Kimlik Algıları Ölçeğine Uygulanan Çok Yönlü Varyans Çözümlemesi (MANOVA) Sonuçları.

Bağımlı değişken	Mezhep (A) Sd:1-441	Eğitim (B) Sd:1-441	Cinsiyet (C) Sd:1-441	A x B Sd:1-441	A x C Sd:1-441	B x C Sd:1-441	A x B x C Sd:1-441	Hata varyansı
Mil-muh.	140.05*	16.15*	-----	-----	-----	-----	-----	12.13
Laik-solcu	100.67*	----	-----	-----	-----	-----	-----	7.36
Liberal	---	---	-----	-----	-----	-----	-----	2.72

p < .05

Mezhep ve eğitim temel etkilerinin Wilks' Lambda değerleri bazı bağımlı değişkenler yönünden anlamlı farklar olduğuna işaret etmektedir (Wilks' Lambda değerleri sırasıyla .66, .96; serbestlik dereceleri 439). Yapılan çok yönlü varyans çözümlemesi sonuçlarına göre toplumsal-siyasal kimlik algılarından milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı ($F(1-441) = 140.05, p < .05$) ve laik-solcu kimlik alanı ($F(1-441) = 100.67, p < .05$) üzerinde mezhep temel etkisi anlamlıdır. Buna göre Sünni katılımcıların milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı ortalamaları (ort = 18.76), Alevi katılımcılarınkinden (ort = 14.82) anlamlı olarak daha yükseken, Alevi katılımcıların laik-solcu kimlik alanı ortalamaları (ort = 16.92), Sünni katılımcılarınkinden (ort = 14.27) anlamlı olarak daha yüksektir.

Eğitim değişkeninin de yalnızca milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı üzerindeki temel etkisi anlamlıdır ($F(1-441) = 16.15, p < .05$). Buna göre üniversite mezunu katılımcıların milliyetçi-muhafazakar kimlik alanındaki ortalamaları (ort = 16.39), üniversite mezunu olmayanlarınkinden anlamlı olarak daha düşüktür (ort = 17.62).

Mezhep-cinsiyet, mezhep-eğitim, eğitim-cinsiyet ve mezhep-eğitim-cinsiyet ortak etkileri ise anlamlı değildir.

4. BÖLÜM

TARTIŞMA

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi bu araştırmada Alevilerde ve Sünnilerde 1) birbirlerine yönelik önyargı düzeyleri karşılaştırılırken önyargının mezhebe, cinsiyete ve eğitim düzeylerine, ayrıca toplumsal temasın göstergeleri olan diğer mezhepten bir bireyle arkadaşlık ve aile dostluğu değişkenlerine bağlı olarak değişip değişmediğine ve farklı siyasal tutumlara sahip bireylerde önyargı düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığına, 2) Önyargı ve değerler ile toplumsal-siyasal kimlik algıları arasındaki ilişkilere, 3) önyargıda olduğu gibi, değerlere ilişkin ortalamaların mezhep, cinsiyet ve eğitim değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına, 4) değerlerle toplumsal-siyasal kimlik algıları arasındaki ilişkilere, 5) toplumsal-siyasal kimlik algılarının mezhep, cinsiyet ve eğitim düzeyine bağlı olarak değişip değişmediğine ve mezhebe bağlı olarak siyasal tutumlardaki değişimlere bakılmıştır. Bu bölümde ise araştırmanın amaçları doğrultusunda yapılan çözümlemeler sonucu ortaya çıkan bulgular ilgili yazın ışığında tartışılmıştır.

4.1 Önyargı

Alevi ve Sünnilerin birbirlerine yönelik önyargıları mezhep, cinsiyet ve eğitim gibi süreksiz değişkenlerin temel etkileri toplumsal temas, siyasal yönelimler ve değerler çerçevesinde ayrı ayrı tartışılmıştır.

4.1.1 Mezhep, Eğitim Düzeyi ve Cinsiyetin Önyargı Üzerindeki Etkisi

Varyans çözümlemesi sonuçlarına göre önyargı üzerinde mezhep temel etkisi anlamdır. Yani çözümleme sonuçları Alevilerde Sünnilere yönelik önyargı, Sünnilerde Alevilere yönelik önyargıdan anlamlı olarak daha büyük olduğunu göstermektedir. Bu bulgu ilk başta beklentilere ters görünebilir. Özellikle Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi incelendiğinde Sünni ağırlıklı bir yönetim anlayışının egemen olduğu ortadadır. Bu Sünni ağırlıklı yönetim anlayışından daha çok Alevilerin mağdur olduğu bir gerçektir. Yaşanan bazı acı olaylar, Alevi kimliğinin yeterince tanınmaması, Alevilerin bulundukları her ortamda kendi kimliklerini özgürce dile getirememesi gibi nedenler birlikte düşünüldüğünde, Sünni grupta Alevilere yönelik önyargının daha büyük olması doğal gibi görünmektedir. Günümüz koşullarında Alevilerin, kimliklerinin dışlandığı, ayrımcılığa maruz kaldıkları yolundaki serzenişleri gündemi belirleyen ana konular olabilmektedir. Sünni ailelerin çocuklarına öğretilen dinsel konuların zorunlu bir ders olarak Alevi ailelerin çocuklarına da okutulması, Alevi köylere cami yapılması, cem evlerinin ibadethane olarak kabul edilmeyip devlet desteğinden yoksun bırakılması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yalnızca Sünni inancı çerçevesinde hizmet görmesi gibi, birçok

nedenle Alevilerin bir ayrımcılığa maruz kaldıkları açıktır. Bu durum Alevileri bir anlamda ikinci sınıf vatandaş konumuna da sokmuştur. Bu ayrımcılığa ek olarak hem Osmanlı devleti zamanında hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde yaşanan bütün o acı olaylar da dikkate alındığında bunların tümünün bazı Sünnilerin Alevilere yönelik yoğun önyargılarından kaynaklandığı da söylenebilir. Az sayıda ilgili araştırmadan biri olan Toprak ve arkadaşlarının (2010) ‘‘Türkiye’de Farklı Olmak, Din ve Muhafazakarlık Ekseninde Ötekileştirilenler’’ konulu yüz yüze derinlemesine görüşme yoluyla yaptıkları bir çalışmanın bulgularına göre, Aleviler kendilerine yönelik önyargı ve toplumsal baskılar nedeniyle çoğu kez kimliklerini saklamak zorunda kalmışlardır. Aleviler açısından toplumsal ilişkilerin sürmesi için kimliklerin saklanması sık sık başvurulan bir yol olmuştur. Toplumsal yaşamda çekilen birçok sıkıntıya ek olarak iş yaşamında da sık sık ayrımcılığa hedef olduklarını belirten Aleviler; özellikle işe alımlarda, atamalarda, devletçe açılan ihalelerde kimlikleri nedeniyle haksızlıklara uğradıklarını dile getirmişlerdir. Toprak ve arkadaşlarına göre dışlanma, ötekileştirme ve ayrımcılığa uğrama Aleviler açısından giderek kabullenir olmaktan çıkmıştır. Alevi kimliğinin saklanmasına artık eskisi kadar gereksinim duyulmamaktadır. Ortak bir bilinçlenmeyle birlikte Sünnilere duyulan kızgınlık da açıkça ifade edilmeye başlamıştır. Söz konusu dışlanmanın etkisiyle ortaya çıkan kızgınlık, bu araştırmada Alevilerde önyargı puanının yüksek olmasını açıklar görülmektedir. Ayrımcılık, toplumsal baskı ve ötekileştirilmenin Alevilerde Sünnilere yönelik önyargıyı arttırdığı söylenebilir.

Bu araştırmada Alevilerin toplumsal temasa, Sünnilerle karşılaştırıldığında daha yatkın oldukları görülmektedir ya da Aleviler sayıca Sünni

nüfustan daha küçük olduklarından bir arada yaşamanın bir gerekliliği olarak daha yoğun toplumsal temas içinde olmak zorundadırlar. Veriler çözümlendiğinde görülmektedir ki Alevilerin bütününe yakını Sünni bir yakın arkadaşına ya da Sünni bir aile dostuna sahip olduğunu söylemektedir. Ancak Sünnilerde bunu söyleyenlerin oranı yarı yarıya düşmektedir. Buna karşın, Alevilerde önyargı puanı ortalaması daha yüksektir. Troop'un (2006) bulgularına göre de toplumsal temasın çoğunluk grubunun azınlık grubuna yönelik önyargısı üzerindeki azaltıcı etkisi, haksızlığa uğramış ve ikinci sınıf yurttaşlar konumuna düşürülmüş bir azınlığın çoğunluğa yönelik önyargısı üzerindeki azaltıcı etkisinden daha büyüktür. Aynı araştırmanın bulgularına göre de ayrımcılığa maruz kaldığını düşünen azınlık grubunun çoğunluk grubuna duyduğu yakınlık ya da samimiyet, çoğunluk grubunun bu azınlık grubuna duyduğu yakınlıktan daha düşüktür. Yani algılanan ayrımcılık karşı gruba olan yakınlığın azalmasına neden olmaktadır. Alevilerin de ayrımcılığa maruz kalması ya da ötekileştirilmeleri Sünnilere karşı yakınlıklarının azalmasına ve toplumsal temasın etkisinin yok olmasına yol açmış olabilir. Monteith ve Spicer'in (2000) bulgularına göre ABD'de siyah katılımcıların beyazlara yönelik olumsuz tutumları, algıladıkları ırkçılığa karşı bir tepkidir. Alevilerde Sünnilere yönelik önyargının Sünnilerde Alevilere yönelik olandan daha büyük olmasının nedeni de bu çerçevede değerlendirilebilir.

Eğitim düzeyinin önyargı üzerindeki temel etkisi anlamlıdır. Eğitim düzeyi yüksek olan katılımcıların önyargı düzeyi, eğitim düzeyi düşük olanlarınkinden daha düşüktür. Bu çalışmada eğitim düzeyi, örneklem grubundaki katılımcı sayısının yetersizliği nedeniyle üniversite mezunu olanlar (4 yıllık lisans)

ve üniversite mezunu olmayanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Alevi ve Sünnilerin birbirlerine yönelik önyargı düzeylerinin eğitim düzeyi ile ters orantılı bir biçimde değişmesi yani eğitim düzeyi yüksek katılımcıların önyargı düzeyinin eğitim düzeyi düşük olanlarınkinden daha düşük olması, yazındaki diğer araştırmaların bulguları ile tutarlıdır (Allport, 1958; Pettigrew ve Meertens, 1995). Üniversite çatısı altında öğrencileri bilimsel ve gerçekçi bilgilerle donatan bir eğitim süreci, bireyin kalıp yargıları ve kulaktan dolma bilgileri bir kenara bırakabilmesine ve daha bilinçli ve sağlıklı tutumlar edinmesine katkıda bulunmaktadır. Kişinin üniversitede kazandığı yaşam görüşünün kişilerarası ilişkilerden iş yaşamına kadar geniş bir yelpazede etkili olacağı açıktır. Dolayısıyla eğitim düzeyinin ve kalitesinin arttırılmasının hem Aleviler ve hem de Sünniler için karşılıklı olarak tabuların yıkılmasına ve birbirlerine karşı olumsuz önyargıların azaltılmasına katkıda bulunabilir.

Cinsiyetin önyargı üzerindeki temel etkisi ise anlamlı değildir. Erkek ve kadınların önyargı ortalamaları arasında farkın olmaması, Alevi ve Sünnilerin birbirlerine yönelik önyargılarının cinsiyetten etkilenmediğini göstermektedir.

4.1.2 Toplumsal Temasın Önyargı Üzerindeki Etkisi

Toplumsal temasın önyargı üzerindeki etkisine karşı mezhepten yakın bir arkadaşına ve aile dostuna sahip olup olmamaya bağlı olarak bakılmıştır. Alevilerin tamamına yakınının Sünni bir yakın arkadaşına veya Sünni bir aile dostu olduğu için yalnızca Sünni örneklem grubunda toplumsal temasın etkisine bakılmıştır. Toplumsal

temasın önyargı üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açtığı görülmektedir. Sünni grupta, Alevi bir yakın arkadaş ya da Alevi bir aile dostuna sahip olan katılımcıların önyargı düzeyi sahip olmayanlarınkinden anlamlı olarak daha yüksektir. Bu bakımdan bu araştırmanın bulguları yazındaki bir çok araştırmanın bulguları ile tutarlıdır (Herek ve Capitanio, 1996; Pettigrew, 1997; Wright ve arkadaşları, 1997; Halsam, McGarty ve Turner, 1999; Liebkind ve McAlister, 1999).

Allport'a (1958) göre toplumsal temasın önyargıyı azaltıcı etkisinin görülebilmesi için karşılıklı işbirliği, eşit konumlarda bulunma, sık temas ve kurumsal destek koşulları yerine getirilmelidir. Ancak bu araştırmada bu koşulların olup olmadığına bakılmaksızın doğrudan karşı mezhepten yakın bir arkadaş ya da aile dostuna sahip olup olmama temelinde Sünni grup içinde bir karşılaştırma yapılmıştır. Pettigrew ve Tropp'a (2000) göre de Allport'un öne sürdüğü bu dört koşul toplumsal temasın önyargıyı azaltması için olmazsa olmaz koşullar değildir. Paolini, Hewson, Cairns ve Voci'ye (2004) göre de karşı gruptan bir arkadaş ya da aile dostu olma, o gruba ilgili önyargının azalmasına neden olmaktadır.

Alevi bir yakın arkadaş ya da aile dostu yoluyla toplumsal temas, Sünnilerin Alevilere yönelik olumsuz kalıp yargılarını da azaltır görünmektedir. Türkdoğan'ın (2006) üniversite gençleri üzerinde bir araştırmasının sonuçlarına göre, araştırmaya katılan Sünni üniversiteli gençlerin yalnızca % 37'si Alevi bir topluluğu ziyaret etmiştir. Büyük çoğunluğu hiçbir alevi topluluğu ziyaret etmemiş ya da bir Aleviyi yakından tanımamış, onunla temas kurmamıştır. Ayrıca 'Alevilerle Bektaşiler arasında önemli bir fark buluyor musunuz?' sorusuna 103 kişiden yalnızca 20'si yanıt verebilmiştir. Ondört öğretim üyesinden yalnızca 8'i bu soruyu

yanıtlayabilmiştir. Ek olarak ‘İran Şiası ile Alevilik arasında önemli bir fark var mıdır?’ sorusuna katılımcıların %72’si ‘fikrim yok’ yanıtı vermiştir. Bu veriler, araştırmaya katılanların Alevilerle herhangi bir temas kurmak bir yana, Alevi toplulukla ilgili herhangi bir bilgilerinin de olmadığını açıkça göstermektedir. Aynı araştırmanın bulgularına göre, Alevilere yönelik, ‘dinde ikilik çıkarırlar’, ‘mum söndü yaparlar’, ‘içki içerler’, ‘gusül abdesti almazlar’, ‘oruç tutmazlar’, ‘gizli merasim yaparlar’, ‘ahlaksızdırlar’, ‘ensest yaparlar’ gibi birçok olumsuz kalıp yargılar da bulunmaktadır. Bu koşullar altında, Sünnilerde Alevilere yönelik bu olumsuz bakış açısının ortadan kalkması ancak karşı grubun daha iyi tanınmasıyla gerçekleşebilir. Araştırma bulgularına göre de Alevi bir arkadaşın ya da aile dostunun Alevi topluluğunun tanınmasında ve böylece önyargının azalmasında önemli bir işlevinin olduğu da ortadadır.

Sünnilerle toplumsal temas puanı ortalaması, Sünnilerin Alevilerle toplumsal temas puanı ortalamasının yaklaşık iki katı kadar olmasına karşın Alevilerin Sünnilere karşı niçin daha önyargılı oldukları yukarıda da açıklandığı gibi ayrımcılığa maruz kalmanın olumsuz etkileri çerçevesinde değerlendirilebilir. Her ne kadar Allport’un toplumsal temas koşullarının tamamının varlığı Sünniler açısından gerekli olmasa da Alevilerin Sünnilere yönelik önyargısının azalması açısından gerekli olduğu söylenebilir. Özellikle de eşit konumda bulunma koşulunun varlığı, Alevilerin sık sık ayrımcılığa ve haksızlıklara maruz kaldıklarını düşünmelerinin önüne geçebilir. Bu yolla da toplumsal temasın Alevilerin Sünnilere yönelik önyargısı üzerinde azaltıcı etkisinin görülmesi beklenebilir.

4.1.3 Önyargı ve Siyasal Yönelimler Arasındaki İlişkiler

Siyasal yönelimlerle önyargı arasındaki ilişkileri görmek amacıyla öncelikle sağ, orta ve sol boyutlarından oluşan siyasal tutumlara bağlı olarak önyargı puanları ortalamasının farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır. Alevi grubun tamamına yakını sol siyasal tutuma sahip olduğu için çözümlemeler yalnızca Sünni grupta yapılabilmektedir. Tek yönlü varyans çözümlemesi sonuçlarına göre sol ve orta siyasal tutuma sahip Sünni katılımcıların Alevilere yönelik önyargı düzeyleri sağ siyasal tutuma sahip Sünni katılımcılarınkinden anlamlı olarak daha düşüktür. Ek olarak, sol siyasal tutuma sahip Sünni katılımcıların Alevilere yönelik önyargı düzeyi orta siyasal tutuma sahip Sünni katılımcılarınkinden de anlamlı olarak daha düşüktür. Başka bir anlatımla, siyasal tutum açısından soldan sağa kaydıkça Alevilere yönelik önyargılar da artmaktadır. Türkiye’de solun Alevilere daha yakın durmasının ve sağın da Sünni ağırlıklı yaklaşımının, Alevilere yönelik tutumları etkilediği söylenebilir. Bu araştırmanın bulguları ile yazındaki diğer araştırma bulguları tutarlı görünmektedir. Prezza, Zampatti, Pacilli ve Paoliello’nun (2008) İtalya’da yaptıkları bir araştırmanın bulgularına göre sol siyasal tutuma sahip katılımcılar, sağ siyasal tutuma sahip olanlardan anlamlı olarak daha önyargılıdır. Ek olarak, aynı araştırmanın bulgularına göre sol siyasal yönelimli yerel yönetimlerin olduğu bölgelerde önyargı düzeyi, sağ siyasal yönelimli yerel yönetimlerin olduğu bölgelerdekenden daha düşüktür. Rodriguez, Herrero, Ovejero ve Torres’in (2009) bulgularına göre de sağ siyasal tutuma sahip ergenler de daha önyargılı tutumlar sergilemektedirler.

Toplumsal-siyasal kimlik algıları ile önyargı arasındaki ilişkilere bakmak için de bu değişkenler arasındaki korelasyonlar hesaplanmıştır. Sünni grupta milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı ile Alevilere yönelik önyargı arasında olumlu bir ilişki varken, laik-solcu kimlik alanı ile önyargı arasında olumsuz bir ilişki bulunmaktadır. Liberal kimlik alanı ile Alevilere yönelik önyargı arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Diğer bir anlatımla, Sünni grupta milliyetçi muhafazakarlık arttıkça önyargıda bir artış görülürken laik solculuk arttıkça önyargıda bir düşme görülmektedir. Laik solcu kimliğin sol siyasal tutumla, milliyetçi-muhafazakar kimliğin de sağ siyasal tutumla daha çok özdeşleştiği düşünülecek olursa, Sünni grupta toplumsal-siyasal kimlik alanlarına bağlı olarak önyargı düzeyindeki farklılaşmalar doğal görünmektedir.

Alevi örneklem grubunda ise milliyetçi-muhafazakar kimlik alanıyla ve laik-solcu kimlik alanı ile Sünnilere yönelik önyargı arasında herhangi bir ilişki bulunmazken, liberal kimlik alanı ile Sünnilere yönelik önyargı arasında olumsuz bir ilişki bulunmuştur. Yani liberallik düzeyi arttıkça önyargı düzeyinde azalma görülmektedir. Pettigrew ve Meertens'e (1995) göre de, siyasal muhafazakarlık önyargı düzeyi açısından belirleyici bir değişkendir. Önyargıyı etkileme açısından, Sünni örneklem grubunda milliyetçi-muhafazakar ve laik-solcu kimliğin yerini, Alevi örneklem grubunda liberal kimliğin aldığı söylenebilir. Çünkü Alevilerin sol siyasal tutum ve laik solcu kimlikle özdeşleşmişlerdir. Yani bu siyasal kimlikler, siyasal yönelimler bölümünde de tartışıldığı gibi, Alevi grupta sabitlenmiş ve Alevi kimliğinin bir parçası haline gelmiştir. Liberal kimlik alanı ise Alevi grupta bireyden bireye değişebilen bir kimlik alanıdır. Bu durumda siyasal muhafazakarlık ile

önyargı düzeyi arasındaki anlamlı ilişkinin; Sünnilerde milliyetçi-muhafazakar ve laik-solcu kimlik alanları ile önyargı arasındaki ilişki olarak açıklanırken Alevilerde ise liberal kimlik alanı ile önyargı arasındaki ilişki olarak açıklandığı söylenebilir.

4.1.4 Önyargı ve Değerler Arasındaki İlişkiler

Önyargı ve değerler arasında hesaplanan korelasyonlara bakıldığında önyargı ile değer türlerinden gelenek, uyma ve güvenlik arasında olumlu ilişkilerin olduğu görülmektedir. Değer türlerinden hazcılık, uyarılım, özyönelim, evrenselcilik ve iyilikseverlikle arasında ise olumsuz ilişkiler vardır. Burada Smith ve Schwartz'ın değer türleri tanımlarına kısaca değinmek yararlı olacaktır. Smith ve Schwartz'a (1997) göre hazcılık bedensel haz ve duygusal doyum arayışı, uyarılım heyecan ve yenilik arayışı, özyönelim bağımsız düşünme ve davranma eğilimi, evrenselcilik bütün insanlar için anlayışlı ve hoşgörülü olma, iyilikseverlik bireyin yakın olduğu kişilerin esenliğini koruma ve güçlendirmek, geleneksellik kültürel ve dinsel uygulamalara ve anlayışlara saygı ve bağlılık, uyma başkalarına zarar verebilecek ya da toplumsal beklentilere aykırı dürtül ve davranışların kısıtlanması, son olarak güvenlik de benlik, toplum ve ilişkiler için güvenlik ve istikrar arayışı anlamına gelmektedir. Değer türlerinin tanımlarına bakıldığında önyargıyla aralarında olumsuz ilişki bulunan değerlerin daha çok liberal, özgürlükçü bir eğilime işaret ettiği, önyargı ile arasında olumsuz ilişkiler bulunan değerlerin ise daha çok muhafazakar bir eğilime işaret ettiği söylenebilir. Muhafazakar eğilimli bireylerin; liberal, özgürlükçü eğilimlere sahip bireylerle karşılaştırıldığında daha önyargılı oldukları göz önüne alındığında, değer türleri ile önyargı arasındaki ilişkilerin de beklenen

yönde tutarlı olduğu görülebilir. Özellikle bu araştırmanın bulgularına göre, evrenselcilik ve hazcılık değeri türü eğitim düzeyi yüksek olanlarda daha baskınken, geleneksellik de eğitim düzeyi düşük olanlarda daha baskın olan bir değeri türüdür. Schwartz ve arkadaşlarına (2008) göre de eğitim düzeyi düşük olanlar geleneksellik, uyma ve güvenlik değerlerine daha çok önem vermektedirler. Eğitim düzeyi ile önyargı arasındaki olumsuz ilişki çerçevesinde bulguların tutarlılığı daha da belirginleşmektedir. Feather ve McKee'nin (2008) bulgularına göre de güvenlik değeri türü ile önyargı arasında olumlu bir ilişki varken, evrenselcilik ve iyilikseverlik değeri türleri ile önyargı arasında olumsuz bir ilişki bulunmaktadır. Saroglou, Lamkaddem, Pachterbeke ve Buxant'ın (2009) İslami yaşam biçiminin bir göstergesi olarak peçeye yönelik tutumlarla değerler arasındaki ilişkilere baktıkları bir araştırmanın bulgularına göre de evrenselcilik, özyönelim ve iyilikseverlik değeri türlerine önem veren katılımcılar peçeye karşı daha hoşgörölü ve önyargısızdılar. Schwartz ve Lilach'ın (1995) dış grupla temas kurmaya istekli olma ile değerler arasındaki ilişkiyi inceledikleri bir araştırmanın bulgularına göre de önyargının karşıtı bir tutum olarak dış grupla toplumsal temasa istekli olma ile güvenlik, geleneksellik ve uyma değerleri arasında olumsuz ilişkiler varken, evrenselcilik ve özyönelim değerleri ile arasında olumlu ilişkiler vardır. Ek olarak, Gümüş'ün (2009) bulgularına göre yine hazcılık ve uyarılım ile başkalarından bağımsız ve başkalarıyla eşit konumlarda olmaya ve bireyler arası eşitliğe vurgu yapan bir özellik olarak yatay bireysellik arasında (Singelis ve ark., 1995) olumlu bir ilişki bulunmaktadır. Eşitlikçi bir kişilik yapısıyla arasında olumlu ilişkiler bulunan hazcılık ve uyarılım değeri türleri ile önyargı arasındaki olumsuz ilişki de beklenen yöndedir. Bu çerçevede, değeri türlerinin işaret ettiğı kişilik yapıları açısından, yaşamdan zevk

almayı seven, heyecan ve yenilik arayışında olan, bağımsız düşünme ve davranma eğilimli, eşitlikçiliğe ve hoşgörüye önem veren, yakınlarının esenliğini korumayı önemseyen kişilerin önyargı puanlarının görece düşük; kültürel ve dinsel uygulamalara saygı ve bağlılık göstermeyi, başkalarına zarar verebilecek toplumsal dürtülerin ve davranışların kısıtlanmasını, benlik ve toplum için güvenlik ve istikrar arayışını önemseyen kişilik yapılarına sahip bireylerin önyargı puanlarının da görece yüksek olması bu çalışmanın bulguları olarak değerler ve önyargı arasındaki ilişkilerin bir özeti sayılabilir.

4.2 Değerler

Bu bölümde değerlerin mezhep, cinsiyet ve eğitim değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular yazındaki diğer bulgular ışığında tartışılmıştır. Ek olarak değerlerle siyasal yönelimler arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesi amacıyla değerlerle toplumsal-siyasal kimlik algıları arasındaki ilişkiler hakkındaki bulgularla değerlerin siyasal tutumlara bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadıklarına ilişkin bulgular yazındaki diğer bulgular çerçevesinde değerlendirilmiş ve Türk toplumundaki siyasal yönelimlerin üzerinde durulmuştur.

4.2.1 Mezhep, Eğitim Düzeyi ve Cinsiyetin Değerler Üzerindeki Etkileri

Güç, başarı, evrenselcilik, geleneksellik, güvenlik, uyma değer türleri ile muhafazacılık ve özgenişletim değer boyuları üzerindeki mezhep temel etkisi anlamlıdır. Sünni katılımcıların geleneksellik, güvenlik, uyma ve evrenselcilik değer

türleri ile muhafazacılık değer boyutu ortalamaları Alevilerinkilerden anlamlı olarak daha yüksektir. Alevi katılımcıların da güç ve başarı değer türleri ile özgenişletim değer boyutu ortalamaları Sünnilerinkilerden daha yüksektir. Güvenlik, uyma ve geleneksellik gibi toplulukçuğa (Gümüş,2009) ve muhafazakarlığa işaret eden değer türlerinin Sünnilerde Alevilerde olduğundan daha baskın çıkması ve ek olarak, güç ve başarı gibi bireysel başarı ve baskınlık güdüsünü yönlendiren (Demirutku, 2010) ve başarı gibi bireyselliğe işaret eden (Gümüş, 2009) bir değer türünün de Alevilerde daha baskın çıkması, Alevi topluluğunun kırsaldan göç ederek kentleşmenin etkisiyle Sünni toplulukla karşılaştırıldığında daha fazla bireyselleşmesinin bir göstergesi sayılabilir. Özellikle 1950’lerden sonra kırsaldan kente göçün giderek arttığı bir süreç yaşanmaktadır. Geçmişte yaşanan bazı tatsız olaylar nedeniyle yüzyıllarca kapalı bir toplum olarak köylerde yalıtılmış olarak yaşamak zorunda kalan Alevi toplumu, bu göçlerle birlikte geleneksel kimliğini koruyabileceği koşullardan yoksun kentlerde yaşamını sürdürmek zorunda kalmıştır. Dönmez’e (2007) göre cemaat yaşamının egemen, dedelik kurumunun etkin olduğu köydeki yaşam biçimi, şehir yaşamında uygulama zorluklarıyla karşılaşmıştır. Köydeki toplumsal ortamın şehirde bulunmayışı ve dinsel ritüellerin köylerdeki gibi yerine getirilemez oluşu, Alevilerin birçoğunun geleneksel değerlerine yabancılaşmasına neden olmuştur. Belge’ye (1990) göre göçen insan, yer değiştirirken, önceden içinde bulunduğu topluluktan ayrılmış olur ve dolayısıyla yeni ortamı ona farklı bir kültürel çerçeve sunar. Göç eden kişi, artık bu yeni koşullarda eski toplumsal ilişkilerini biçimlendiren değerler sisteminin geçerliliğini yitirdiğini görür. Bu durumda göç eden insanların bireyselleşecekleri beklenebilir (Okan, 2004). Aleviler açısından da, kırsaldan kente göçün, geleneksellikten sıyrılıp bireyselleşmeye doğru hızlı adımlar atılmasına

neden olduğu söylenebilir. Göç ve kentleşme Sünniler için de geçerli bir durumdur. Ancak Sünni ağırlıklı bir Türkiye’de köyde yaşanan geleneksel ve dinsel kimliğin kentlerde yaşanmaması gibi bir durum Sünniler açısından pek geçerli değildir. Dolayısıyla kimliklerini sürdürmeleri görece kolay olan Sünnilerde geleneksel değerlerden kopuş Alevilerde olduğu kadar keskin olmamıştır.

Güvenlik, uyma ve geleneksellik gibi toplulukçu ve muhafazakar bir kimlik yapısına işaret eden değer türlerinin Sünnilerde, güç ve başarı gibi değer türlerinin de Alevilerde daha baskın olmasının yukarıda açıklanan bir sürecin sonucu olduğu söylenebilir. Özellikle bireysel başarı ve baskınlık güdüsünü yönlendiren güç ve başarı değerlerine, Alevi toplumu gibi uzun yıllar ikinci planda kalmış bir toplulukta daha çok önem verilmesine, yaşanan bu sürece karşı bir uyanışın belirtisi olarak yaklaşmak mümkündür. Özellikle toplumsal konuma önem verme, insanlar üzerinde baskınlık kurma anlamına gelen güç değerinin, Sünnilerle karşılaştırıldığında Alevilerde daha önemli çıkması dikkat çekici bir durumdur. Evrenselcilik değerine, muhafazacılık değer boyutu gibi Alevilerle karşılaştırıldığında Sünnilerde daha fazla önem verilmesinin, Türk toplumunun geleneksel değerlerinin evrenselci yapısına işaret ettiği söylenebilir. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı’nın (2000) Türk öğretmenlerinden oluşan bir örneklem üzerinde yaptıkları bir çalışmada da birbirlerine bitişik uyma ve güvenlik değer türleri alanları ile evrenselcilik değer türü alanının birleştiği gözlenmektedir. Dolayısıyla Sünnilerde, hem muhafazacılık değer boyutuna hem de evrenselcilik değer türüne bir arada daha fazla önem verilmesi beklendik bir durumdur.

Eğitimin ise başarı, evrenselcilik, geleneksellik değer türleri ile özaşkınlık ve muhafazacılık değer boyutları üzerindeki temel etkisi anlamlıdır. Diğer bir anlatımla, üniversite mezunu katılımcıların evrenselcilik ve başarı değer türü ve özaşkınlık değer boyutu ortalamaları üniversite mezunu olmayanlarıkinden, üniversite mezunu olmayan katılımcıların geleneksellik değer türü ile muhafazacılık değer boyutu ortalamaları da, üniversite mezunu katılımcılarınkinden anlamlı olarak daha yüksektir. Diğer bir deyişle, eğitim düzeyi yükseldikçe başarı ve evrenselcilik değer türü ile özaşkınlık değer boyutunun önemi artarken geleneksellik değer türü ile muhafazacılık değer boyutunun önemi azalmaktadır. Bu bulgular yazındaki diğer araştırma bulguları ile tutarlıdır (Schwarz ve Gibson, 1998; Schwartz ve ark., 2008; Schwartz ve ark., 2001; Schwartz ve ark., 2009). Dolayısıyla üniversite eğitiminin kişiye kişisel başarı yönelimli, geniş görüşlü ve eşitlik anlayışına dayalı, geleneksel ve dinsel değerlerden çok evrensel değerlere önem veren, bireyselci bir kimlik kazandırdığı söylenebilir.

Araştırma bulgularına göre cinsiyet değişkeninin hiçbir değer türü ve değer boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Bu sonuç değerlerde cinsiyete göre bir farklılaşmanın olmayabileceğini göstermektedir. Demirutku'ya (2010) göre de erkeklerin ve kadınların değer yönelimleri farklı olmaktan çok benzerdir. Bu durum yazındaki diğer araştırmalarla da tutarlıdır (Başaran, 2004; İmamoğlu ve Karakatipoğlu-Aygün, 1999; Schwartz ve Rubel, 2005).

Mezhep-cinsiyet-eğitim ortak etkisi de hazcılık değer türü ile değişime açıklık değer boyutu üzerinde etkili çıkmıştır. Çözümleme sonuçları üniversite

mezunu Alevi erkeklerin hazcılık değer türü ile değişime açıklık değer boyutu ortalamalarının,  niversite mezunu olmayan Alevi erkeklerinkinden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ek olarak, Alevi  niversite mezunu erkeklerin hazcılık değer türü ile değişime açıklık değer boyutu ortalamaları Sünni  niversite mezunu erkeklerin ortalamalarından daha yüksek bulunmuştur. Kişinin zevk ve duyumsal doyum arayışı ve yaşamdan keyif alma eğilimi olarak tanımlanabilecek hazcılık değer türü ile muhafazacılık gibi toplulukçu bir değer boyutunun tam zıttı olan yeniliğe açıklık değer boyutu Gümüş'e (2009) göre bireyselci değerlerdir. Daha önce de belirtildiği gibi kentleşmenin Alevi topluluğunda daha hızlı biçimde geleneksellikten sıyrılıp bireyselleşmeye neden olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu bulguların da beklenebileceği görülmektedir.

4.2.2 Değerler ve Siyasal Yönelimler Arasındaki İlişkiler

Öncelikle değerlerle toplumsal-siyasal kimlik algıları arasındaki korelasyonlar hesaplanmıştır. Hesaplanan bu korelasyon değerlerine göre Sünni  rneklem grubunda milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı ile gelenek, güvenlik, uyma değer türleri ve muhafazacılık değer boyutu arasında olumlu ve anlamlı ilişkiler vardır. Alevi  rneklem grubunda ise milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı ile geleneksellik, güvenlik, uyma değer türleri ve muhafazacılık değer boyutuna ek olarak, evrenselcilik, iyilikseverlik değer türleri ve özaşkınlık değer boyutu arasında da benzer biçimde olumlu ve anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Laik-solcu kimlik alanı ile değerler arasındaki ilişkilere bakılacak olursa, Alevi  rneklem grubunda laik-solcu kimlikle özyönelim ve uyarılım değer türleri ve yeniliğe açıklık değer boyutu

arasında olumlu ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Sünni örneklem grubunda ise laik-solcu kimlik alanı ile hazcılık değer türü ve yeniliğe açıklık değer boyutu arasında olumlu ve anlamlı ilişkiler vardır. Liberal kimlik alanını ile yalnızca Alevi örneklem grubunda, başarı değer türü arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur.

Bu sonuçlar hem Alevi topluluğunda hem de Sünni topluluğunda toplumsal-siyasal kimlik algılarının benzer olduğunu göstermektedir. Örneğin milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı ile her iki örneklem grubunda da geleneksellik, uyma ve güvenlik değer türleri ve muhafazacılık değer boyutu arasında olumlu ilişkiler bulunmaktadır. Ek olarak, Alevilerde bu kimlik alanı ile evrenselcilik ve iyilikseverlik değer türleri ve doğal olarak özaşkınlık değer boyutu arasında da olumlu ilişkiler bulunmaktadır. Bu durum, muhafazacılık değer boyutu ile özaşkınlık değer boyutunun birbirlerine yakın değer boyutları olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, Kuşdil ve Kağıtçıbaşı'nın (2000) çalışmalarındaki evrenselcilik değer türünün uyma ve güvenlik değer türü ile birleştiği bulgusuyla da tutarlı görünmektedir.

Bu çerçevede, Sünni topluluğunda milliyetçi-muhafazakar kimlik alanının, geleneksel ve dinsel yaşama ve düşüncelere bağlı, aşırılıktan ve radikallikten kaçınan ve aidiyet duygusuna önem veren, ulusal güvenliğe ve toplumsal düzene öncelik tanıyan bir yapıya sahip olduğunu söylenebilir. Güldü'nün (2010) bulgularına göre de toplumsal düzenin sürmesini isteme ve ulusal güvenlik değerlerini içeren güvenlik-uyma bileşik değer türüne en çok önem verenler milliyetçilerken, geleneksellik değer türüne en çok önem verenler de

muhafazakarlardır. Alevi toplumunda milliyetçi-muhafazakarlık aynı zamanda toplumsal adalete, eşitliğe, yardımseverliğe de vurgu yapan bir kimlik alanıdır. Güldü'ye (2010) göre evrenselcilik gerektiğinde sistemin dönüşümünü haklı gösteren bir anlayışı simgeler ve tutuculuktan arınmayı gerektirir. Böylece, Alevi toplumunda muhafazacılık değer boyutu yanında özaşkınlık değer boyutunun da milliyetçi-muhafazakar kimlik alanıyla olumlu olarak ilişkili olmasının, Alevilerdeki bu toplumsal-siyasal kimlik algısının Sünnilerdeki milliyetçi-muhafazakarlık kadar tutucu olmadığını ve biraz daha ılımlı olduğunu gösterdiği söylenebilir.

Laik-solcu kimlik alanı ile Alevilerde özyönelim ve uyarılım değer türleri ve Sünnilerde ise hazcılık değer türü arasında olumlu ilişki vardır ve her iki grupta da bu kimlik alanıyla yeniliğe açıklık değer boyutu arasında olumlu bir ilişki bulunmaktadır. Laik-solculuk Alevilerde ve Sünnilerde farklı değer türlerine hitap etmekle birlikte, bu değer türleri birbirlerine en yakın olanlardır ve yeniliğe açıklık değer boyutu içindedirler. Yani laik solculuk Alevi toplumunda bağımsız düşünmeye ve davranmaya önem veren, yenilik arayışlarına açıklık anlamına gelirken, Sünnilerde daha çok kişisel zevk ve yaşamdan doyum almaya yöneliklik anlamına gelmektedir. Ancak tüm bu özellikler yeniliğe açıklık değer boyutunun bir parçasıdır ve bireyselleşmenin ön plana çıktığına işaret etmektedir. Böylece Türk toplumunda laik solcu kimlik alanının en önemli özelliği, bireysellik ve yeniliğe açıklıktır.

Liberal kimlik alanıyla başarı değer türü arasında olumlu bir ilişkinin olması kişisel başarıya önem veren bir yapıya işaret etmektedir ki bu da liberalizmin özünde bulunan en önemli özelliklerden biridir.

Siyasal yönelimlerle değerler arasındaki ilişkileri belirleyebilmenin bir diğer yolu da sağ-orta-sol boyutlarından oluşan siyasal tutumların değerler üzerindeki temel etkilerine bakmaktır. Bu temel etkiler, Alevi grubun tamamına yakını sol siyasal tutuma sahip olduğundan, mezhebin karıştırıcı etkisini kontrol etmek için yalnızca Sünni örnekleme incelenmiştir. Değerlerin siyasal tutumlara bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan tek yönlü varyans çözümlemesi bulgularına göre de siyasal tutumun değer türlerinden geleneksellik ve uyma değer türleri ile bu değer türlerinin içinde bulunduğu muhafazacılık değer boyutu üzerindeki temel etkisi anlamlıdır. Geleneksellik değer türü açısından bakıldığında sol görüşlü katılımcıların ortalamaları, sağ görüşlü ve ortadakilerin ortalamalarından anlamlı olarak daha düşüktür. Benzer biçimde ortadakilerin geleneksellik değer türü ortalamaları da sağ görüşlü katılımcılarınkinden anlamlı olarak daha düşüktür. Yani siyasal tutum açısından sola yöneldikçe geleneksellik değer türüne verilen önem azalmaktadır. Uyma değer türünde ise, sol görüşlü katılımcıların ortalaması sağ görüşlü katılımcılarla ortadaki katılımcıların ortalamasından anlamlı olarak daha düşüktür. Sağ görüşlü katılımcılar ile ortadakilerin ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Muhafazacılık değer boyutunda, sol görüşlü katılımcıların ortalaması, ortadaki katılımcılarınkinden ve sağ görüşlü katılımcılarınkinden anlamlı olarak düşüktür. Muhafazacılık değer boyutu açısından ortadakiler ile sağ görüşlü katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu sonuçlar yazındaki diğer araştırmaların bulgularıyla da tutarlıdır (Gümüş, 2009; Caprara, Schwartz, Cabanna, Vecchione ve Barbaranelli, 2006; Güldü, 2010). Ayrıca, geleneksellik ve uyma değer türlerinin, siyasal tutumların belirlenmesinde önemli kavramlar olduğunu da

göstermektedir. Buna göre sağ siyasal tutumun milliyetçi-muhafazakar kimlik alanında olduğu gibi, geleneksel kültür ve dine dayalı düşünce ve uygulamalara saygılı, toplumsal beklenti ve kurallara aykırılığın kabul edilmediği ve bunların sınırlandırılması gerektiğini savunan, aşırıcılık ve radikallikten uzak bir bakış açısını yansıttığı söylenebilir. Tersine, sol siyasal tutum ise bireyselliği ve özgürlüğü ön plana alır ve değişim yanlısıdır. Gümüş'e (2010) göre de sağ ve sol siyasal ideolojiler tutuculuk ve meşru yetkeye boyun eğme düzeyleri bakımından farklılık gösterirler. Ancak bu araştırmanın bulguları ışığında sağ-orta-sol siyasal tutumların sınırlarını en iyi belirleyen değer türünün geleneksellik değer türü olduğu söylenebilir.

4.3. Siyasal Yönelimler

Alevilerin ve Sünnilerin siyasal yönelimlere göre karşılaştırılması için öncelikle sağ, orta ve sol olarak üçe ayrılan siyasal tutumlarla iki mezhebi içeren mezhep değişkeni arasındaki ilişkiyi görmek için ki-kare çözümlemesi yapılmıştır. Çözümleme sonuçları Sünnilerin sağ siyasal tutuma sahip olmaları olasılığının Alevilerinkinden, Alevilerin ise sol siyasal tutuma sahip olmaları olasılığının da Sünnilerinkinden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Toplumsal-siyasal kimlik algıları açısından yapılan karşılaştırmada ise Sünnilerin milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı ortalamaları Alevilerinkinden, Alevilerin de laik-solcu kimlik alanı ortalamalarının Sünnilerinkinden anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgulara bakılarak Alevilerin ve Sünnilerin siyasal yönelimler açısından büyük ölçüde farklılaştıkları söylenebilir.

Genel Türk tarihindeki ve özellikle de Cumhuriyet tarihindeki siyasal gelişmeler incelendiğinde de bu araştırmanın bulgularının Türk tarihindeki siyasal gelişmeler ile tutarlı olduğu görülebilmektedir. Tarihsel süreç incelendiğinde Alevi-Sünni siyasal ayrışımındaki en önemli başlangıç noktasının Osmanlı devleti ile Safevi Türkmen Devleti arasında 1514'te yapılan Çaldıran Savaşı olduğu görülmektedir. Osmanlı devletindeki Sünni merkezi yetkenin uyguladığı tımar sisteminde alınan vergilerle tımar başına belirli sayıda gencin askere alınmak istenmesi Alevilerin kendileri gibi, Alevi ve Türkmen olan Şah İsmail'in yönettiği Safevi Türkmen Devleti'ne yaklaşımlarına neden olmuştur. Bu yakınlaşmada ana neden Safevi Devleti ile aynı inanç ve aynı dilin paylaşılmasıdır (Aydın, 2008). Bu süreçte ağırlıklı olarak Osmanlı egemenliğinde bulunmayan ancak Anadolu topraklarında bulunan Alevi Türkmen aşiretlerinin (kısmen de Osmanlı hakimiyetindeki Alevi Türkmen aşiretlerin) kitleler halinde Safevi Devleti'ne sığındıkları ya da ona destek verdikleri görülmektedir. Ancak Çaldıran savaşını Osmanlı Devleti'nin kazanması Alevi kitleler üzerindeki baskının daha da artmasına neden olmuş ve Cumhuriyet kuruluncaya kadar bu durum bazı acılar da yaşanarak devam etmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla Sünni odaklı yönetim anlayışı (Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluş amacı her ne kadar çeşitli grupların dinsel cemaatleşmelere gitmelerinin önünü alma isteği ve bu yolla bu cemaatlerin devlet yönetimindeki etkisini azaltma olmakla birlikte, kurumun bünyesinde farklı mezheplere, hatta muhalefet geleneğine sahip olan heteredoks İslam yorumuna yer vermemesi (Okan, 2004) ki devletin din anlayışının da Sünni bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir) hala sürüp gitse de Osmanlı döneminde yaşanan acılar

büyük ölçüde geride kalmıştır. Özellikle de laik reformların yapılmasıyla¹ Osmanlı döneminde siyasal ve fiziksel açıdan yüzlerce yıl merkezin uzağında olan Alevi kesim artık merkezi yetkenin yakınında kendisine yer bulabilmiş ve Cumhuriyet ideolojisinin savunucularından biri olmuştur. Çünkü Okan'a (2004) göre gerçekleştirilen reformlar bir anlamda devletin Sünni yapısının kısmen ortadan kaldırılmasıdır. Aydın da (2008), bu durumun, laiklik aracılığı ile Aleviliğin tarihsel düşmanı olagelmış şeriatçılığın iktidar güçlerinden dışlanması nedeniyle ortaya çıktığını belirterek bu görüşü desteklemektedir. Bu bakımdan Alevilerin çoğunluğunun CHP'yi desteklemesinin ve onu solla özdeşleştirmesinin bir nedeni de Cumhuriyetin kuruluş yıllarına uzanan bu süreçte yatmaktadır.

Bin dokuz yüz ellilere gelindiğinde ise daha farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Bin dokuz yüz kırk altıda çok partili yaşama geçişle birlikte Demokrat Parti ilk seçimini 1950 yılında halkın önemli bir çoğunluğunun desteğini alarak kazanmıştı. Savaş yıllarının doğal sonuçları olan ağır vergiler ve ülkeyi bu durumda sıkı denetim altında tutma girişimleri, halk üzerinde ağır bir baskı yaratmıştır. Demokrat Parti'nin geniş kitlelerden aldığı desteğin temelinde bu durumun yattığı da söylenebilir. Alevi kesimde de aynı durum söz konusudur. Özellikle de tarım politikalarının desteklenmesi, çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan Alevi kesim için de ilgi çekici bir durumdur. Ancak bu partinin sonraki yıllarda Sünniliğe sıkı vurgu yapması (Zelyut, 2010) Alevilerin 1957 seçimlerinde yeniden CHP'ye yönelmesine

¹ Laik reformlarla tekke ve zaviyelerin kapanması her ne kadar Alevi kesimi de etkilemişse de ana hedef daha çok Sünni kesimlerdi (Okan, 2004)

neden olmuştur (Schüler, 1999,). Bu dönemden sonra Alevilerde, siyasal yönelim açısından laiklik, birinci öncelik halini almıştır.

Bin dokuz yüz altmışlı ve 1970’li yıllar siyasal sol ile Alevilik arasında bir buluşmanın olduğu yıllardır. Özellikle de milliyetçi akımlar dinsel söylemi sahiplendikçe siyaset alanının sağ kanadı Sünnilikten beslenmeye başlamıştır. Sol hareketler Alevileri doğal yoldaşlar olarak görürken, Aleviler de ekonomik açıdan geri kalmışlığın ve yüzyıllarca ‘öteki’ olmanın etkisiyle Marksist ideolojiye yaklaşmaya başlamışlardır (Massicard, 2007). Dönmez’e (2010) göre de 1970’li yıllarda Türkiye’de devrimci sol, kendini tarihsel bir temele oturtabilmek için özellikle Hacı Bektaş-ı Veli’ye el atmıştır. Bunun temel nedeni, Türkiye’de tarihsel konumdan gelen yapısı nedeniyle sol için hazır bir taban olarak görülen Alevi-Bektaşî kesimin, kendisine referans olarak Hacı Bektaş-ı Velii göstermesidir. Aleviliği ideolojik olarak yorumlayanlar Hacı Bektaş-ı Veli’yi de isyankar, haksızlığa direnen ve İslami yaşam tarzına uymayan bir kişi olarak yorumlamışlar, Anadolu’nun Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılmasındaki katkılarını göz ardı etmişlerdir.

Öte yandan, Aleviler özellikle de genç Aleviler, Aleviliği devrimci bir öğreti olarak görüp var olan muhalif unsurları kolayca sosyalizme uyarlamışlardır. Zamanla Batını ‘hak’ arayışının yerini ‘hukuk’ arayışı almıştır. Simgesel açıdan ise Kızılbaşların rengi olan kırmızı, devrimin kızılıyla özdeşleşmiştir. Ek olarak, solun Alevilerden aldığı bir diğer öge de deyişler ve bağlamadır. Bunların da günümüzdeki ‘özgün müzik’, ‘devrimci arabesk’ gibi adlandırmaların kaynaklandığı alanlar olduğu

söylenbilir (Okan, 2004;). Alevilik ile sol arasındaki bu ortaklık siyasal aktörler tarafından taban bulma adına desteklenmiştir. Genç Aleviler radikal sola yönelirken, yetişkin ve dindar Alevilerce CHP'ye verilen destek hala sürmektedir. Bununla birlikte sağ ise, Demokrat Parti'nin mirasını devralan Adalet Partisi'nin tabanına ek olarak, milliyetçi ve dinci tabandan da beslenmektedir. Bu dönemde yaşanan bu aşırı kutuplaşma Alevilerin büyük çoğunluğunun zorunlu olarak sola yönelmesine neden olmuştur (Massicard, 2007). Bin dokuz yüz yetmiş sekizdeki Maraş ve 1980'deki Çorum olayları ile değişik zamanlarda yaşanan olaylar bu süreci daha da perçinlemiştir.²

On iki Eylül askeri darbesiyle birlikte her siyasal tutumdan kesim büyük darbe almıştır. Darbeden en çok etkilenen düşünce akımının sosyalizm ve sol olduğu söylenebilir. Öyle ki 1980 sonrası seçimlerde sol partilerin oy oranları 1980 öncekileri hiçbir zaman yakalayamamıştır. Ayrıca soğuk savaşın bitmesi ve sosyalizm fırtınasının tüm dünyada dinmesiyle birlikte, ülke içinde darbenin de etkisiyle solun ve sosyalizmin zayıflaması, Alevilik ile sol arasındaki güçlü bağın da zayıflamasına yol açmıştır. Seçimlerde Alevi oylarının kitlesel olarak belirli bir partiye kaydığına ilişkin veriler bulunmamaktadır. Ancak belirli bölgelerde, belirli zamanlarda, belirli adaylara yönelme söz konusu olmuştur. Bu yönelimler bazen sağ bazen de sol ya da merkezde kabul edilebilecek partilere olmuştur. Bunun altında yatan temel neden Alevilerin isteklerinin karşılanması umududur. Yani Cem

² 19 Aralık 1978'deki Kahramanmaraş ve 27 Mayıs 1980'de Çorum'da meydana gelen olaylar, bazı kişi ya da kesimlerin kışkırtmasıyla Alevi-Sünni çatışması biçiminde ortaya çıkan olaylardır. Her iki olayda da çok sayıda insan yaralanmış ve yaşamını yitirmiştir.

evlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi, zorunlu din derslerinin kaldırılması gibi, genel isteklerin karşılanması beklentisine ek olarak yerel seçimlerdeki Alevi adaylar ya da bazı bölgesel sorunlar da farklı siyasal görüşlerdeki partilere oy verilmesinin nedenleri arasında gösterilebilir. Örneğin 1994 yerel seçimlerinde, yaşanan terör olaylarının hız kazandığı bir dönemde Erzincan'da MHP'li belediye başkan adayının açıkça Alevilerle yakınlaşması ve seçimi kazanması bunun çarpıcı bir örneğidir. Bin dokuz yüz doksan dokuz seçimlerinde de MHP'nin Alevi adayı büyük ihtimalle Alevi oyları sayesinde belediye başkanlığını kazanmıştır. Ayrıca Fazilet Partisi gibi İslamcı bir parti bile çeşitli yerlerde Alevi adaylar göstermiştir. Dolayısıyla siyasal partilerin de oy kaygısıyla Alevi kitlelere yakınlaşmaları sık sık gözlenen bir durumdur. Böylece Alevi oylarının tek bir partiye gitmediği, hem sağdan hem de soldan değişik partiler arasında paylaşıldığı söylenebilir. Bununla birlikte, 1999'da bir araştırma enstitüsünün seçmen tutumları üzerinde yapmış olduğu bir anketin sonuçları da bu konuda aydınlatıcıdır. Soru yöneltilenler içinde Alevi olduğunu açıklayanların yüzde 39.1'i CHP'ye, yüzde 7.8'i DSP'ye sempati duyarken, yüzde 23.4'ü hiçbir partiye yakınlık duymadığını belirtmiştir (Massicard, 2007,). Bu anket çalışmasının nerelerde yapıldığı bilinmediği için tüm Alevileri temsil etmese de fikir verici olduğu söylenebilir. İki binli yıllar AKP'nin seçim zaferlerinin yaşandığı bir dönemdir. AKP iktidarının Alevilerin isteklerinin karşılanması doğrultusunda attığı bazı adımları olmakla birlikte, bunların da Alevi kitleler için inandırıcı olmadığı görülmektedir. Sonuçta, bu araştırmanın çözümlemelerinde kullanılmasa da 'Bu gün seçim olsa hangi partiye oy verirsiniz?' biçimindeki bir soruyu 203 Alevi katılımcıdan 177'si yanıtlamış ve yanıtlayanların 170'i CHP'ye oy vereceğini belirtirken, yalnızca 7'si diğer sol partilerden birine oy vereceğini belirtmiştir. Ek

olarak siyasal tutum belirten Alevi katılımcılardan 173'ü sol siyasal tutuma sahip olduğunu belirtirken, 21'i kendisini ortada ve 2'si de sağda görmektedir. Sünnilerde ise tersi bir durum söz konusudur. İki yüz elli yedi Sünni katılımcıdan 233'ü siyasal tutum sorusuna cevap vermiş ve bunlardan 106'sı kendisini sağda, 79'u ortada ve yalnızca 48'i solda göstermiştir.

Bu çerçevede bir değerlendirme yapıldığında CHP'nin Alevilerin kitlesel olarak yöneldikleri bir parti olduğu görülebilmektedir. Bu yönelimde, daha önce de belirtildiği gibi, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, özellikle de laiklik yolunda yapılan reformlar ana etmen olmuştur. Ayrıca AKP'nin Sünni ağırlıklı yaklaşımıyla, kısmen de olsa CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Alevi olmasının da bu yönelimi arttırdığı ve kitleselleştirdiği söylenebilir. Siyasal tutumlar açısından düşünüldüğünde ise, CHP'nin 1970'lerde kendisini ortanın solunda ilan etmesine ek olarak, sağ partilerin de Sünnici yaklaşımları Alevilerin sol çizgiye kaymalarını zorunlu hale getirmiştir.

Sünni İslamcı hareketler üzerine çalışan bir gazeteci olan Çakır'a (2010) göre de Alevi siyasal hareketi 1980'lerde Sünni İslamcılığın yükselişine tepki olarak doğup gelişmiştir. Dolayısıyla Alevilerin siyasal gündeminin en ön sırasında ülkedeki laikliği koruyup geliştirmek, bu amaçla da Sünni köktendinciliğe karşı mücadele etmek yer almaktadır. Sünni İslamcılar içinse Aleviliğe karşı mücadele bir numaralı gündem maddesi olmamakla birlikte Alevi karşıtlığından beslenmişlerdir. Örneğin Alevi-Sünni gerginliğinin, hem nüfusların iç içe olması hem de tarihsel gelişmeler nedeniyle en yüksek olduğu İç ve Doğu Anadolu bölgelerinin, 1980'lerde

başlayan Sünni İslamcılığın yükselişinin en net olarak gözlendiği bölgeler olmaları dikkat çekicidir. Yine Çakır'a (2010) göre, Alevi liderleri, hareket içindeki aşırı solcuları tasfiye edip merkez sola yerleşmek isterken, Sünni İslamcılar merkez sağa yanaşmak istemektedirler. AKP gibi muhafazakar bir partinin siyasal çizgisi burada merkez sağa yönelişin son noktasıdır. Köken olarak Sünni İslamcılıktan doğan bu hareket, Refah Partisi ve Fazilet Partisi deneyimleri ardından siyasal çizgisini merkeze çekerek Türk siyasal yaşamında önemli seçim zaferleri elde etmiştir. Bu seçim sonuçları da Sünnilerin daha çok sağ siyasal tutuma eğilimli olduklarını göstermektedir.

Çoğu demokrasilerde de toplumsal sınıf, temel bir grupta ayrılma nedenidir. Orta ve üst toplumsal sınıflardan seçmenler genellikle muhafazakar partileri desteklerken işçi sınıfından olanlar zenginliğin aşağıya doğru yeniden dağıtımını savunan partileri desteklerler (Taylor, Peplau ve Sears, 2008). Dolayısıyla toplumsal sınıflar kendi isteklerini karşılayabilecek siyasal partilere yönelmektedirler. Sünnilerin ve Alevilerin de siyasal alandaki durumları benzerdir. Her iki grup da isteklerini en iyi karşılayacak siyasal partilere yönelmişler ve siyasal tutumlarını buna göre belirlemişlerdir. Benzer yanları ise her iki grubun da aşırı sağ ve sol siyasal partiler yerine merkezdeki sağ ve sol siyasal partileri tercih etmeleridir. Günümüz Türkiye'sindeki durumun, her iki grubun da sahip oldukları siyasal tutumların ve toplumsal-siyasal kimlik algılarının birebir yansıması olduğu söylenebilir. Sağ siyasal alanda MHP gibi aşırı milliyetçi bir partinin, AKP gibi muhafazakar bir partinin ve CHP gibi sosyal demokrat, kendisini merkez solda kabul eden, laiklik vurgusunu sıkça yapan bir partinin varlığı ve bunların sahip oldukları oy

oranları, Sünnilerin daha çok sağ siyasal tutuma ve milliyetçi-muhafazakar bir kimlik alanına sahip olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Alevilerde ise, en azından bu araştırmanın verilerine göre ezici bir çoğunluğun CHP'ye ve çok az bir bölümün diğer sol partilere oy vermesi Alevilerin sol siyasal tutuma ve laik-solcu bir kimlik alanına sahip oldukları görüşünü desteklemektedir. Ancak Türk siyasal yaşamı incelendiğinde de Aleviler açısından sol siyasal tutuma yönelmenin temel nedeninin sol ideolojinin özelliklerinin benimsenmesinden çok sağdaki siyasal partilerin Sünnici yaklaşımları olduğu söylenebilir. Çok partili siyasal yaşama geçiş ve terör olayları gibi sıra dışı durumların sürükleyici etkisi dışında Aleviler yalnızca sol siyasal hareket içinde kendilerine yer bulabilmişlerdir. Bunda da başta belirtildiği gibi 'laiklik' etmeni başrolü oynamaktadır.

4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Öneriler

Bu araştırmanın sınırlılıklarından en önemlisi araştırmaya katılacak denek sayısının yetersizliğidir. Bu yetersizlik katılımcıların araştırma sorularına yanıt verirken göstermiş olduğu çekingenlikten kaynaklanmıştır. Özellikle önyargı ölçeğindeki soruları gören katılımcıların bir kısmı katılımcı olmaktan vazgeçmişlerdir. Siyasal tutumlar ile ilgili soruları gördüklerinde katılımcılardaki çekingenlik artmaktadır. Sonuç olarak, katılımcıların bir kısmı anket sorularını yanıtlamayı yarıda kesmiştir. Bu durum hem Alevi hem de Sünni örneklem grupları için geçerlidir. Her iki örneklem grubundan da yaklaşık yüzer kişi araştırmaya katılmamış ya da yarıda bırakmıştır. Bu durum ülke insanının düşüncelerini ortaya

koyarken hala bazı kaygılarının olduğunu ve bu konuda cesaretsiz davrandığını göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı da eğitim düzeyi ile ilgili karşılaştırmalarda ortaya çıkmıştır. Burada üniversite mezunu olanlarla üniversite mezunu olmayanlar karşılaştırılmıştır. Katılımcı sayısındaki sınırlılık nedeniyle ilköğretim ve lise düzeyindeki katılımcılar karşılaştırılamamışlardır.

Araştırmadaki bir diğer sınırlılık önyargı, toplumsal-siyasal kimlik algıları ve değerler üzerindeki; yaş, toplumsal ekonomik statü gibi diğer değişkenlerin etkisinin incelenememiş olmasıdır. Bu da araştırmaya yeterli sayıda katılımcının bulunamamasından kaynaklanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi yeterli sayıda katılımcı bulunamamasının nedeni, araştırma konusunun insanların çekingen davranmasına yol açmasıdır.

Sosyal psikoloji yazınında Alevi-Sünni örneklem gruplarının karşılaştırıldığı başka bir araştırma bulunamamıştır. Alevi sorunlarının sıkça gündemi meşgul ettiği göz önünde bulundurulduğunda böyle bir boşluğun olması düşündürücüdür. Sosyal psikolojik araştırmalar sorunlara getirilecek çözüm önerilerine ışık tutabilir. Bu araştırma yazındaki boşluğun doldurulmasında bir başlangıç niteliğindedir. Türk toplumunun sorunlarına sağlıklı çözümler bulabilmesi, kendisini daha çok tanımasıyla mümkün olabilir. Bu tanıma ve anlamanın biraz da sosyal psikolojik çalışmaların sayısındaki artışa bağlı olduğu söylenebilir.

ÖZET

Bu araştırmada Alevi ve Sünnilerin 1) birbirlerine yönelik önyargı düzeyleri karşılaştırılmış, önyargının mezhep, cinsiyet, eğitim düzeyine, diğer mezhepten bir bireyle arkadaşlığa, diğer mezhepten biriyle aile dostluğuna ve siyasal tutuma bağlı olarak değişip değişmediğine, 2) önyargı ve değerler ile toplumsal-siyasal kimlik algıları arasındaki ilişkilere, 3) önyargıda olduğu gibi, değerlere ilişkin ortalamaların mezhep, cinsiyet ve eğitim değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına, 4) değerlerde toplumsal-siyasal kimlik algıları arasındaki ilişkilere, 5) toplumsal-siyasal kimlik algılarının mezhep, cinsiyet ve eğitim düzeyine bağlı olarak değişip değişmediğine ve mezhebin siyasal tutumlar üzerindeki etkisine bakılmıştır.

Örneklem, yaşları 18-60 arasında değişen, Ankara’da yaşayan 204’ü Alevi ve 257’si Sünni olmak üzere toplam 457 katılımcıdan oluşmuştur. Katılımcılara bazı demografik değişkenlerle birlikte geçerlilik ve güvenirlik çalışması araştırmacı tarafından yapılan önyargı ölçeği, sağ-kanat yetkecilik ölçeği, değerler ölçeği, toplumsal-siyasal kimlik algıları ölçeği uygulanmıştır.

Sonuçlar, Alevilerin Sünnilere karşı Sünnilerin Alevilere karşı olduğundan daha önyargılı olduklarını göstermiştir. Ek olarak üniversite mezunu katılımcıların önyargı düzeyi, üniversite mezunu olmayanlarınkinden daha düşük bulunmuştur. Cinsiyete bağlı olarak önyargı düzeyinde bir farklılık görülmemiştir. Alevilerin tamamına yakınının Sünni bir arkadaşı veya aile dostu olduğu için

toplumsal temasın önyargı üzerindeki etkisine yalnızca Sünni örneklem grubunda bakılabilmektedir. Alevi bir arkadaşına ya da aile dostuna sahip olanların önyargı düzeyi, olmayanlarınkinden daha düşük bulunmuş ve toplumsal temasın önyargı üzerinde azaltıcı bir etkisinin olduğu görülmüştür.

Önyargı ile diğer değişkenler arasındaki ilişkiler de incelenmiştir. Alevi örneklem grubunun tamamına yakını sol siyasal tutuma sahip olduğu için siyasal tutumlar açısından yalnızca Sünni örneklem grubunda bir karşılaştırma yapılabilmektedir. Buna göre Sünni örneklem grubunda siyasal tutumlar sola kaydıka önyargı düzeyinde azalma görülmektedir. Toplumsal-siyasal kimlik algıları ile önyargı arasında hesaplanan korelasyonlar da Sünni örneklem grubunda milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı ile önyargı arasında olumlu, laik-solcu kimlik alanı ile önyargı arasında ise olumsuz bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Alevi örneklem grubunda liberal kimlik alanı ile önyargı arasında olumsuz bir ilişki bulunmuştur. Ek olarak, değerlerle önyargı arasındaki korelasyonlara da bakılmıştır. Buna göre, hazcılık, uyanıklık, özyönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik değer türleri ve özaşkınlık, yeniliğe açıklık değer boyutları ile önyargı arasında olumsuz; geleneksellik, güvenlik, uyma değer türleri ve muhafazacılık değer boyutu ile önyargı arasında ise olumlu ilişkiler bulunmuştur.

Değerler açısından yapılan çözümleme sonuçlarına göre, Sünnilerin geleneksellik, güvenlik, uyma, evrenselcilik değer türleri ve muhafazacılık değer boyutu üzerindeki ortalamaları Alevilerininkilerden daha yüksekken; güç, başarı değer türleri ve özgenişletim değer boyutu gibi bireyselci değerlerdeki ortalamaları

Alevilerinkilerden daha düşüktür. Üniversite mezunu katılımcıların evrenselcilik, başarı değer türleri ve özaşkınlık değer boyutu ortalamaları üniversite mezunu olmayanlarınkilerden daha yüksek, geleneksellik değer türü ve muhafazacılık değer boyutu üzerindeki ortalamaları ise daha düşüktür. Ek olarak, üniversite mezunu Alevi erkeklerin hazcılık değer türü ve yeniliğe açıklık değer boyutu ortalamaları, üniversite mezunu olmayan Alevi erkeklerinkinden daha yüksektir. Benzer biçimde, üniversite mezunu Alevi erkelerin hazcılık değer türü ve yeniliğe açıklık değer boyutu ortalamaları, üniversite mezunu Sünni erkeklerinkilerden daha yüksektir. Değerlerde, cinsiyete göre bir farklılaşma ise görülmemiştir.

Değerler ile toplumsal-siyasal kimlik algıları arasındaki korelasyonlar da hesaplanmıştır. Sonuçlar, Alevi örneklem grubunda milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı ile evrenselcilik, iyilikseverlik, güvenlik, geleneksellik, uyma, özaşkınlık ve muhafazacılık; laik-solcu kimlik alanı ile özyönelim, uyarılım ve yeniliğe açıklık; liberal kimlik alanı ile başarı arasında olumlu ilişkiler olduğunu göstermektedir. Sünni örneklem grubunda da benzer biçimde milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı ile geleneksellik, güvenlik, uyma, muhafazacılık; laik-solcu kimlik alanı ile hazcılık ve yeniliğe açıklık arasında olumlu ilişkiler bulunmuştur. Ek olarak değerlerde siyasi tutumlara bağlı bir farklılaşma görülmüştür. Siyasi tutum sola kaydıkça geleneksellik, uyma ve muhafazacılık değerlerine verilen önemde azalma görülmektedir.

Son olarak siyasi yönelimler açısından karşılaştırmalar yapılmıştır. Çözümleme sonuçlarına göre Alevilerin laik-solcu kimlik alanı ortalamaları

Sünnilerinkinden daha yüksek, milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı ortalamaları ise Sünnilerinkinden daha düşüktür. Ek olarak, üniversite mezunu olmayan katılımcıların milliyetçi-muhafazakar kimlik alanı ortalamaları da üniversite mezunu olanlarınkinden daha yüksektir. Cinsiyete göre toplumsal-siyasal kimlik algılarında bir farklılaşma görülmemiştir. Siyasal tutumlar açısından Alevi ve Sünniler karşılaştırıldığında Alevilerin sol siyasal tutuma sahip olmaları olasılığı, Sünnilerin ise sağ siyasal tutuma sahip olmaları olasılığı daha yüksek bulunmuştur. Bulgular ilgili yazın ışığında tartışılmıştır.

ABSTRACT

In this research the following items has been investigated: 1)The level of prejudice of Alevis and Sunnis against each other has been compared. It has been researched whether the change in the level of prejudice is dependent on the sect, the sex, the level of education, relationship from another sect, family relationship which includes different sects and political attitude. 2)It has been calculated how the prejudice correlate with the values. Also the correlation between the prejudice and perceived socio-political identities. 3) It has been investigated whether the mean of the values varies due to the sect, the sex and the level of education. 4) The correlations between the values and perceived socio-political identities have been calculated. 5) It has been inspected whether socio-political identities depend on the sect, the sex and the level of education. The effect of the sect on political attitudes has been researched.

Sampling includes individuals living in Ankara of age between 18-60 of which 204 are Alevi and 257 are Sunni. Participants contributed by completing the following questionnaires: background variables form, prejudice scale of which the validity and reliability has been studied by the researcher, right-wing authoritarian personality scale, portrait values questionnaire, perceived socio-political identities scale.

The level of prejudice of Alevis is higher than the level of prejudice of Sunnis per the calculated results. Besides the level of prejudice of the university

graduates is lower than the participants which never received university education. No effect of sex on the level of prejudice has been observed. The effect of social contact on the prejudice could only be researched on Sunni participants since almost whole Alevi participants have Sunni friendship or family relationship. The level of prejudice of the Sunni participants, who have Alevi friendship or family relationship, has been observed to be lower than the ones who do not have such relationships. Hence it has been figured out that the social contact has diminishing effect on the level of prejudice.

The correlation between the prejudice and the other variables has also been researched. Only Sunni part of the sampling could have been researched against political attitudes since major of the Alevi participants involve left political attitude. Due to the results the level prejudice of Sunni participants having left political attitude is lower than the Sunni participants who do not have left political attitude. A positive correlation between nationalist-conservative identity and prejudice has been calculated for the Sunni participants according to the results where a negative correlation between secular-leftist identity and prejudice. There is a negative correlation between prejudice and liberal identity for the Alevi participants.

Also the correlation between values and prejudice has been calculated and per the results there is a negative correlation between prejudice and the following listed values: hedonism, stimulation, self-direction, universalism, benevolence, self-transcendence, and openness to change. There is a positive correlation between prejudice and tradition, security, conformity, conservation.

According to the analysis of values Sunni participants have higher scores of tradition, security, conformity, universalism, conservation than Alevi participants' scores. Conversely Alevi participants have higher scores of power, achievement, self-enhancement than Sunni participants' scores which are identified as individualist values. University graduate participants have higher scores of universalism, achievement and self-transcendence than the participants who never received university entrance. Conversely university graduate participants have lower scores of tradition and conservation. In addition to previous findings university graduate Alevi male participants have higher scores of hedonism and openness to change than Alevi male participants without university education and university graduate Sunni male participants. There is no finding of variety in the values depending on the sex.

The correlations between the values and the perceived socio-political identities have been calculated. Among the Alevi participants there is a positive correlation between nationalist-conservative identity and universalism, benevolence, security, tradition, conformity, self-transcendence and conservation. Again among the Alevi participants there is a positive correlation between secular-leftist and self-direction, stimulation and openness to change. Also there is a positive correlation between liberal identity and achievement. Among the Sünni participants there is positive correlation between nationalist-conservative identity and tradition, security, conformity, conservation. There is also a positive correlation between secular-leftist and hedonism, openness to change for the Sunni participants. Besides it has been observed that there is a differentiation of values depending on political attitudes.

According to the results leftist Sunni participants have higher scores of tradition, conformity and conservation than other participants' same scores of values.

Comparisons based on political orientation have been issued finally. According to the results of the analysis; Alevi participants have higher scores of secular-leftist identify and lower scores of nationalist-conservative identity than Sunni participants. Non-university graduate participants have higher scores of nationalist-conservative identity. It has been observed that perceived socio-political identity does not vary according to sex. Alevis and Sunnis are compared for political attitudes. It has been figured out that the possibility of Alevis having leftist political attitude and the possibility of Sunnis having rightist political attitude is higher. All results have been discussed based on relevant literature.

KAYNAKÇA

Altemeyer,B.(1996). **Authoritarian Specter**. USA: Harvard University Pres

Altemeyer,B(1981) **Ring-Wing Authoritarianism** Winnipeg:University of Manitoba Pres

Altemeyer,B(1988) Enemies of Freedom: Understanding Ring-Wing Authoritarianism. **San Fransisco:Jossey- Bass.**

Altemeyer,B. ve Hunsberger,B.(1992). Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest and Prejudice. **The İnternatioanal Journal of Religious Psychology**, 2(2),113-133

Amir Y. (1976). The role of intergroup contact in change of prejudice and race relations. **In Towards the Elimination of Racism**, ed. PA Katz, pp. 245-280. New York: Pergamon.

Aydın, E. (2008) **Kimlik Mücadelesinde Alevilik**. İstanbul: Kırmızı Yayınları

Başaran, F(1986). **Üniversite öğrencilerinin değer tercihleri üzerine bir araştırma**. Başaran,F.Geçiş döneminde Türkiye:Değişim, gelişim, tutumlar ve değerler içinde(s.1-18) Ankara:Türk Psikologlar Derneği Yayınları

Başaran, F.(1993). **Üniversite eğitim süresi içinde öğrencilerin değer tercih sıralamalarında değişme (1985-1989)**. Başaran,F.Geçiş döneminde Türkiye:Değişim, gelişim, tutumlar ve değerler içinde(s.35-46) Ankara:Türk Psikologlar Derneği Yayınları

Berg, N.E. ve Mussen,P.(1980) Personality correlates of sociopolitical liberalism and conservatism adolescents. **The journal of genetic psychology**, 1980,137, 165-177

Bobbio, N.(1996). **Left and right: The significance of a political distinction**. Cambrige:Polity

Braithwaite, V. (1994). Beyond Rokeach's equality-freedom model: Twodimensional values in a one-dimensional world. **Journal of Social Issues**, **50**, 67-94.

Braithwaite, V. (1998). The value orientations underlying liberalismconservatism. **Personality and Individual Differences**, **25**, 575-589.

Braungart, R.G., (1986). Moderate-extreme and left-right sources of youth politics: A typology. **Journal of Political and Military Sociology**, **14**, 199-213.

Brown, R.(2010). **Prejudice:It's Social Psychology**. United Kingdom:Wiley-Blackwell Publishing

Budak, S (2005). **Psikoloji Sözlüğü**.(s.567) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

Cabrara, G.V., Schwartz, S., Capanna, C., Vecchione, M. ve Barbaranelli, C. (2006)
Personality and Politics: Values, Traits and Political Choice. **Political Psychology**, Vol 27, no:1

Choma, B. L., Michael, C. A. ve Carolyn, L. H.(2010) Conceptualizing Political Orientation in Canadian Political Candidates: A Tale of Two (Correlated) Dimensions. **Canadian Journal of Behavioural Science**. 2010, Vol. 42, No. 1, 24–33

Çakır, R. (2010) **Politik Alevilik ile Politik Sünnilik: Benzerlikler ve Zıtlıklar**. Olsson,T.; Özdalga,E; Raudvere,C (edt.) Alevi Kimliği (içinde), (86-90) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Çamuroğlu, R.(2000) **Değişen koşullarda Alevilik**. İstanbul:Doğan Kitapçılık

Çileli, M. (2000). Change in value orientations of Turkish youth from 1989 to 1995. **The Journal of Psychology**, **134**, 297-305.

Dalmış, İ., ve İmamoğlu, E. O. (2000). Yetişkinlerin ve Üniversite Öğrencilerinin sosyo politik kimlik algıları. **Türk Psikoloji Dergisi**, **15** (46), 1-14.

Demirutku, K.(2010) Temel Değerlerin Ölçümü:Portre Değerler Anketinin Türkçe Uyarlaması. **Türk Psikoloji Yazıları**. Cilt 13, Sayı 25

Dönmez, M.(2003) **Sosyal bütünleşme Açısından Alevilik-Malatya Uygulaması**.
Yayınlanmamış doktora tezi. Malatya

Dönmez, M.(2003) **Sosyal Bütünleşme Sürecinde Alevi Kimliği**. Taşkın,A.;
Yaman,A.; Erdemir,A. (Edt.) Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyum
Bildirileri (içinde) (s.142-158). Ankara: Cem Vakfı Ankara Şubesi Yayınları

Dönmez, M.(2007) Sosyal Değişim Sürecinde Hatay Aleviliği **Türk kültürü ve
Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 44, 141-153

Eysenck, H. J. (1960). **The Psychology of Politics**. London: Routledge ve Kegan
Paul Ltd

Feather, N. T. ve Peay, E. R.(1975). The measurement of values:Effects of different
assessment procedures. **Australian journal of psychology**,27,151-164

Feather, N. T. ve McKee, I. R. (2008) Values and Prejudice: Predictors of Attitudes
towards Australians Aborigines. **Australian Journal of Psychology**, Vol.
60, No. 2, September 2008, pp. 80 – 90.

Freedman, J. L., Sears, D. O. ve Carlsmith, J. M. (2003). **Sosyal psikoloji**. (Çev. A. Dönmez) Ankara: İmge Kitapevi Yayınları

Gaines, S. O. ve Reed, E. S. (1995) Prejudice: From Allport to DuBois. **American psychologist**, vol 50, no.2, 96-103.

Göregenli, M. (1995). Kültürümüz Açısından Bireycilik-Toplulukçuluk Eğilimleri: Individualism Collectivism Orientations in The Turkish. Bir Başlangıç Çalışması. **Türk Psikoloji Dergisi**, 10 (35), 1-14.

Güldü, Ö. (2010). **Üniversite Öğrencilerinde Siyasal Kimlik**. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi

Güldü, Ö. ve Dönmez, A. (2002). Aşırı Uçlarda Siyasal Tutumlara Sahip Üniversite Öğrencilerinin Bazı Psikolojik Değişkenler Açısından Karşılaştırılması. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 35, 1-2, 129-142.

Gümüş, Ö. D. (2009) **Kültür, değerler, kişilik ve siyasal ideoloji arasındaki ilişkiler: kültürlerarası bir karşılaştırma (ABD ve Türkiye)**. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi: Ankara.

Güngör, E. (1993). **Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Harlak, H.(2000). **Önyargılar Psikososyal Bir İnceleme**.(s.7-8) İstanbul:Sistem Yayıncılık

Hasta, D. ve Dönmez, A.(2009). Yetkecilik ve Bilişsel Karmaşıklık Düzeyi ile Siyasal İdeoloji Arasındaki İlişki. **Türk Psikoloji Dergisi**. Cilt 24, Sayı 64.

Hastings, B. (1995). Sociopolitical Awareness among Midwestern College Students. **College Student Journal**. 29, (2), June 177 -185.

Hewstone, M., Cairns, Voci, A., Paolini, S., McLernon, F., Crisp, R., & Niens, U. (2005). Intergroup contact in a divided society: Challenging segregation in Northern Ireland. In D. Abrams, J. M. Marques, & M.A. Hogg (Eds.), **The social psychology of inclusion and exclusion** (pp. 265-292). Philadelphia, PA: Psychology Press.

Hogg, A.M. ve Vaughan, G. M. (2005) **Sosyal Psikoloji** Çev.İ. YILDIZ ve A. GELMEZ (2007) ANKARA:Ütopya Yayınevi

Hortaçsu, N. (2007). **Ben, Biz, Siz, Hepimiz: Toplumsal Kimlik ve Gruplararası ilişkiler**. Ankara:İmge Kitapevi Yayınları

Hortaçsu, N., ve Cem-Ersoy, N. (2005). Values, identities and social constructions of the European Union among Turkish university youth. **European Journal of Social Psychology**, **35** (1), 107-121

Hyman, H. H., Payaslıoğlu, A., Frey, F. W. (1958). The values of Turkish college youth. **Public Opinion Quarterly** Volume22, Issue3 Pp. 275-291.

Inglehart, R. (1971). The silent revolution in Europe: Intergenerational change in post industrial societies. **American Political Science Review**, **65**, 991-1017

İmamoğlu, E. O. (1998). Individualism and collectivism in a model and scale of balanced differentiation and integration. **The Journal of Psychology**, **132**, 95–105

İmamoğlu, E. O. ve Karakitapoglu-Aygün, Z. (1999). **1970’lerden 1990’lara değerler: Üniversite düzeyinde gözlenen zaman, kuşak ve cinsiyet farklılıkları** [Value preferences from 1970s to 1990s: Cohort, generation and gender differences at a Turkish university].

İmamoğlu, E. O. ve Karakitapoglu-Aygün, Z. (2004). Self-Construals and Values in Different Cultural and Socioeconomic Contexts. **Genetic, Social, and General Psychology Monographs**, 2004, 130(4), 277–306

Jonnes, E, E ve Haris,V.A.(1967). The Attribution Of Attitudes. **Journal Of Experimental Social Psychology**, 3, s.1-24

Kağıtçıbaşı, Ç. (1973). **Social Norms and Authoritarianism:A Turkish-American Comparison**. Journal of Personality and Social Psychology 1970, Vol. 16, No. 3, -144-451

Kağıtçıbaşı, Ç. (1997). Individualism and collectivism. J., Berry, M. N., Segall ve Ç. Kağıtçıbaşı (Eds.), **Handbook of Cross-cultural Psychology, 3:Social Behavior and Applications**, içinde. Boston: Allyn and Bacon.

Kağıtçıbaşı, Ç. , Kusdil, M. E. (2000). Türk öğretmenlerinin değer tercih yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. **Türk Psikoloji Dergisi**, 15 (45), 59-76.

Karaçanta, H.(2000). **Sosyal Baskınlık Yönelimi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi

Karakitapoglu Aygün, Z. ve İmamoğlu, E.O. (2002). Value Domains of Turkish Adults And University Students **The Journal Of Social Psychology**, 2002, 142(3), 333–351

Karpat, K.(2005) **Osmanlı'dan günümüze Kimlik ve ideoloji**, İstanbul:Timaş Yayınları

Kongar, E. (1998). **21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li yıllarda Türkiye'nin toplumsal yapısı**. İstanbul: Remzi Kitabevi

Küçükömer, İ. (1973) **Batılılaşma ve düzenin yabancılaşması**. İstanbul:Profil Yayıncılık(2010)

Mair, P (2007). Left-Right orientations. Dalton,R ve Klingemann,H.D.(2007) **Political Behavior** içinde.(s.207-223). Newyork: Oxford University Pres

Mardin, Ş. (1990) **Türk siyasasını açıklayabilecek bir anahtar:Merkez-çevre ilişkileri. Türkiye'de Toplum ve Siyaset İçinde**(s.30-66) İstanbul:İletişim Yayınları

Massicard, E. (2007) **Türkiye'den Avrupa'ya Alevi hareketinin siyasallaşması**. İstanbul: İletişim Yayınevi

Monteith, M. J. ve Spicer, C.V. (2000) contents and correlates of whites' and blacks' racial attitudes. **Journal of Experimental Social Psychology**. Volume 36 Issue 2, March 2000, s. 125-154

Muldoon, O. ve Connolly, P. (2007) Sectarianism and Subtle Prejudice in Northern Ireland: A Technical Report on a Survey of the Adult Population Commissioned by BBC Northern Ireland. Belfast: BBC Northern Ireland.
http://www.paulconnolly.net/publications/pdf_files/bbc_adultsurvey_2007.pdf den alınmıştır.

Okan, M. (2004) **Türkiye’de Alevilik Antropolojik bir yaklaşım**. Ankara: İmge Kitapevi

Öke, M. K. (2004). **Derviş ve Komutan: Özgürlük-Güvenlik Sarkacındaki Türkiye’nin kimlik sorunsalı**. İstanbul:Alfa Basın Yayın Dağıtım Ltd.Şti

Passini, S. (2008). Exploring the Multidimensional Facets of Authoritarianism: Authoritarian Aggression and Social Dominance Orientation. *Swiss Journal of Psychology*,67(1),2008,51-60

Paolini, S., Hewstone,M., Cairn, E. ve Voci, A. (2004). Effects of Direct and Indirect Cross-Group Friendships on Judgments of Catholics and Protestants in Northern Ireland: The Mediating Role of an Anxiety-Reduction Mechanism. **Personality and Social Psychology Bulletin**, Vol. 30 No: 6, 770-786

Pettigrew, T. F. (1979). The ultimate attribution error: Extending Allport's cognitive analysis of prejudice. **Personality and Social Psychology Bulletin**, 5, 461-476.

Pettigrew, T. F. (1995) Subtle and Blatant Prejudice in Western Europe. **European journal of social psychology**, vol 25, 57-75(1995)

Pettigrew, T. F. (1997). Generalized intergroup contact effects on prejudice. **Personality and Social Psychology Bulletin**, 23, 173–185.

Pettigrew, T. F. (1998) Intergroup Contact Theory, **Annual Review of Psychology**, 1998. Vol 49 s.65-85

Pettigrew, T. F. (1989). The nature of modern racism in the United States. **Revue Internationale de psychologie sociale**, 2:291-303

Pettigrew, T.F. (2008). Intergroup prejudice: It's causes and cures. **Actualidades en psicologia**, 22, 2008, 115-124

Pettigrew, T. F. ve Tropp, L.R. (2000). Does intergroup contact reduce prejudice?: Recent meta-analytic findings. In S. Oskamp (Ed.), **Reducing prejudice and discrimination. 'The Claremont Symposium on Applied Social Psychology'** (pp. 93-114). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates

Pettigrew, T. F. ve Tropp, L. R. (2006). A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory, **Journal of Personality and Social Psychology**, 2006, Vol. 90, No. 5, 751–783

Pettigrew, T. F. ve Tropp, L. R. (2008) How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediatory. **European Journal of Social Psychology**, Vol:38, 922–934

Plous, S. (2003). The **psychology of prejudice, stereotyping, and discrimination: An overview. In S. Plous (Ed.), Understanding Prejudice and Discrimination** (s. 3-48). New York: McGraw-Hill.

Pratto, J., Sidanius, J., Stallwort, M. L. ve Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. **Journal of Personality and Social Psychology**,172(1),37-53

Prezza, M., Zampatti, E., Pacilli, M.G. ve Paoliello, A. (2008) Territorial sense of community, ethnic prejudice and political orientations. **Journal of Community and Applied Social Psychology**. Volume 18, issue 4, s. 315-332

Rodriguez, F. J., Herrero, J., Ovejero, A. ve Torres, A. (2009) New expressions of racism among young people in Spain:an adaptation of Meertens and Pettigrew (1992) prejudice scale. **Adolescence**, Vol 44, no. 176 Winter 2009

Rokeach, M(1951). Prejudice, Concreteness of Thinking and Reification of Thinking. **Journal of Abnormal and Social Psychology** Volume 46, Issue 1, January 1951, Pages 83-91

Rokeach, M (1948). Generalized mental rigidity as a factor in ethnocentrism. **Journal of Abnormal Social Psychology**. 43,259-278.

Rokeach, M. (1973). The nature of human values. **New York: Free Press**

Saroglou, V., Lamkaddem, B., Pachterbeke, M.V. ve Buxant, C. (2009) Host society's dislike of the Islamic veil: The role of subtle prejudice, values and religion. **International Journal of Intercultural Relations** 33 (2009) 419–428

Schwartz, S. H. (2007). **Basic Values: How They Motivate and Inhibit Prosocial Behavior**, <http://portal.idc.ac.il/en/Symposium/HerzliyaSymposium/Documents/dcSchwartz.pdf> 'den alınmıştır.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. M. P. Zanna (Ed.), **Advances in Experimental Social Psychology**, içinde (cilt.25, s.1-65). New York: Academic Press.

Schwartz, S. H. (1996). Value Priorities and Behavior: Applying of Theory of integrated Value Systems. C. Seligman, J. M. Olson, ve M. P. Zanna (Eds.), **The Psychology of Values The Ontario Symposium**, içinde (Cilt.8, s.1-24). Hillsdale, Nj: Erlbaum.

Schwartz, S. H. ve Bilsky, W. (1987). 'Toward a universal psychological structure of human values'. **Journal of Personality and Social Psychology**, **53**, 550-562

Schwartz, S. H. ve Lilach S. (1995) Identifying Culture-Specifics in the Content and Structure of Values. **Journal of Cross-Cultural Psychology**, 26, 1 (Jan.): 92-116.

Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M. ve Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. **Journal of Cross-Cultural Psychology**, **32**, 519-542.

Schwartz, S. H., Steinmetz,H., Schmidt,P., Booh,A.T. ve Wieczorek,S.(2008). Testing measurement invariance using multigroup CFA: differences between educational groups in human values measurement, **Quality and Quantity**, Volume 43, Number 4, 599-616

Schwartz, S. H. ve Rubel, T. (2005). Sex Differences in Value Priorities: Cross-Cultural and Multimethod Studies. **Journal of Personality and Social Psychology**, **89**, 6, 1010–1028.

Sidanius, J ve Pratto, F.(1999). Social dominance:An intergroup theory social hierarchy and oppression (3-57) **Cambrige Univercity Press**.

Sidanius, J., Pratto, F., Levin, S. ve Laar, C (2004). **Political Psychology**. Vol. 25, No. 6, 2004

Singelis, T. M., Triandis, H. C., Bhawuk, D. S. ve Gelfand, M. (1995). Horizontal and vertical dimensions of individualism and collecitivism: A theoretical and measurement refinement. **Cross-Cultural Research**, **29**, 240-275.

Smith, P.B. ve Schwartz, S. H. (1997). **Values**. Berry,J.W., Segall,M.H. ve Kağıtçıbaşı,Ç.(Edt.), Handbook of cross cultural psychology: Social behavior and applications, içinde,(s.77-119) USA:Ally and Bacon

Tatar, T. (2008) Kutsalın siyasallaşması ve Alevilik. **Türk kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, sayı 45, sayfa 113-134

Taylor, S. E., Peplau, L. A., Sears, D. O. (2003) **Sosyal Psikoloji**. Çev.A.DÖNMEZ, 2007, Ankara:İmge Kitapevi Yayınları

Tetlock, P. E. (1984). Cognitive Style and political belief systems in the British House of Commons. **Journal of Personality and social psychology**, 46, 365-75.

Toprak, B., Şener, N., Bozan, İ. ve Morgül, T. (2010) **Türkiye’de Farklı Olmak- Din ve Muhafazakarlık Ekseninde Ötekileştirilenler**. İstanbul: Metis Yayınları

Tropp, L. R. (2006) **Stigma and intergroup contact among members of minority and majority status groups**. Levin, S. ve Laar, C. V. (Edt.) Stigma and group inequality social psychology perspectives içinde (S. 171-191) London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers

Türk, B. H. (2008) İdeolojiler ve sistemler. Türköne, M.(2008) **Siyaset** içinde(s.105-144). Ankara:Lotus yayınevi.

Türkdoğan, O. (2006). **Alevi Bektaşî Kimliği:Sosyo-antropolojik Bir Araştırma**.(s.7-8) İstanbul: Timaş Yayınları

Ünal, C. (1981). **Genel Tutumların veya Degerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Arastırma**. AÜDTCF Yayınları, Ankara.

Westie, B. ve Niedermayer, O. (1992). Contemporary right wing extremism in West Germany. **European Journal of Political Research**, 22, 83-100.

Whitley, B. E. (1999). **Right-Wing Authoritarianism, Social Dominance Orientation and Prejudice.**Journal of Personality and Social psychology
1999,Vol.77,No1,126-134

Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T.ve Ropp, S. A. (1997). The extended contact effect. **Journal of Personality and Social Psychology**, 73, 73–90.

Yang, P (2000). **Ethnic studies: issues and approaches.** Newyork: State Univercity
Of Newyork Pres

Zelyut, R. (2010). **Türk Aleviliği: Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni.**
Ankara:Kripto Kitaplar

EKLER

EK 1

AÇIKLAMA

Bu araştırmada size, bazı anketler verilmiştir. Anketleri yanıtlamaya geçmeden önce, her bir anketin başında yer alan açıklamayı dikkatle okuyunuz. Anketlerde DOĞRU VEYA YANLIş YANIT YOKTUR. nemli olan kendi dşncelerinizdir. Lütfen her bir ifadeyi mümkün olduğunca içtenlikle değerlendiriniz. Yanıtlar üzerinde fazla zaman harcamayınız. İlk düşündüğünüz yanıtların en önemli yanıtlar olduğunu unutmayınız. Burada vereceğiniz cevaplar sadece bilimsel araştırma için kullanılacaktır ve cevaplarınız gizli tutulacaktır. Kimlik bilgilerinizi KESİNLİKLE VERMEYİNİZ. Katkılarınız ve samimiyetiniz için teşekkür ederim...

EK 2

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Aşağıda size ait bazı bilgiler istenmektedir. Lütfen size uygun seçenekleri işaretleyiniz.

Cinsiyetiniz: Kadın () Erkek()

Yaş:

Eğitim düzeyiniz:

İlkokul() Ortaokul() Lise() 2 Yıllık Yüksek Okul()

4Yıllık Üniversite veya üstü() Veya bu okulların birinden terk()

Annenizin eğitim düzeyi:

İlkokul() Ortaokul() Lise() 2 Yıllık Yüksek Okul()

4Yıllık Üniversite veya üstü() Veya bu okulların birinden terk()

Yakın arkadaşlarınız arasında bir SÜNNİ var mıdır? EVET() HAYIR()

Aile dostlarınız arasında SÜNNİ bir aile var mıdır? EVET() HAYIR()

YA DA

Yakın arkadaşlarınız arasında bir ALEVİ var mıdır? EVET() HAYIR()

Aile dostlarınız arasında ALEVİ bir aile var mıdır? EVET() HAYIR()

Siyasal görüşünüz: Sağ() Orta() Sol()

Bugün seçim olsa hangi partiye oy verirdiniz?.....

EK 3

Alevilerin Sünnilere yönelik önyargısı ölçeği

Size göre ALEVİLERİN ve SÜNNİLERİN aşağıdaki bakımlardan birbirlerine ne kadar BENZEDİKLERİNİ ya da birbirlerinden ne kadar FARKLI olduklarını karşılarındaki uygun kutucuğu işaretleyerek belirtiniz.

1. Sevdikleri Tv programları ve filmler bakımından	Çok farklıdırlar	Biraz farklıdırlar	Biraz benzerdirler	Çok benzerdirler
2. Çocuklarına öğrettikleri değerler bakımından	Çok farklıdırlar	Biraz farklıdırlar	Biraz benzerdirler	Çok benzerdirler
3. Komik buldukları şeyler konusunda bakımından	Çok farklıdırlar	Biraz farklıdırlar	Biraz benzerdirler	Çok benzerdirler
4. Dini inanç ve uygulamaları bakımından	Çok farklıdırlar	Biraz farklıdırlar	Biraz benzerdirler	Çok benzerdirler
5. Kendi içlerinde birbirleriyle konuşma ve davranış biçimleri bakımından	Çok farklıdırlar	Biraz farklıdırlar	Biraz benzerdirler	Çok benzerdirler
6. Siyasal inançları	Çok farklıdırlar	Biraz farklıdırlar	Biraz benzerdirler	Çok benzerdirler

Lütfen aşağıdaki soruları kutulardaki ifadelerden size göre uygun olanı işaretleyerek yanıtlayınız

7-Sünni mezhebinden bir kişiye ne kadar sempati duyarsınız?	Çok	Biraz	Çok az	Hiç
8-Sünni mezhebinden bir kişiye ne kadar hayranlık duyarsınız?	Çok	Biraz	Çok az	Hiç
9-Sünnilerin sıkıntılarını ve bu sıkıntıların hafifletilmesinde payınıza düşeni yapmayı ne sıklıkta aklınızdan geçirirsiniz?	Çok	Biraz	Çok az	Hiç

Lütfen aşağıdaki ifadelere ne kadar katıldığınızı size göre kutucuğu işaretleyerek belirtiniz.

10-Seçme şansım olsaydı komşularımın çoğunun Alevi olduğu bir yerde yaşamak isterdim.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
11-Sünniler için siyasal bir kazanç genellikle Aleviler için bir kayıpla sonuçlanır.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
12-Aleviler İslam dininin değerlerine Sünnilerden daha çok sahip çıkmak eğilimindedirler	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
13-Patronumun Sünni birinin olmasının benim için bir sakıncası yoktur.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
14-Sünniler, Alevilerden daha tutucudurlar.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum

15-Seçme şansım olsaydı çocuklarımı çoğunluğunu Alevi öğrencilerin oluşturduğu bir okula göndermek isterdim.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
16-Sünnilerle karşılaştırıldığında, Aleviler ülke sorunlarına karşı daha duyarlıdır.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
17-Sünnilerin sahip oldukları herhangi bir ekonomik avantaj genellikle Alevilerin zararınadır	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
18-Seçme şansım olsaydı çoğunluğunu Alevi çalışanların oluşturduğu bir işyerinde çalışmak isterdim.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
19-AlevilerSünnilere göre daha vatanseverdirler.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
20-Yakın akrabalarımın birinin Sünni biriyle evlenmesinin benim için bir sakıncası yoktur.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum

EK 4

Sünnilerin Alevilere yönelik önyargısı ölçeği

Size göre ALEVİLERİN ve SÜNNİLERİN aşağıdaki bakımlardan birbirlerine ne kadar BENZEDİKLERİNİ ya da birbirlerinden ne kadar FARKLI olduklarını karşılarındaki uygun kutucuğu işaretleyerek belirtiniz.

1. Sevdikleri Tv programları ve filmler bakımından	Çok farklıdırlar	Biraz farklıdırlar	Biraz benzerdirler	Çok benzerdirler
2. Çocuklarına öğrettikleri değerler bakımından	Çok farklıdırlar	Biraz farklıdırlar	Biraz benzerdirler	Çok benzerdirler
3. Komik buldukları şeyler konusunda bakımından	Çok farklıdırlar	Biraz farklıdırlar	Biraz benzerdirler	Çok benzerdirler
4. Dini inanç ve uygulamaları bakımından	Çok farklıdırlar	Biraz farklıdırlar	Biraz benzerdirler	Çok benzerdirler
5. Kendi içlerinde birbirleriyle konuşma ve davranış biçimleri bakımından	Çok farklıdırlar	Biraz farklıdırlar	Biraz benzerdirler	Çok benzerdirler
6. Siyasal inançları	Çok farklıdırlar	Biraz farklıdırlar	Biraz benzerdirler	Çok benzerdirler

Lütfen aşağıdaki soruları kutulardaki ifadelerden size göre uygun olanı işaretleyerek yanıtlayınız

7-Alevi mezhebinden bir kişiye ne kadar sempati duyarınız?	Çok	Biraz	Çok az	Hiç
8-Alevi mezhebinden bir kişiye ne kadar hayranlık duyarınız?	Çok	Biraz	Çok az	Hiç
9-Alevilerin sıkıntılarını ve bu sıkıntıların hafifletilmesinde payınıza düşeni yapmayı ne sıklıkta aklınızdan geçirirsiniz?	Çok	Biraz	Çok az	Hiç

Lütfen aşağıdaki ifadelere ne kadar katıldığınızı size göre kutucuğu işaretleyerek belirtiniz.

10-Seçme şansım olsaydı komşularımın çoğunun Sünni olduğu bir yerde yaşamak isterdim.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
11-Aleviler için siyasal bir kazanç genellikle Sünniler için bir kayıpla sonuçlanır.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
12-Sünniler İşlam dininin değerlerine Alevilerden daha çok sahip çıkmak eğilimindedirler	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
13-Patronumun Alevi birinin olmasının benim için bir sakıncası yoktur.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
14-Aleviler, Alevilerden/Sünnilerden daha tutucudurlar.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum

15-Seçme şansım olsaydı çocuklarımı çoğunluğunu Sünni öğrencilerin oluşturduğu bir okula göndermek isterdim.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
16-Alevilerle karşılaştırıldığında, Sünniler ülke sorunlarına karşı daha duyarlıdır.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
17- Alevilerin sahip oldukları herhangi bir ekonomik avantaj genellikle Sünnilerin zararınadır	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
18-Seçme şansım olsaydı çoğunluğunu Sünni çalışanların oluşturduğu bir işyerinde çalışmak isterdim.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
19- Sünniler, Alevilere göre daha vatanseverdirler.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
20-Yakın akrabalarımın birinin Alevi biriyle evlenmesinin benim için bir sakıncası yoktur.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum

EK 5

Portre Değerler Ölçeği

Aşağıda bazı kişiler kısaca tasvir edilmiştir. Lütfen her tasviri okuyun ve bu kişilerin size ne kadar benzediğini ya da benzemediğini düşünün. Tasvirde verilen kişinin size ne kadar benzediğini göstermek için sağdaki kutucuklardan uygun olanını [X] ile işaretleyin.

BU KİŞİ SİZE NE KADAR BENZİYOR?						
	Bana çok benziyor	Bana benziyor	Bana az benziyor	Bana çok az benziyor	Bana benzemiyor	Bana hiç benzemiyor
1. Yeni fikirler bulmak ve yaratıcı olmak onun için önemlidir. İşleri kendine özgü, orijinal yollarla yapmaktan hoşlanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Onun için zengin olmak önemlidir. Çok parası ve pahalı şeyleri olsun ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Dünyada herkesin eşit muamele görmesinin önemli olduğunu düşünür. Hayatta herkesin eşit fırsatlara sahip olması gerektiğine inanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Onun için yeteneklerini göstermek çok önemlidir. İnsanların onun yaptıklarına hayran olmasını ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Onun için güvenli bir çevrede yaşamak önemlidir. Güvenliğini tehlikeye sokabilecek her şeyden kaçınır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Hayatta pek çok farklı şey yapmanın önemli olduğunu düşünür. Her zaman deneyecek yeni şeyler arar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. İnsanların kendilerine söylenenleri yapmaları gerektiğine inanır. İnsanların her zaman, hatta başkaları izlemiyorken bile, kurallara uymaları gerektiğini düşünür.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Kendisinden farklı olan insanları dinlemek onun için önemlidir. Onlarla aynı fikirde olmadığında bile onları anlamak ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

BU KİŞİ SİZE NE KADAR BENZİYOR?						
	Bana çok benziyor	Bana benziyor	Bana az benziyor	Bana çok az benziyor	Bana benzemiyor	Bana hiç benzemiyor
9. Sahip olduğundan daha fazlasını istememenin önemli olduğunu düşünür. İnsanların sahip olduklarıyla yetinmeleri gerektiğine inanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Eğlenmek için her fırsatı kollar. Zevk veren şeyleri yapmak onun için önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Yaptığı işler hakkında kendi başına karar vermek onun için önemlidir. Faaliyetlerini seçip planlarken özgür olmaktan hoşlanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Çevresindeki insanlara yardım etmek onun için çok önemlidir. Onların iyiliği için uğraşmak ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Çok başarılı olmak onun için önemlidir. İnsanlar üzerinde iyi izlenim bırakmaktan hoşlanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Ülkesinin güvende olması onun için çok önemlidir. Devletin içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı uyanık olması gerektiğini düşünür.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Risk almaktan hoşlanır. Her zaman macera peşinde koşar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Her zaman uygun şekilde davranmak onun için önemlidir. İnsanların yanlış diyeceği şeyleri yapmaktan kaçınmak ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. İşin başında olmak ve başkalarına ne yapacaklarını söylemek onun için önemlidir. İnsanların onun söylediklerini yapmalarını ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18. Arkadaşlarına sadık olmak onun için önemlidir. Kendisini ona yakın olan insanlara adanmak ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19. İnsanların doğayı korumaları gerektiğine gönülden inanır. Çevreye	☐	☐	☐	☐	☐	☐

BU KİŞİ SİZE NE KADAR BENZİYOR?						
	Bana çok benziyor	Bana benziyor	Bana az benziyor	Bana çok az benziyor	Bana benzemiyor	Bana hiç benzemiyor
bakıp güzelleştirmek onun için önemlidir.						
20. Dini inanç onun için önemlidir. Dininin gereklerini yerine getirmek için çok çaba harcar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21. Eşyaların düzenli ve temiz olması onun için önemlidir. Ortalığın dağınık ve kirli olmasından hiç hoşlanmaz.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22. Her şeyle ilgili olmanın önemli olduğunu düşünür. Her şeyi merak etmekten ve anlamaya çalışmaktan hoşlanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23. Dünyadaki bütün insanların uyum içinde yaşaması gerektiğine inanır. Dünyadaki bütün gruplar arasında barışın güçlenmesi onun için önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24. Hırslı olmanın önemli olduğunu düşünür. Ne kadar yetenekli olduğunu göstermek ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25. İşleri geleneksel yollarla yapmanın en iyisi olduğunu düşünür. Öğrendiği gelenek ve göreneklerin devam ettirmek onun için önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26. Hayattan zevk almak onun için önemlidir. Kendisini “şımartmaktan” hoşlanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27. Başkalarının ihtiyaçlarına cevap vermek onun için önemlidir. Tanıdıklarına destek olmaya çalışır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28. Ana-babasına ve yaşlı insanlara her zaman saygı göstermesi gerektiğine inanır. Onun için itaatkar olmak önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29. Herkese, hatta hiç tanımadığı insanlara bile adil muamele yapılmasını ister. Toplumdaki zayıfları korumak	☐	☐	☐	☐	☐	☐

BU KİŞİ SİZE NE KADAR BENZİYOR?						
	Bana çok benziyor	Bana benziyor	Bana az benziyor	Bana çok az benziyor	Bana benzemiyor	Bana hiç benzemiyor
onun için önemlidir.						
30. Sürprizlerden hoşlanır. Heyecan verici bir yaşamının olması onun için önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
31. Hastalanmaktan kaçınmak için çok çaba gösterir. Sağlıklı olmak onun için çok önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32. Hayatta başararak öne geçmek onun için önemlidir. Başkalarından daha iyi olmaya çalışır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
33. Kendisini inciten insanları bağışlamak onun için önemlidir. İçlerindeki iyi yanları görmeye ve kin gütmemeye çalışır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34. Bağımsız olmak onun için önemlidir. Kendi ayakları üzerinde durmak ister.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
35. İstikrarlı bir hükümetin olması onun için önemlidir. Sosyal düzenin korunması konusunda endişelenir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
36. Başkalarına karşı her zaman nazik olmak onun için önemlidir. Başkalarını hiçbir zaman rahatsız veya huzursuz etmemeye çalışır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
37. Hayattan zevk almayı gerçekten ister. İyi zaman geçirmek onun için çok önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
38. Alçakgönüllü ve kibirsiz olmak onun için önemlidir. Dikkatleri üzerine çekmemeye çalışır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
39. Her zaman kararları veren kişi olmak ister. Lider olmaktan hoşlanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
40. Doğaya uyum sağlamak ve onla kaynaşmak onun için önemlidir. İnsanların doğayı değiştirmemesi gerektiğine inanır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

EK 6

Sosyo-Politik Kimlik Algıları Ölçeği

Aşağıdaki nitelemeler size ne derecede uygun veya değildir? Diğer bir deyişle, belirtilen sıfatlar kendinizi tanımlamanız açısından ne derecede uygun düşmekte veya düşmemektedir?

1. Özgürlükler açısından liberal

1	2	3	4	5
Hiç uygun değil	uygun değil	ne uygun ne değil	uygun	çok uygun

2. Muhafazakar

1	2	3	4	5
Hiç uygun değil	uygun değil	ne uygun ne değil	uygun	çok uygun

3. Laik

1	2	3	4	5
Hiç uygun değil	uygun değil	ne uygun ne değil	uygun	çok uygun

4. Laik dindar

1	2	3	4	5
Hiç uygun değil	uygun değil	ne uygun ne değil	uygun	çok uygun

5. Milliyetçi(milli duyguları güçlü olan)

1	2	3	4	5
Hiç uygun değil	uygun değil	ne uygun ne değil	uygun	çok uygun

6. Dindar(dini gerekleri yerine getiren)

1	2	3	4	5
Hiç uygun değil	uygun değil	ne uygun ne değil	uygun	çok uygun

7. Cinsel açıdan liberal(cinsel açıdan özgürlükçü)

1	2	3	4	5
Hiç uygun değil	uygun değil	ne uygun ne değil	uygun	çok uygun

8. İnançlı

1	2	3	4	5
Hiç uygun değil	uygun değil	ne uygun ne değil	uygun	çok uygun

9. Sosyal demokrat

1	2	3	4	5
Hiç uygun değil	uygun değil	ne uygun ne değil	uygun	çok uygun

10. Laikliğe karşı olan dindar

1	2	3	4	5
Hiç uygun değil	uygun değil	ne uygun ne değil	uygun	çok uygun

11. Devletçi (devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğine inanan)

1	2	3	4	5
Hiç uygun değil	uygun değil	ne uygun ne değil	uygun	çok uygun

12. Ekonomik açıdan liberal

1	2	3	4	5
Hiç uygun değil	uygun değil	ne uygun ne değil	uygun	çok uygun

13. Sosyalist

1	2	3	4	5
Hiç uygun değil	uygun değil	ne uygun ne değil	uygun	çok uygun

EK 7

Sağ Kanat Yetkeci Kişilik Ölçeği

Yönerge: Aşağıda katılabileceğiniz ya da karşı olabileceğiniz bir grup ifade verilmiştir. Lütfen okuduktan sonra her bir ifadeye **katılıp katılmama düzeyinizi** cümlelerin yanında verilen **-4'den +4'e kadar olan rakamlardan birini daire içine alarak belirtiniz**. İlk düşündüğünüz yanıtın en uygun yanıt olduğunu unutmayınız. Ancak verilen ifadelerin bir bölümüne katılıp, diğer bölümüne katılmadığınız bir durumla karşılaşabilirsiniz. Örneğin ifadenin bir bölümüne “kesinlikle katılmazken” (-4), diğer bir bölümüne “biraz katılabilirsiniz” (+1). Bu durumda bu iki görüşünüz arasında bir denge kurarak -3'ü daire içine alınız.

*Kesinlikle
Katılmıyorum*

*Ne Katılıyorum
Ne Katılmıyorum*

*Kesinlikle
Katılıyorum*

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

1. Mevcut otorite, genel olarak pek çok şeyde haklı çıkarken, radikaller ve her şeye karşı çıkanlar cehaletlerini sergileyen boşboğazlardır.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

2. Bayanlar, evlendiklerinde eşlerine itaat edeceklerine dair söz vermelidirler.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

3. Ülkemizin, bütünlüğümüze kasteden radikal yönelimleri ve kötülükleri ortadan kaldırmak için ne gerekiyorsa yapabilecek güçlü bir lidere ihtiyacı var.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

4. Eşcinseller ve lezbiyenler, herhangi biri kadar sağlıklı ve ahlaklıdır.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

5. Yönetimdeki saygın otoritelere ve dini yargılara güvenmek, toplumumuzda zihin karıştırmaya uğraşan “gürültücü ayak takımını” dinlemekten daima daha iyidir.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

6. Hiç kuşkusuz, mevcut dinsel öğretilere isyan edenler ve ateistler düzenli olarak camiye gidenler kadar iyi ve erdemlidirler.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

7. Ülkemizi krizlerden kurtarmak için, geleneksel değerlerimize dönmek, sert liderleri işbaşına getirmek ve kötü fikirleri yayanları susturmak gereklidir

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

8. Çıplaklar kampının olmasında yanlış bir şey yoktur.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

9. Birçok kişiyi tedirgin etse bile ülkemizin, geleneksel uygulamalara karşı çıkma cesareti gösterebilen özgür düşünceli bireylere ihtiyacı var.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

10. İnançlarımızı ve ahlaki yapımızı yiyip bitiren geleneksel olmayan değerleri zamanında yok etmezsek, günün birinde ülkemiz yıkılacak.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

11. Kendilerini herkesten farklı kılacak olsa bile bireyler, yaşam tarzlarını, dini inançlarını ve cinsel tercihlerini kendileri belirlemelidir

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

12. Eski moda adetler ve değerler hala en iyi yaşama biçimini gösteriyor.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

13. Kadınların siyasi, sosyal ve ekonomi alanlarında daha aktif bir konumda yer alması, okullarda din derslerinin isteğe bağlı olması ve hayvan hakları için yeni düzenlemeler yapılmasını talep ederek mevcut yasalara ve çoğunluğun görüşlerine karşı çıkanlara hayranlık duymalısınız.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

14. Ülkemizin en iyi bireyleri hükümete karşı çıkan, dini eleştiren ve doğal kabul edilen şeyleri göz ardı edebilenlerdir.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

15. Kürtaj, pornografi ve evlilik konusunda Allah'nın koyduğu yasalar çok geç olmadan titizlikle uygulanmalı ve bu yasaları ihlal edenler ŗiddetle cezalandırılmalıdır.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

16. Bugün lkemizde dini değerlerden yoksun, kendi amaçları için ülkeyi yıkmaya çalışan ve otorite tarafından mutlaka etkisizleştirilmeleri gereken radikal ve ahlaksız birçok kişi var.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

17. Kadının yeri, nerede olmak istiyorsa orasıdır. Kadının kocasına ve toplumsal geleneklere itaat etmek zorunda kaldığı günler artık geçmişte kalmıştır.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

18. Atalarımızın yaptıklarıyla onur duyarsak, otoritenin yapmamızı istediklerini yaparsak ve her şeyi berbat eden çürük elmaları ayıklarsak, ülkemiz müthiş olur.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

19. Feministler ve homoseksüeller, geleneksel aile değerlerine karşi koyabilecek kadar cesur oldukları için takdir edilmelidirler.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4

20. Bu lkede işler sorun çıkaran gruplar seslerini keser ve kendi gruplarının toplumdaki geleneksel yerini kabullenirlerse, biraz daha iyiye gidecektir.

-4 -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 +4